

Contents

6	טורים ב"הארץ"	א.
6	מה זה להיות סופר ישראלי בברלין	
9	טילים לא נופלים על ברלין	
12	הבליץ-קריג הספרותי מברלין יגיע בקרוב לפתח דלתכם	
15	מדוע המכתב של מח"ט גבעתי לא עוזב אותי	
18	כך הפכו אותי לאנטישמי בעל כורחי	
21	ופתאום הבנתי שאני, השחור, רוצה להיות לבן. שיסה	
25	פתאום התרבות הקיבוצניקית נוחתת עלי בגרמניה	
27	להיות ברלינאי-ישראלי	
30	על העיתון העברי שמלמד אותנו על המהגרים העברים בברלין	
33	כשיהודים וערבים צופים בברלין בסרט על יהודי מצרים	
36	פגישה עם הפילוסופים הישראלים של ברלין	
39	הגבול הדק שבין אהבת יהודים לבין אנטישמיות	

- 42 בסאונה עם מייקל שייבון
- 45 מול המסך הגדול בברלין נגלו לי חיי הקודמים כמשורר
- 48 מה יקרה ביום שבו הציונות לא תשלוט בגבולות התרבות העברית
- 51 דווקא בברלין אני לומד תלמוד בכל יום שלישי
- 54 הספרות העברית כבר לא שייכת רק לישראל
- 57 געגועים וחלומות בעקבות פגישה עם עמיר לב בברלין
- 60 חיפושי דירה בזמן מלחמת בחירות בישראל
- 63 לאשכנזים יש בעיה שאנחנו מזרחים בברלין
- 67 קפטיש: קפה ברלינאי של כולם
- 70 אף אחד לא מדבר על פלסטינים בברלין
- 73 ב. פוסטים בבלוג
- 74 האם קיים דיאלוג עברי גרמני בתרבות המתחדשת בברלין
- 77 היגרתי למדינה הלא נכונה
- 80 ביקור של אימא ואבא בברלין
- 83 מגלות ניו יורקית לגלות ברלין: השקת "הבית אשר נחרב" עם רובי נמדר
- 86 איך זה מרגיש להיות בעיה: בעקבות הגבלת פרס ספיר לכותבים השוהים בישראל
- 89 ימנים בברלין

92	איך להתנתק לגמרי מהישראליות בברלין
96	למה אני שונא בתי ספר לגרמנית
99	תגובות לשואה בברלין
	מנפילת טילים בתל אביב, לנפילת מזרח גרמניה בידי הסובייטים: מחשבות על פארק
102	טראפטאו
105	במפגש של אנטי ציונים בברלין
108	מחול השדים הפוליטי של הברלינאלה
111	שתי תגובות להגירה איראנית לברלין
114	עומד בין מנדלסון לבין באך בלייפציג
117	בפעם הראשונה טילים נופלים על עזה ועל ישראל ואני בברלין
	האמנות היהודית פותחת את תיבת הפנדורה של מחנות העבודה: על יצירתה של הדס
120	תפוחי
123	נוסע מחוץ לברלין לעבר הרחוק של גרמניה
126	פיגוע רודף פיגוע באירופה
130	אי אפשר לסגור את הגבולות של התרבות העברית
133	המקורות האנטישמיים של הציונות נגלים אלי בברלין
135	המשורר מתי שמואלוף בהפגנה נגד המשורר מתי שמואלוף
139	אין ישראלי שלא נפגש לפחות פעם אחת עם חוקרים על "ישראלים באירופה"

142	באמצע צוק איתן אני נוסע במכונת זמן לבנונית
146	הייאוש מפוליטיקה של זהויות אל מול הגרמני
149	לראות שואה של לנצמן בברלין
152	המתגרמנים
155	הקהילה של הטסים בין ישראל לברלין
158	האם יקום בברלין מרכז עברי עצמאי
161	איך אתה חי עם הנאצים
164	על אובדן חבר שאין לו תחליף בברלין
167	ג. נספחים
168	מה היה קורה לו ז'בוטינסקי היה נשאר באודסה וישראל לא הייתה קמה
170	שירת הגלות:ראיון של תומר דותן במגזין שפיץ
180	השיר שלא נכתב לבן שלא ייוולד לי
181	שמואלוף איירליינס לא טס לשומקום
181	חיי השירה שעזבתי
184	הנה אני יושב, עם שני פליטים ממשד
195	סוכות, גלות וברלין
199	"עוזב, כי אין לי כוחות יותר"

202 אחרית דבר

א. טורים ב"הארץ"

מה זה להיות סופר ישראלי בברלין

אחרי כתשעה חודשים אני עדיין לא יודע מה זה להיות סופר ישראלי בברלין. העברית הולכת ובורחת ממני, למרות שהרשתות החברתיות עדיין מדברות באותה השפה. הגעגועים הולכים ומחוררים את הגוף של הדמיון. הגיבורים בסיפורים שלי מהגרים לתוך מרחב קוסמופוליטי. אבל עדיין בחלומות אני מתעורר בתל אביב, כאילו ישנן מנהרות סודיות בין המזרח התיכון לבין גרמניה. ובלילה אני רץ בהן, בחשיכה, ברטיבות. כי אני רוצה להספיק את הנגיעה בחיים המוכרים: לשבת עם שרה שטרן, הקיסרית הסגולה, בקפה "תמר", לצד ערן סבאג, אכרם ג'אבר, אביה בן דויד ורוני סומק. אבל כמו כל אגדה טובה, אני חייב לחזור רגע לפני עליית השחר, חזרה אל המיטה החמה שלי. אני רץ את כל המרחק של המנהרה, רק בכדי להיזכר שלכמה רגעים הייתי בארץ מוכרת, מוקף בשפה כל כך אהובה, ועתיקה. ובבוקר הכול מתרחק בחזרה, השמים משתנים ביום אחד מקיץ לחורף ובחזרה. ברלין, היא עיר ללא ים, מוקפת באגמים ושדות ירוקים, וים של תחנות רוח חשמליות.

אחרי כתשעה חודשים, אני בוחר בכל פעם לספר סיפור אחר על הבר, מדוע עזבתי את ישראל. הסיפור הכי אהוב, הוא על הסופר העקור, הפליט, שנמצא בגלות. זה שיושב במדינה אירופאית, רק בכדי לכתוב על המזרח התיכון. אך אט אט הסיפור הופך למציאות.

כי את החלק האחרון של הספר כבר כתבתי בברלין, ולגיבורים שלי כבר אין שמש יוקדת מעל ראשם. הם קופצים לנהר השחור, קופאים מתחת לשלג האכזר, הם בוחנים את ההגירה דרך חיים של מהגרים אחרים. גם הגרמנים מהגרים מערים גדולות אחרות ומעיירות קטנטנות לתוך ברלין, ולכן גם הם נהנים לברוא את עצמם מחדש, בעיר שהיא גרמנית, אך אינה גרמנית. והנה לאט לאט יש יותר אירועים ספרותיים שאני מוזמן אליהם, אך העברית נותרת בצד, אילמת. העברית היא כמו דג ששוחה ללא מים סביבו. היא חיה במקום חדש, שהכאן אינו כאן. ופתאום קשה לומר "הארץ" מבלי לגחך על המילה. אין שום מדינה בעולם שקוראת לעצמה "הארץ".

מצחיק שדווקא השירה השולית שלי הביאה אותי בדרך מסתורית הרחק עד לברלין. לפני כשנתיים הוזמנתי לסדנת תרגום. הרחבתי את הנסיעה לחודש וישבתי בשכונת מיטה ומשם יצאתי למסעות בעיר. ההיכרות עם הקהילה הספרותית, הקהילה הישראלית, קהילת המחאה הברלינאית – אמרו לי – יש דרך לצאת החוצה מהקלחת הרותחת של מזרח התיכון. אך רק אחרי סיפור אהבה שהתנפץ בישראל, יכולתי לארוז מזוודה של 23 קילו אל עבר אשכנז. היה כואב לעזוב את אירועי ערס פואטיקה שהיו חלק מחיי. אך הייתי צריך אוויר רענן, חדש. יצאתי אל עבר החורף הברלינאי במטרה לנצח אותו. הוא יסגור אותי בדירתו. ואני אכתוב.

אחרי ההיריון של תשעת חודשי ההגירה, נולדת זהות חדשה, אני סופר חלק ממרכז עברי חדש, מעבר לים. המרכז הספרותי חושב, משתוקק ומביע את עצמו בעברית שגבולותיה רחבים מאלו של הזמן הלאומי הישראלי. אני יושב עם טל חבר, מייסד "כתב-עת עברי-דיאספורי" בשם "מכאן ואילך". "מטרתו של כתב-העת", הוא כותב על הפרוייקט [בעמוד](#)

[הפייסבוק](#) "היא לתת במה תרבותית-ספרותית לעברית לא-ריבונית ולא-הגמונית, המשוחררת מכבלי הלאום והטריטוריה". הוא מצליח לחדד את האופק של המרכז העברי החדש. אבל המציאות של ישראל תמיד מחזירה אותי לגבולותיה. גם בברלין אני נושא עלי את האחריות למעשים והמילים אנשים רחוקים במדינה האפלה. ובכל זאת, יש דרך לחשוב מחדש על העברית והיא בוראת אותך מחדש, בתוך קהילה חדשה שכל פרטיה זרים.

טילים לא נופלים על ברלין

לפעמים נראה לי שכל החברויות החדשות בברלין, יש בהם מן הבדידות המפחידה. כמו אותם רגעי חרדה עצומה, שהייתה מנת חלקי, כששכבתי בצבא הסדיר, מתחת לטנקי הפלדה כבדים ושימנתי את הפטמות שלהם, ופחדתי שייכנס איזה נהג ויתחיל לנסוע מעלי וימחץ אותי לגמרי. החרדה הזאת, שילד חמוד, קטן ניסח אותה היטב, כששאל את חברי החוקר האקדמי היהודי, מה יקרה לו אם הוא יפול בדירה בברלין, רחוק מביתו שבלונדון. מי ישמע מה שקרה לו, מי ידאג לו, כשהוריו, משפחתו וחבריו נמצאים כל כך רחוק ממנו.

"נגעת בצמרות העצים בלילות של ירח," אני הולך ברחוב הרמאן שטראסה בנויוקלן הטורקית ונזכר השיר של אהוד בנאי. וגמאני הייתי באינסוף מסיבות של פולמון. וכמו, כמו גיבור השיר, אני מוצא את עצמי "במכונית משומשת עם תיבת הילוכים תקועה ברברס, מבקש רק עוד פעם להיות ברגע של חסד, קשוב אל הלב". והלב שלי ערבי, ובכדי להתקרב אליו עוד יותר אני הולך לכנס מיוחד על היהודים-הערבים שנערך בברלין. בכנס, אני פוגש את הסופר האהוב עלי אליאס ח'ורי שהגיע במיוחד מבירות, ואת יהודה שנהב ואלה שוחט שגידלו אותי אינטלקטואלית. אני שומע את ההרצאה הנפלאה של חברי יובל עיברי על אותם רגעים שבו אינטלקטואלים יהודים עמדו בפלסטינא, תחת מנדט בריטי, מול אינטלקטואלים פלסטינים בתחילת המאה שעברה וחשבו על אנדלוס ככר פורה לדמיון של חיים תרבותיים וחברתיים משותפים. אך במקום לקחת את אנדלוס

וליישם את החיים המשותפים של יהודים וערבים, לקחה מדינת ישראל את המודל האשכנזי, של אותו גטו יהודי שהפעם עומד מבוצר מול כל העולם ואחותו.

אני חוזר לביתו של המלאך אריאל שנסייע לי לתקן את המחשב, וכמו שני גולים ישראלים אנחנו מדברים על "המצב". בדרך חזרה אני רואה שהוא שולח לי בוואטאספ תמונת עיתון, עם כותרת "טילים נופלים על ישראל". ואני צוחק איתו שטילים לא נופלים על ברלין. אני רוצה לכתוב את הדברים בפייסבוק אבל אבל אנל"א עושה זאת. אני לא רוצה להרגיז את אלו שנתרו בקולוניה הארורה. אנל"א רוצה לגרום להם לקנא, או לעורר את שדי העין רעה.

הכנס היהודי-הערבי ממשיך ואני לומד שמושג החזרה לציון, לא היה מושג בתפיסה של היהודים-הערבים את המזרח התיכון. הם עלו לרגל לירושלים, אך חיו בתוך המזרח התיכון, בתוך המקום, ולא היו צריכים את "החזרה למזרח" כמו אותם אירופאים, בכדי להגיע לארץ המובטחת. וכל המושגים האלו נטענים בצורה מוזרה גם בחיים שלי.

מה אני, היהודי-הערבי עושה בבירת אשכנז. "באתי לכתוב בשקט מבחוץ לפורעניות המתרגשות מבפנים ומבחוץ". עצמי עונה לי בהגיענו לשתות משהו מנחם בבר. ובצד כוס משקה, האינטלקטואל שמגיע מהמערב או מהמזרח שואלים אותי מה אני עושה פה (הרי אני לא אקדמאי כמותם). ואני לא מוצא תשובה שאני שלם איתה. לזה שבא מישראל, אני

אומר שברחתי בגלל הייאוש, וזה שבא מהמערב אני אומר שהגעתי בשל המחירים הזולים והקוסמופוליטיות. שהרי ברלין יותר ערבית מתל אביב. ובסוף כל הסיבות מתנקזות לאותו ים של מהגרים, כשאתה אוכל איתם פלאפל של סוף הערב, אצל המוכר

הדרום-לבנוני ברחוב בודינשטראסה ביורו. זה שמשמיע מוזיקה מיוחדת ומחזיק באוסף של שטרות כסף, מכל המדינות חוץ מישראל.

הבליץ-קריג הספרותי מברלין יגיע בקרוב לפתח דלתכם

אני נפגש עם סופרים גולים רבים. לא במקרה כולם מתגוררים דווקא בעיר הזאת. יש דור שלם של צעירים שלא מוצא דרכו בעולם ומחפש עבודה ותקווה הרחק מביתו. זה מתחיל בגולה הערבית, בדרום אירופה, ואחרים טסים ביחד עם גיבוריהם אל עלילות שלא הכירו. בלילה אחד אני יושב עם סופרת איראנית ובלילה אחר עם כאלה שהגיעו מפורטוגל, איטליה ויוון. אני לא יכול לכתוב איך הם מרגישים, אבל אני בהחלט יכול לספר לכם על הדרך שבה אני משתנה מיום ליום, משעה לשעה, כשחודש רודף חודש ואני עוד מעט שנה בברלין.

מה קורה לספרות שנכתבת מחוץ לתנאי השפה הטבעיים שלה? מה קורה לסיפורים בעברית שנכתבים כשהם מוקפים בגרמנית? אני מוצא את עצמי נאחז בזיכרון של כל הדברים היושבים בין המלים והאותיות. המציאות בחוץ מאיימת. אולי אני פשוט מפחד שאשכח בישראל ואלך לאיבוד בגרמניה. אבל בו בזמן אני מרגיש שמהו חדש נפתח. דלת לחדר שלא הכרתי בתוכי. השיחה בהכרח נהפכת מישראלית לקוסמופוליטית; כי אי אפשר לדבר בעברית רק באינטימיות מצמיתה אלא חייבים לפתוח את הלב.

כן. אני מרגיש שאני חייב להיפתח אל תוך שאר החדרים המסתתרים בארמון החדש והזר. אני חייב להיכנס לכל חדר, של כל מהגרת וכל מהגר, ולבדוק מי הם. מדוע הגיעו לברלין? מי אני מולם? מי הם מולי? למשל מה אני יודע על טג'יקיסטאן ועל מלחמת האזרחים שלה, ואיך אני הופך אותה לתוך סיפור, כדי שהאפקט של הסיפור על אנשים שמוכרים את הדירות שלהם בשביל חופן דולרים בזמן מלחמת אחים לא יישכח מדפי

ההיסטוריה. ואני חייב למצוא דרך לספר איך נרצחו ההורים של החבר הכי טוב שלי. אני מקשיב לסרבים ולבוסנים ואני רוצה להביא את המסקנות של המלחמה האכזרית שלהם אל תוך הניסיון שלנו, הישראלים והפלסטינים.

אבל איך אני יכול להפוך את החדרים החדשים שלי בתוכי לרבי קומות, ולעיר תחתית ועיר עלית, עם מנהרות, רכבות, עם כבישים ובתי חולים, ברים ובתי ספר; איך אני בונה עיר חדשה בתוכי שעשויה אך ורק ממלים שמעתי; איך אני נהפך לקבלן בנייה של פרוזה. ויש בהגירה את הפנטסיות הגדולות על פריצה לקהלים חדשים, בזמן שהרגליים לא עומדות יציב. אני חולם על תרגומים, שיעברו משפה לשפה ויביאו עוד ועוד משפחות קוראים לתוך משפחת הקריאה הקיימת. אבל המעבר בין השפות הוא מלאכה עדינה של תרגום, ובכל מעבר משפה לשפה הסיפור נכתב מחדש.

ואני לא יכול שלא לחשוב על ההורים שלי שהיגרו לישראל ועל ההורים של ההורים שלי שחיו במציאות של יהודים מחוץ לישראל. והנה אני: אני, בנם של מהגרים, נעשה כמו הוריהם ואני חי במציאות של יהודי בארץ אירופית, והגיבורים שלי לאט לאט מאבדים את גבולות הטריטוריה של ישראל ויוצאים למרחבי שפה, מלים ואותיות ודברים שלא הכירו. היופי הגדול, הקסם האדיר של אירופה - שבין ארמונותיה וחורבותיה אני משוטט, משורר לשעבר וסופר גולה ומגולה בהווה - הוא הרגע שבו אני אחזור לישראל ובתוך סיפורי תגלו את ברלין שלי. זהו הכישוף הענקי. ברלין לוקחת אליה את כל הסופרים המתוסכלים מהידרדרות ארצותיהם, ולוקחת אותם אל לבה המכשף, ומחזירה להם את נזל החיים, האלמוות, האמברוסיה ששתו האלים באולימפוס.

ברלין נולדת מחדש בתוך סיפוריה. הגרמנים שמחים שהם יכולים לקרוא את ברלין מחדש
בלשונות אחרות וללמוד על רעיונות חדשים לגמרי. וברלין מהגרת בחזרה לתוך ארצות
שהיא לא הכירה. זהו הבליץ־קריג הספרותי שמתרחש מדי יום ועוד מעט יגיע לפתח
דלתכם - היו מוכנים.

מדוע המכתב של מח"ט גבעתי לא עוזב אותי

אני מקריא את מכתב המפקד לקרב, שנכתב על ידי מפקד חטיבת גבעתי, לחברתי הגרמנייה בברלין. והיא קצת כועסת שאני מפריע לה בעבודה. היא קמה ומתקרבת אלי, ומנסה להבין מדוע המכתב הזה חשוב לי. אני מסביר לה, שבמכתב הזה יש את הבשורה של השליח. ואנו חייבים להבין, מתוך הכתוב, אך אלוהים וההיסטוריה בחרו דווקא במפקד חטיבת גבעתי להיות בחוד החנית של צהל. היא מסתכלת עלי, כאילו נחתי מהירח. כלומר היא יודעת שבכל רגע נפצע ונהרג מישהו בצד העזתי או נהרג נחרד, ומתקמט מצחו של מישהו אחר בצד הישראלי. ובכל זאת היא רוצה שנעבוד, שנתקדם בחיים ולא נישאר במשרות חסרות הכסף שלנו ולא נשב כל היום וננתח מכתבים של גנרלים. אני מבלבל לה את השכל, עד שהיא מבקשת שנמשיך לדבר, אחרי שהיא תגמור לעבוד. ואני חוזר לבדי למכתב ומנסה לברר איך מסתדרת הענווה ביחד עם השליחות הקטלנית. יעני, איך זה יכול להיות שהרובוקופ הזה הזה שמגיע מהעתיד, הוא כל כך פגיע, ונפגע בגלל שהאוייב שלו, אלק מחרף אותו ומגדף אותו ומדוע.. (הלשלים). ומדוע אין סמני פיסוק בבשורה האלוהית היהודית ללוחמים. לו האלוף המשנה היה קורא בהיסטוריה, היה נזכר כיצד היהודים כתבו במאה השלוש עשרה שהמוסלמים שומרים על הר הבית וכך ממשיכה עבודת השם במקום הקדוש לאחר חורבן הבית המקדש. לב טוב שומע משהו אחד מאלוהים, ולב רע שומע משהו אחר. את מבינה, אני אומר לגרמנייה שלי, האלוף מישנה

הזה מעז לומר שבעזה מנאצים את שם ה', כאשר רבים שם בחמאס מתפללים שם
בכוונה גדולה לשם יתברך "אללה הוא אכבר".

הגנרלים לא יודעים לכתוב, ולקרוא, אני אומר לגרמניה שלי, והיא עוברת לחדר אחר.
תראי כמה טעויות כתיב, אני צועק לה. הם לא מצליח לשים נקודה, אחרי הרגע שבו הוא
מאשים את האוייב העזתי שהוא קילל וגידף וחירף את עמו ישראל. הגרמניה באה אלי,
סוגרת לי את הדלת של החדר

אני מנסה לכתוב, בכל זאת, לא נסעתי לברלין בכדי להיות פרשן באל גז'ירה. אבל
המכתב הזה לא עוזב אותי. מפקד חטיבת גבעתי כותב שצריך להכרית את האוייב. ואני
נזכר בעמלק. אני קם מהכיסא ופונה אל החדר של הגרמנייה שלי ומסביר לה על עמלק,
היא כבר עצבנית ועוד רגע מתפקע לה וריד במוח. היא לא רוצה לשמוע על דת, היא בכלל
אטיאסטית וזה לא מעניין אותה, כן דת, לא דת. בשבילה כל הסוגים של הדתות מביאות
בעיות. ואני הנה מחזיר לה ניתוח תיאולוגי ופולטי של הדברים כאילו. היא מבקשת ממני
שאצא מהחדר שלה, ואחזור לחדר שלי, ואני מתפרץ לדבריה. את חייבת להבין הוא כתב
שלא חוזרים מבלי לבצע. זאת אומרת ששלום, הוא אינו אופציה. ראית פעם שבתנ"ך
חתמו על הסכמי שלום. זהו אבוד. ישראל לא חוזרת למצרים ולא עוזבת את כנען, מבלי
להכרית את הנביאים המוסלמים שלה. הגרמנייה שלי כועסת, ואנחנו רבים, ואנחנו
אומרים דברים קשים אחד לשני. והבנתי שהגזמתי עם המכתב המזדיין הזה. ואני קונה
לה כרטיס לבוא איתי לישראל. היא מיד חזרה לעצמה. היא אחת מהגרמניות שלא
במקרה יש לה הרבה מאוד חברים במזרח התיכון. וחלקם גם שלי.

נרדמתי על שולחן הכתיבה וחלמתי איך באמצע שחייה בתל אביב עם הגרמניה, נופלת רקטה והורג אותי. אם כבר למות, אז בתל אביב מוקף באהבה, התעוררתי בברלין. הציפורים צייצו את שיר יום א', שהוא כמו יום שבת בישראל, יצאתי לשחק כדורגל עם חבריי הסורים, האיראנים והגרמנים. והיה שם אחד שלא מסר לי את הכדור, אז קיללתי אותו ואת האלוהים שלו, ומתברר שהוא ידע עברית וכעס. ורק שאמרתי שאני לא מאמין באלוהים הוא נרגע.

כך הפכו אותי לאנטישמי בעל כורחי

החברה הגרמנית שלי הודיעה לי בשמחה שהיא מארגנת הפגנה נגד המלחמה בעזה, ביחד עם הקבוצה הישראלית-איראנית שלה. היא ביקשה שאסייע. מה אני אגיד לכם, דעותיי השמאלניות ידועות לכל, אבל אחת ההחלטות שלקחתי לפני בואי לברלין היא שלא לחזור על כל הפעילות החברתית שאיפיינה את עבודתי התרבותית בעבר. לא רציתי שוב להסתובב ברחובות ברלין, עם מגאפון כמו שעשינו ב"גרילה תרבות", או באינסוף התארגנויות, אסופות, התנגדויות למלחמה, עם עובדים שובתים, עם הבדואים באל עראקיב ועוד. רציתי לנוח ולכתוב. לתת לכל הפעילות החשובה להיעשות בידי אחרים, בכדי שאוכל סוף סוף להתרכז ביצירה שלי. דיברתי על כך עם חברתי והיא הבינה אותי. ובסוף רק הסכמנו שהיא תרשום אותי לקבוצת הפייסבוק ואני אתרום מהידע שלי, מבלי להיות אחד מהמארגנים של ההפגנה.

הגענו להפגנה, שמחים, קהילה גדולה של ישראלים, פלסטינים, איראנים והרבה פרצופים לא מוכרים. עומדים ברחוב אוריינבורגר, על הכביש. אני מגלה שסגרו בשבילנו את הרחוב. אני מביט בשוטרים הגרמנים שלובשים מדים שחורים, כמו רובוקופים, אפילו עם מגני כתפיים. הם באים להגן עלינו, אבל משהו בהם מפחיד. הרצינות שהם לובשים. ההפגנה מתהפכת עלינו, וסטודנטים פרו-פלסטינים צעירים שמגיעים מבית ספר סמוך, משתלטים על ההפגנה שאירגנו הנשים, חברות של חברתי. אחת החברות לא מוותרת וצועקת למגאפון הקטן שלה, והגברים לפעמים עונים. אך רוב הזמן הולכים אחרי המנהיג שצועק, "מרקל מממנת, ישראל מפציצה" אני לומד גרמנית, עוד מילה ועוד מילה מתוך

הדברים שנאמרים. אנו הולכים רחוב אחר רחוב, באמצע יום הומה בברלין, והכול חסום בשבילנו. מאה אנשים צריכים לחתום על ההפגנה והמשטרה סוגרת בשבילך רחובות. אני רואה את החברה האיראנית של זוגתי מיואשת. אני שואל מדוע. היא מסבירה שהיא לא אוהבת קריאות איסלמיות. בפעם האחרונה שזה קרה, חומייני רצח חלקים ממשפחתה. אני מגיע לחברה שלי ומבקש שלא לקרוא את השיר שהתכוונתי לקרוא בסיום ההפגנה. אומר לה שההתלהמות מפחידה אותי, אני לא רוצה לעמוד מולם. היא אומרת לי לחכות.

מפגינים ישראלים הולכים לצד ההפגנה הרועשת עם דגל ישראל. הנערים מתקדמים אליהם, נוצר מעגל. אך החבר הפלסטיני שלנו, מפריד ואומר לנערים שהצטרפו להפגנה שיתרחקו מהישראלים התומכים בטבח, כי אנחנו לא רוצים צרות. המשטרה מפקדת ומביטה מרחוק, ולא עושה כלום. רק עוקבת אחר ההתנהלות. לבסוף אנו מגיעים לשוק של הקשרמט. עוצרים שם. הקהל נרגע ואני גם, ולכן קורא את השיר שלי "בכפר לא שלם ובגירוש יפו" בשלוש שפות. החברים שמים טלפון עם מוזיקה בכדי להוריד את האנרגיות ומתפזרים לאכול ולשתות משהו.

בבוקר אני פותח את העיתון ונחרד, בתוך גוף הכתבה נכתב שברביעי ארגנתי הפגנה בברלין, אך הכותרת מדברת על הפגנה אנטישמית אחרת שהתארגנה ביום אחרינו (חמישי). המלחמה גורמת לאנשים לעיוורון והם לא מבדילים בין ההפגנות והופכים אותי לאנטישמי בעל כורחי. אני מקבל עשרות הודעות שינאה. והכול בגלל שרציתי לעזור לחברה שלי, ונתתי את פרטי האירוע לעיתונאי בישראל. הייתי השליח. וכמו כל טרגדיה, תמיד הוא זה שחוטף את המכות. אף אחד לא יודע על הדינאמיקה שבה נשים אירגנו הפגנה ונלחמו להשמיע קולן.

ביום למחרת אני מקבל הודעה על התארגנות של אמנים נגד מלחמה בישראל. בעבר, אני הייתי זה שמארגן, היום אני לא פה ולא שם. תלוי בין עולמות. מואשם בדברים שלא עשיתי. בורח עמוק אל תוך סיפורי, לזרועות חברתי, ובוכה על המתים בשני הצדדים, ובאיזה קלות עברנו מ'העם רוצה צדק חברתי', ל'העם רוצה נקמה'.

ופתאום הבנתי שאני, השחור, רוצה להיות לבן. שייסה

"אתה מבין, הם ירו עלי טילים בזמן אני, השמאלני, הלכתי לראיין את אתגר קרת" סיפר לי העיתונאי הגרמני-יהודי, שחזר מביקור קצר בישראל.

"ואיך הרגשת?" שאלתי, ומזגתי לשנינו בירה, מתוך השישייה שעמדה להתפוגג לאשפה. "מוזר, ברגע אחד בכיתי על גורלם, וברגע אחר פשוט כעסתי, רציתי שיפסיקו עם הטילים, ויתנו לנו לחיות, רוב החברים שלי ואני לא נגדם", הוא שתה בלגימה את הכוס שמזגתי לו, ומזג לעצמו עוד בירה, ואני כבר ראיתי שלא יישאר לנו הרבה בזמן הקרוב, והתחלתי לחשוב על האלטרנטיבות.

"זוכר את הפעם שנפגשנו בשינקין בשתיים בלילה, והלכנו ביחד ל"מינזר". חברי העיתונאי הגרמני, שתק. והמשכתי, "אז באותו זמן שאנו מבלים בת"א, העזתים ישבו תחת מצור, ולא יכלו לקיים שגרת חיים. אבל אף אחד לא דיווח לך על זה. כי זה לא עניין אף אחד בישראל. עזה לא קיימת אם היא לא יורה טילים" התחלתי במונולוג, והתעייפתי מיד. גשם כבד החל לרדת, למרות שכל היום היה כל כך קיצי, שהסתובבנו עם סנדלים בעיר, ומכנסיים קצרים. וההיפסטרים הסתובבו עם זקנים ארוכים, מכנסיים שלושת-רבעי, נעלי ספורט וגרביים דקות. הבטתי בגשם ונזכרתי בסצינה של אחד הסרטים היפנים, כי המרפסת איפשרה לנו להיות תחת המבול ולא להתרטב.

"הלוואי והייתי כמוך גרמני" זרקתי נושא חדש, והוא לא הרגיש נוח ופיצח במהירות לא יאומנת את גרעיני עפולה, שקיבלתי במתנה, מחבר ישראלי-אמריקאי, שבא לביקור אחרי ישראל וקנה לי את השקית הזאת ליומולדת.

"מה?" הוא הגביר את מהירות הפיצוחים

"מה ששמעת", החזרתי לו והתחלתי לפצח בעצמי.

"למה?" הוא ממש ירק גרעינים, כמו מכונת ירייה.

"כי אז היה לי דרכון גרמני, ויכולתי כמוך, להכנס לסכסוכים, קונפליקטים, רצח וטבח עם ולצאת, מבלי שהדם ידבק לי לנעליים"

"זאת תמצית הגרמניות בעיניך?" הוא הביא לעצמו עראק עם קרח ומים

"אני לא יודע." קמתי, והלכתי להביא לעצמי עוד מהאוזו המשובח שקניתי בשוק הטורקי.

"אנחנו עשינו דברים איומים ועדיין עושים." הוא פיצח ביד אחת, וסיים את שלו והתחיל לשתות משלי.

"אבל בעשרות שנים האחרונות כבר יצאתם ממעגל הלחימה" אני מתחיל להרגיש מסוחרר.

"אני רוצה את השלווה שלכם, את עונות השנה המתחלפות, מבלי שתשתתפו במלחמות, מבצעים, חטיפות, חיסולים, פיתוח נשקים חדשים, אני רוצה לזכות במונדיאל, אני רוצה את העולם שבו הסופרים יכולים לחיות מהספרות שלהם, אני רוצה את הפארקים, את

המים, את הגבולות הפתוחים, את אינסוף המהגרים, אני רוצה את ברלין, שתתן דוגמא לתל אביב, ובעיקר את הנורמאליות"

"אתה הרי יודע כמה אנשים שילמו בעד ה'שקט' הזה"

"אני יודע" אמרתי וחשבתי על כל אלו שאיחלו למות, בגלל הטור הקודם נגד המכתב המשיחי הדמוני של מחט גבעתי.

"אתה לא יכול להיות גרמני, גם אם תתחתן עם חברתך הגרמניה" הוא ביסס את המשפט המנצח, כשהוא מסיים את כל האלכוהול, ונעמד, בכדי לקחת אותנו במונית לבר.

"למה? למה?"

"כי אז תהיה אשכנזי."

"שייסה"

"וייקחו ממך את התואר של "יהודי-ערבי" ולא תוכל להיכנס ולצאת לפרלמנט המזרח-תיכוני שהקמת, ויעיפו אותך מהנבחרת הכדורגל היהודית-ערבית שמשחקת כל ראשון נגד המאנשפט של גרמניה"

"אוי לא" קמתי גם אני. איבדתי את עצמי בשיחה, ופתאום הבנתי שאני, השחור, רוצה להיות לבן. שייסה

חברי צחק ונעל את נעליו בכניסה לביתי ואני לקחתי את המעיל הגשם הקיצי.

"אני לא רוצה להיות גרמני, תעשה לי טובה, תשמור את השיחה הזאת בינינו" התחננתי בפניו. הוא שתק וחיך, כשירדנו במעלית, שיכורים, והגשם פסק.

פתאום התרבות הקיבוצניקית נוחתת עלי בגרמניה

לאחרונה התרבו המבקרים הספרותיים. אני מתכוון לאלו, שקוראים את טורי בעיתון, קונים כרטיס זול לברלין ורוצים לפגוש בי. זאת הסיבה הראשונה שאני מחליט לברוח מברלין למקום הכי רחוק שאני מכיר. הסיבה השניה היא שספר הסיפורים שלי הולך ומתקרב, וקובר את רגליי הפגומות בפחדים, חרדות ובעתות רבות. חברתי ואני נוסעים שלוש שעות צפונה – שם טמון הפתרון לרגיעה שאני זקוק לה. מתארחים בבית של סופרת מזרח גרמנית ידועה. חוזים יחדיו בשקיעה של האינטרנט המהיר ובעלייה של שקיעות אין קץ בקציר של שדות החיטה. כפר ללא ברים.

ופתאום הפתעה גדולה נופלת על ראשי, מסתורין גדול עולה בי, כשמישהו מדבר אלי בשפה העברית, במקלנבורג. שתבינו, אני המזרח התיכוני היחידי בו. אני לא מאמין, שאני פוגש בדוקטורנט המזרח-גרמני, שהיה נוהג לשבת איתי בקפה "תמר" בתל אביב לצד שרה שטרן. אלוהי המקריות, שוב פעלו, ודווקא במקום המסתור שלי, שהתחפש לחופשה, מצאתי את עצמי מאזין לסיפוריו על עבודת המחקר על המוזיקה הישראלית, ואיך הוא היה בין האחרונים שראיינו את גבריאל בלחסן היקר ז"ל. רכבנו ביחד על אופנינו בשבילים סודיים, שרים שירים של אריאל זילבר, בדרכנו אל קולנוע של הכפר המזרח-גרמני. מסך גדול, ותושבי הכפר שיושבים מתחת לגשם שוטף, עם בירה ביד אחת, ונקניקיה ביד השנייה. באקרנים - סרטים סובייטים בולגריים חתרניים נגד המערכת. ובדרך חזרה אין תאורה, ורק עינינו מאירות.

מתברר לי שהחבר הגיע במיוחד לכפר, שבו הוא היה מבלה את כל חופשות ילדותו. הוא הגיע עם בתו נישאת על גבו, ותיק קטן שלקח על אופניו, ולצדו חברתו הצעירה. המועד תוזמן לפסטיבל מקומי. אחד מתושבי הכפר העניק את האחו הקטן שלו לחבורה גדולה של היפים, ומצאנו את עצמנו רוקדים איתם בגשם ובבוץ, רואים סרטי ילדים בתוך אוהלים, מטיילים במבוכים פסיכדליים ובעיקר מדמיינים איתם, את וודסטוק.

וכמובן, שדיברנו עיברית, כיוון שהוא עוד אחד מהפילושמיים. כולם מדברים על אנטישמיות בגרמניה, אבל אף אחד לא מדבר על הפילושמיים הנהדרים, גרמנים וגרמניות (משום מה רובם מזרחיים) שמדברים עברית שוטפת – והוא אחד מהם.

הכול היה כל נפלא, עד שהגענו לאגם. וכולם מתפשטים, כמיטב המסורת המזרח גרמנית, ונכנסים למים עירומים. ורק אני נעצר. לא מסוגל להראות את הפגמים שלי, את הגיל המזדקן, הכרס, השיערות הלבנות שגדלות במקומות מוזרים. לא מסוגל לתרבות הקיבוצניקית הזאת שפתאום נופלת משום מקום ומחייבת אותי להתיישר איתה. חברה שלי מסתכלת עלי, אני מסתכל הצידה וקולט בחורות, נימפות קופצות במים הקרירים והבהירים של האגם. "עכשיו תורך", היא אומרת לי. "כנס למים ותראה להם, שגם הגבר המזרח-תיכוני שלי, יכול לשחות עד לאמצע האגם." הדוקטורנט וחברתו מנופפים לי מסוף האגם. ואפילו הבת שלהם כבר זחלה לתוך המים, עם חברתי, ומיישירה את עיניה ומתביישת בי. ואני עומד ומתלבט, נוגע לא נוגע במים הקרים. ומקלל את הרגע שבו נכנסתי לקיבוץ המזרח גרמני הזה, אבל אין שום בר לברוח אליו, ואין שום דרך להישאר חריג. הורדתי את בגדיי, הבטתי שוב בתינוקת הגאה, וסימנתי לה להסתכל. קפצתי למים הקרים. הדם בגופי השתולל ולפתע הרגשת אחדות עם הכול. אני משאיר את הקור

מסביב לגופי החמים ומרגיש כאילו אני מתעופף מעל המים ומתעורר, בבריכה של קיבוץ בית אורן, עם חברי מהתיכון החיפאי ובמקום קרחת יש לי שיער ארוך, ראסטות של ממש. מוזיקה נפלאה נשפכת לי בגוף, וכולנו עירומים. עושים תשליך לאגם חסר שם. המזרח גרמניים והמזרחי הישראלי – גוף עירום אחד.

להיות ברלינאי-ישראלי

אני נוסע לחתונה של גל ונטלי, ופוגש את אבי בוחבוט שהגיע במיוחד לוואדי של בית אורן כדי לתקלט להם את האירוע המאושר. אבי ואני הולכים דרך ארוכה, הוא היה המעצב של "גרילה תרבות" ויום אחד שנינו מצאנו את עצמנו בברלין. רקדנו, שתינו, שמחנו ועישנו כמה דברים טובים. פתאום הבנתי, שמתפתחת תרבות ברלינאית-ישראלית. זאת לא ירידה מהארץ, זאת לא עלייה לברלין. אלה אנשים פשוטים שחיים את החיים שלהם עם זוג מאהבות, האחת תל אביב והשנייה ברלין.

וככל שאני יותר בברלין אני רוצה להיות יותר בתל אביב, עם הקיץ, עם הקצב המשגע, עם החברים הזזים בתוך הבועה וקופצים מהבננה ביץ' לקנות אוכל בשוק, יורדים לבירה ראשונה ב'מנזר' ומשם ל'לוציפר'. וככל שאני יותר בתל אביב אני רוצה להיות בברלין, לשחק כדורגל עם הנבחרת המזרח תיכונית בפארק שליד טמפלהוף, להביט בסתיו המהמם של העיר, להתכתב עם מגדל אלכסנדרפלאץ שמביט בך כמצפן מכל נקודה בעיר, להיות בהכרח רב־לאומי, זר, המביט מבחוץ על תרבות דינמית.

ואני פוחד ששתי המאהבות שלי לא יצליחו לחיות בתוך גוף אחד. שתל אביב תקיא אותי מתוכה ושברלין תקיא אותי, ואשאר במקום ללא עיר. כי כל רגע בברלין עוקר אותי מתל אביב וכל רגע בתל אביב מרחיק אותי מביתי בברלין. האם אצליח לשרוד על מסלול ההמראה והנחיתה הזו שהמצאתי לעצמי, עם האנגלית השבורה שקניתי בשירי רוק, הגרמנית עם המבטא הכבד, הערבית מלאת הברכות והעברית המתפרקת מהסלנג שלה. כל ביקור בישראל מראה לי כמה דברים השתנו בתוך המוכר וכמה קל להיות זר גם בתוך הקהילה הכי ישירה שלך. אבל רגע אחד של נסיעה עם [המשוררת עדי קיסר להשקת ספרה החדש בירושלים](#), או ישיבה בקפה תמר עם ערן סבאג ודודו בוסי, או ביקור אצל האחיינים שלי בחיפה, מזכירים לי שיש אהבות שלא יכולות להישכח. ההפך. הגעגוע הופך אותן לעמוקות, שורשיות ומדויקות יותר.

לילה אחד אני יושב עם חבריי ב"אוגנדה", ואנחנו נזכרים בלילות שישבנו על נהרות ברלין. החברים התל אביבים לא מבינים שהזיכרון הברלינאי שלנו הוא חלק בלתי נפרד מהאישיות, הזהות וההוויה הממוקפת שלנו. אנחנו יושבים סביב המקף, נופלים לתוכו,

עולים מקצף גלי הים פֶּנוּס ונרדמים בשפות שונות ומשונות, רצים במנהרות שבין ברלין ותל אביב ויוצרים בשפות מוכרות, אבל מתוך זרות. והזרות שקופה, אי אפשר להביט בה מבחוץ. היא תבלין שאי אפשר לרכוש בשוק לווינסקי או בפרימֶרְק.

אז אפשר כבר לדבר על זהות ממוקפת או שאי אפשר לדבר עליה? האם אפשר לומר "אני צרפתי-ישראלי", "ברלינאי-ישראלי", או "לונדוני-ישראלי" וכדומה - כמו כל אותם המונים ישראלים החיים בתוך מטרופולין אירופית. או שמא זהות ממוקפת שייכת רק למאות אלפי פליטים החוצים כרגע את הגבול שבין טורקיה וסוריה מפחד דאע"ש.

כמה זמן אפשר להישאר בברלין בלי ללמוד גרמנית עד תום? כמה זמן תוכל לחיות מחוץ לסלנג בעברית לא מעודכנת?

על העיתון העברי שמלמד אותנו על המהגרים העברים בברלין

נתחיל מהסוף, באתי לישראל להשיק את ספרי החדש "מקלחת של חושך, וסיפורים נוספים". התארחתי באחת מתוכניות הבוקר ושאלו אותי, האם "אני לא פוחד מהמועמד הפלסטיני לראשות העיר בברלין?" עניתי בחיך, שאני מפחד יותר מהמועמד הנוצרי. כי הנוצרים עשו את השואה ולא המוסלמים.

בשבוע שעבר העיתונאית, טל אלון, מייסדת העיתון "שפיץ" (שהוציא כבר 12 גיליונות בברלין) הלכה לראיין בראיון ראשון לכלי תקשורת בעברית את ראד צאלח, המועמד הפלסטיני להחליף את קלאוס ווברייט בראשות עיריית ברלין. צאלח (שבגרמניה מבטאים את שמו זאלה, ועוד במלרע), שמע על ההתעניינות הרבה שעוררה המועמדות שלו בישראל ובקרוב ישראלים החיים בברלין, וביקש לשלוח מסר חד משמעי: "אף אחד לא צריך לחשוש. ברלין יכולה להיות הבית של כל אחד ואחת - לא משנה אם הם נוצרים, יהודים, מוסלמים, מדת אחרת או ללא דת, לא משנה מה צבע עורם, או מה הנטייה המינית שלהם. מה שחשוב הוא שכולנו עובדים ביחד על קהילה חופשית וסובלנית, שיש בה חוקי משחק ברורים מאוד. אחד מהם הוא שלאנטישמיות אין שום מקום ברחובות גרמניה. הזכות להפגין היא זכות בסיסית וחשובה, אבל אנטישמיות זה חציית הגבול ולאלימות אין שום הצדקה".

אבל בישראל לא מכירים באפשרות לפלסטיני מתון. הכול חייב להיות באנטי, בכוח, ואז אולי יכירו. ובכל זאת אני רוצה להתעכב על הדבר הפשוט הזה שהתחלתי איתו את כתיבת הטורים מברלין. יש מרכז תרבותי, ספרותי ולשוני חדש בברלין. הוא מדבר

בעברית. הוא חי במקביל לישראל. הוא לפעמים תומך בחברה הישראלית, במדינה ולעיתים הוא מתנגש, מתנגד ועצמאי. אפשר לראות את ההתפתחות של המרכז העברי החדש בברלין, בצורה הפוכה להתפתחות של המרכז העברי בארץ-ישראל הרבה לפני ייסוד המדינה.

אני מקבל את מגזין "שפיץ" בדואר, לביתי בטמפלהוף. אך שפיץ מחולק גם בבתי קפה ברחבי העיר. והמגזין אינו כותב רק על ברלין אלא גם מגיע לפולין ולמדינות באיזור. אפשר לקרוא אותו בצורה מקוונת וללמוד פרקים נרחבים על המהגרים החדשים בעיר. פגשתי את טל אלון, מספר פעמים, עיתונאית סקרנית ומחייכת. הבעל שלה הוא אמן גרמני, ושמו אולף קונמן. ישבתי איתו פעם בפאנל והוא ממש פרו ישראל. היום נראה לי, שהייתי טרחן, בפאנל שדיברנו בו יחדיו, והזכרתי לקהל הגרמני, שזה לא כל כך פשוט לבוא כל שנה לקיץ בישראל, עם כל המלחמות. אבל מאז הם כבר ראו את כל התמונות בטלוויזיה, ולא היו צריכים אותי. מה גם שאני דווקא מאמין גדול בחיים על הציר שבין ברלין לישראל. מדוע לבחור רק את המדינה הזאת או המדינה ההיא.

במגזין "שפיץ" תוכלו לגלות כתבה על יוני יהב (לא הראש עיר המגה שמרני ומרופט של חיפה), פעיל "לוחמים לשלום" שחטף בברלין אגרוף בפנים מפלסטיני. יהב רואה באגרוף, חלק מהמסע: "זה לא ערער אותי מבחינת החשיבות של ראיית האנושיות באחר. זה חלק ממי שאני." ראויה לציון העבודה של טל אלון למצוא את יוני מתוך ידיעה קטנה שהתפרסמה בעיתונים הגרמניים. כתבה אחרת מדברת על סוכנים של שינוי: יוזמות גרמניות משותפות נגד אנטישמיות ואסלאמופוביה בברלין. "אין סיבה לגרור את

הקונפליקט לכאן" אומר ארמין לנגר, סטודנט לרבנות ותיאולוגיה יהודית באוניברסיטת פוטסדאם שהקים את "סלאם-שלום"

הכתיבה מברלין, שונה מהכתיבה בישראל. אני חי את הפערים בכל יום. לא משנה אם אתה תומך או מתנגד למדיניות של ממשלת ישראל. ומגזין "שפיץ" לא פעם מביא תובנות שלא תוכלו לקרוא בתקשורת המקומית.

כשיהודים וערבים צופים בברלין בסרט על יהודי מצרים

הלכתי לצפות בסרט "היהודים של מצרים" (Jews of Egypt) של הבמאי אמיר רמסס בקולנוע של "werkstatt der kulturen", באותה עלייה שמחברת בין קרויצברג לנויקלן. הקולנוע התמלא בסטודנטים, חוקרים בנושא של היהודים-הערבים ומזרח תיכוניים. כבר בכניסה פגשתי את נג'אט עבדולחאג' ([Najat Abdulhaq](#)) משכם, שעשתה דוקטורט על מיעוטים במצרים. הכרנו בכנס על היהודים-הערבים שערכו בפורום "מזרח תיכון באירופה" (eume).

אמיר רמסס החל לצלם את הסרט בשנת 2009 וסיים אותו ב-2012 והזדקק לעצומות תמיכה בכדי להרשות את ההקרנה שלו ברחבי מצרים. הסרט כולו נעשה ללא תמיכה בכדי לשמור על הרגישות של הנושא. קו פרשת המים של הסרט היה מלחמת 56 שלאחריה עזבו בין 80,000 לבין 100,000 יהודי מצרים. ומצרים אף שללה להם את האזרחות, ולא נתנה להם לחזור. רוב יהודי מצרים המשיכו לערוג למצרים, ולרגע הקוסמופוליטי שנוצר במפגש הרב-דתי, רב-לאומי בערים כמו קהיר ואלכסנדריה. אמיר ניסה להראות בסרט את הנאמנות של היהודים למצרים, וכיצד עד היום הם לא קיבלו את המקום הראוי בחברה המצרית. הסרט מדבר על התרומה הגדולה של יהודי מצרים לכלכלה, לתרבות, להתפתחות תנועות דמוקרטיות, לאומיות, קומוניסטיות ועוד. נג'אט הסבירה שזהו סרט מאוד חילוני, ושלא במקרה רוב היהודים שצולמו עזבו לצרפת. הסרט מראה את הרוב השמאלני של היהודי שעזבו אך גם היו אחרים. במצרים היהודים

לא ראו את עצמם כיהודים-מצרים. הם היו מצריים.

כוכב הערב, היה החוקר אייל שגיא ביזאוי שהגיע מישראל והציג את עצמו כיהודי-מצרי, למרות שלא נולד במצרים ושהוא מתגורר בישראל. הוא הסביר שהוא מדמיין את עצמו כשייך לקהילה המצרית, כי הוא מדבר מצרית, נוסע ואוהב את מצרים. ביזאוי אמר שהוא משתמש במצרית שלו, בכדי לא לעשות נוסטלגיה, אלא בכדי לדבר על ההווה ולדמיין קהילה שאליה גם נגיאט וגם הוא משתייכים. הוא פתח בדברים נרחבים בעקבות הסרט, שרוב היהודים לא היו פעילים פוליטיים במצרים. ואלו שעזבו לישראל, כיהודים-מצרים-ציונים, חיים בסוג של אישיות חצויה. אנשים כמו אביו, סביו ידברו באהבה על ישראל, אבל אם יגרדו את הקליפה, יגלו דברים אחרים שלא הולכים ביחד עם הרעיונות שלהם. למשל, בכל הראיונות שעשה, הוא גילה שיהודי מצרים לא רקדו ברחובות על ניצחון של ששת הימים (מלחמת 67). "הדור הישן אוהב אותי", הסביר, "בגלל האהבה המשותפת למלוחיה, לפול ולשפה המצרית. אך אני רואה את הדברים אחרים מהם. הם נזכרים למשל במשרתת הנובית, וכיצד חיו ביחד. אבל בשבילי, הוא הוסיף, כיהודי שחי בישראל-פלסטין, ארצה להשתמש בנוסטלגיה, בכדי לעשות משהו טוב בהווה ובעתיד." הוא סיפר כיצד הוא ראיין יהודיה-מצריה, שחיה בישראל, ומחזיקה בהשקפות ימניות וששכלה את בנה במלחמת סואץ. הוא שאל אותה האם זה משנה שהוא מת במצרים. היא ענתה שכן, כי קודם כל מצריה, והמצרים בגדו בה. ואח"כ שאל האם, האם היא לא בגדה בעם המצרי, כשעזבה, והיא ענתה שכן, שהיא גם בגדה בהם. אין כאן רומנטיזציה, כי לפעמים היהודים במצרים הרגישו כמצרים, ולרגע כלא-מצרים. בדיוק כמו ז'קלין כהנוב. הזהויות

היו נזילות יותר. אך הוא לא מוכן לקבל את מונח של "הנכבה-היהודית", כי אמנם ליהודי מצרים היה סוף טרגי, אבל זאת לא נכבה, כי הנכבה הייתה פלסטינית.

לאחר דברי ביזאוי הרגשתי גאווה גדולה, כיהודי-עיראקי. גם אני שותף למחשבה שלתרבות שלנו אסור שיהיה רק משקל לעבר, אלא עלינו להביט על ההווה ועל העתיד. לקחת את מנשא העבר ביחד אל תוך דמיון עתיד משותף במזרח התיכון. ולא להתנגד לפתרונות דמה, בכדי לפתור את המתחים המתגברים.

פגישה עם הפילוסופים הישראלים של ברלין

לא רק סופרים ואמנים, אלא גם פילוסופים ישראלים הגיעו לברלין. אלעד לפידות הוא אחד מהם. הכרתי אותו בפסטיבל אלטרנטיבי שערכה דוברת מרון על גדות נהר השפּרָה; אני הקראתי שירה בפעם האחרונה בחיי והוא לימד תלמוד. וכמו מים שמגיעים לשורשי עץ, הגעתי אל פגישות הפילוסופיה שהוא עורך בביתו בשכונת פרנצלאוור־ברג. השכונה מלאת חיים, חנויות יין, הייקינג וספרים, לצד אינסוף בתי קפה.

אלעד שולט בכמה שפות ונעים לדבר אתו על פילוסופיה, ובמיוחד על הפילוסופיה היוונית. שנינו מצאנו עניין משותף באפלטון והוא גילה שכתבתי סיפור על קסנטיפי, אשתו של סוקרטס.

אני מגיע אל סף ביתו ועדיין חם בחוץ. בשנה שעבר נמעכתי מרוב פחד מהחורף ואף לבשתי גטקס באוקטובר, אך השנה אוקטובר עדיין מהדס בסיפור אהבה בין הסתיו לשלהי הקיץ ולא נתן לחורף להיכנס. אני עולה חמש קומות ומתנשף, שטיחי הבד בחדרי המדרגות עדיין מדהימים אותי לעומת המרצפות העירומות בישראל.

היום מספר המשתתפים נמוך יותר מהרגיל בדיון הפילוסופי, אך כל אחד מהחוקרים שהגיעו הוא פנינה של ידע. ביניהם אפשר לשמוע את ד"ר עפרי אילני, שכתב את הדוקטורט שלו על "החיפוש אחרי העם העברי: חקר התנ"ך בנאורות הגרמנית".

והיום אנו דנים בקריאות של הפילוסופים אלן באדיו וסלבוי ז'יז'ק בשליח הנוצרי פאולוס. מדוע ברגע אחד חוזרים פילוסופים מרכזיים לדון דווקא בתיאולוגיה בלי להאמין בישו? מדוע עוזבים את הדיון במושג של האידיאולוגיה וקונים תנ"ך? אחד ההסברים שניתנים במעגל הפילוסופי הוא שבאדיו מחפש לרקום מחדש את האוניברסלי, דווקא בעידן שבו הזהויות כל כך ספציפיות ונפרדות. באדיו חווה את הנפילה של האוניברסליזם עם נפילת הרעיון של הרפובליקה הצרפתית, נפילת הרעיון הקומוניסטי וההגירה מהעולם השלישי. דווקא המהגרים שמחזיקים בזהויות דתיות הם אלו שמחדשים את הדיון בדת. וגם האליטות מצטרפות ומחזירות את הדיון בדת, אך הדבר קורה בצורה שונה יותר דרך פילוסופים כמו עמנואל לוינס, שגם מלמד תלמוד וגם מרצה על פילוסופיה. כך שהחילוניות מתחלפת, גם במעמדות העליונים וגם במוחלשים, בדתיות. באדיו מגיע אל פאולוס כדי לדחות את ההומוגניות של הקפיטליזם ומציב תיזה תיאולוגית שתאחד מחדש את השמאל.

השאלה של הופעת פאולוס כאובייקט לא עוזבת את החבורה הפילוסופית. החבורה יוצאת מהטקסט ושואלת מדוע לדון בפאולוס על כל פגמיו (למשל היחס הרדוד לנשים ואספקטים אחרים)? איך חוזרים לאותו שליח שבעצם כתביו הפך את הנצרות למיסיונרית והפך את היהודים לאשמים ברצח ישו?

חצי מהנוכחים מדברים עברית, ויש רגעים שבהם נזרקות מלים בעברית לחלל, רק כדי שהדובר יזכור איך לתרגם אותן. אני נזכר כיצד הלכתי ללמוד פילוסופיה באוניברסיטת חיפה ואחרי סמסטר אחד עזבתי כי רציתי ללמוד כתיבה באופן מעשי, ובאמת רק כתבתי מאז. מדי פעם מצאתי את עצמי בפגישות פילוסופיות שעורך נחום שטיינברג בחנות

הירושלמית "הולצר ספרים", עבור מעט האנשים שביקשו לשמוע פרשנות לטקסטים של אפלטון. אבל אני לא מחזיק מעמד, אולי כי עודף הרציונליות חורג מהאופי הלא-מודע של חיינו.

פאולוס, כחלק מהחשיבה הנוצרית, משנה את מושג העקידה לטוטאלי: הגוף צריך להינתן ולא הרעיון. אבל ברגע שאלוהים עוקד את ישו, מה תפקידו על פני האדמה על פי הנצרות? הוא כבר לא נשאר מושא לחיים, אלא נעלם מאופיו הטרנסצנדנטלי, ואנו מקבלים דת מודעת לעצמה. בנצרות לא צריך את בית המקדש. למרות שישנם קיצוניים המכינים את הרגע שבו ייעלם מסגד אל אקצה (כפי שלמדתי בסרט החדש של רינו צרור).

הגבול הדק שבין אהבת יהודים לבין אנטישמיות

יותר מחמישים איש, הגיעו לדיון בגלריה "שפרכסאל" (SPRECHSAAL) בשכונת המזרח-ברלינאית – "מיטה" לדון ב"בעיה הפילושמית". כמובן שהמיסגור של הערב, מתכתב באירוניות עם הבעיה האנטישמיות. את הדיון הנחה הכותב והעיתונאי האנו האונשטיין, עפרי אילני וגל כץ שמפעילים את הבלוג של ארץ האמורי וחנה צוברי מאוניברסיטה החופשית בברלין (Freie Universität Berlin).

האנו פתח את הדיון ודיבר על החשיבות בדיבור על כיצד קשה לגרמנים לאהוב את היהודים. הוא הזכיר את

"מדינת ואיימר" הפרויקט האמנותי של רונן אידלמן, שבישר על הקמתה של מדינת ויימאר כחלק מהתנועה למען מדינה יהודית בתורינגיה (בתוך גרמניה). אחד מהעקרונות האירוניים של המדינה שהגה אידלמן היו שהמדינה תילחם בפילושמיות, כמו שתילחם באנטישמיות. זאת משום שאידלמן הרגיש שבגרמניה מתייחסים אליו כקורבן וברחמים. גל כץ, סטודנט לפילוסופיה סיפר אנקדוטה מצחיקה על אנגלה, המורה לגרמנית שלו, אנגלה שהציעה לו שיקראו כתבה מ"דר שפיגל" על אדם שגילה שהוריו היו מהאס. אס. גל הרגיש שהמאמר משעמם ושהיא בעצם עושה לעצמה טיפול פסיכולוגי, על חשבון. כץ טען שגרמניה רואה ביהודים כקורבנות, פאסיביים, מוראליים וטובים, כמעט כמו ילדים, שאי אפשר לכעוס עליהם. זאת הסיבה שגרמניה תטען שישראל מעולם לא תוקפנית, אלא רק מגינה. פילושמיות, טען כץ, היא חלק מאהבה עצמית גרמנית. הגרמנים אוהבים

את היהודים, בכדי לאהוב את הדרך בה הם פועלים בשבילהם. ואין אמצע בתפיסה הזאת. וזאת הסיבה שכאשר היהודים לא יעמדו ברף הזה, אז הם מיד ייחשבו בדיוק כפראים (אנטישמיות).

עפרי אילני, מולו טען שיש אנטישמיות חדשה וישנה והיא בעיה גדולה יותר מפילושמיות. לטענתו, מאז עליית הליכוד כבר אין שלילת גלות בישראל. ההפך. יש פילושמיות עצמית, כמו בשיר "לחיי העם הזה, וכמה טוב שהוא כזה". (חיים חפר אמנם כתב את השיר לפני עליית הליכוד, אך תפס את הסנטימנט הזה). באופן היסטורי השיח אודות אנטישמיות ופילושמיות נוצר במאה ה-18. יש אופנים שונים לפילושמיות: הנאורות הגרמנית במאה ה-18 היתה הרבה פילושמית, הרבה בגלל שהייתה נגד הנצרות. לסינג והרדר, אהבו את הברית החדשה ואת היהודים. או בו בזמן החדירו מסרים אנטי-ליברליים, לפילושמיות; הפילושמיות הרומנטית שמייצרת תשוקה ליהודי, כמו בסיפורים של קפקא ועוד.

הפילושמיות הנוכחית, טען אילני, כוללת אשמה ופיוס. ויחד עם זאת, אנחנו חיים בזמן של פוסט שואה. כלומר בזמן, שבו הזיכרון של השואה לא בלעדי לכינון זכרון וזהות ונתן את הדוגמא שמזרחי מכיר גרמניה, והשיח שלהם לא רק מתכונן אל מול הזיכרון היהודי-האירופי. בנוסף, אנו נמצאים בזמן של פוסט חילון, ולכן אפשר לראות הרבה נוצרים מצטרפים להפגנת נגד אנטישמיות, ביחד עם מנהיגת גרמניה מרקל בברנדנבורג טור.

חנה צוברי, סיפרה איך לפני כשנתיים היה דיון רחב בתקשורת הגרמנית על ברית מילה. אך מרקל לא עלתה על הבמה עם סכין של ברית מילה. בעצם כלום לא קרה. חלק אמרו שזה ברברי. אבל חלק אחר אמר שזה מחיר שנצטרך לשלם בשביל מה שעשינו ליהודים.

אבל כשהייתה טענה לאנטישמיות בהפגנות נגד ישראל בצוק איתן, מרקל באה להפגנה. כך כשזה נוגע לרפטואר של המדינה הגרמנית, מיד יקומו הגרמנים להגן על עצמם. לטענה יש איזו הגזמה כשהגרמנים מדברים על היהודים. הפרזה שכזאת, שמתוארת בגוף. למשל כשמוצגים יחסים בין גרמניות וגברים יהודים. ישראל היא הגילום של הטוב. ובעצם, הפילוספים מזדהים עם מה שהיהודים מזדהים.

היה מתח גדול באויר ונשמעו הרבה הערות. לרגע אחד עפרי הציע שנחזור למודל הפאן-שמי של ארנדנט. ובחור בשם מוחמד שאל איפה הוא בתוך כל הפילוסמיות כלבנוני אתיאיסט. ואני רק חשבתי מדוע מדברים על פילושמיות, כבעיה ולא כמקום שבו אפשר להתחיל לדבר על תרבות ישראלית-גרמנית משותפת שאי אפשר לדעת האם אנו מדברים עברית עם גרמני-עברי או עם עברי-גרמני.

בסאונה עם מייקל שייבון

גשר אחר גשר אני חולף בכדי ללכת לבריכה וסאונה שנמצאת לא רחוק מהמוזיאון היהודי. המוזיאון היהודי נוכח בשלטים ואפילו תחנת האוטובוס נקראת על שמו.

בפנים, אני קורא את "איגוד השוטרים היידיים" מייקל שייבון ברוגע. סיימתי את עשרים הדקות של שחייה, ויצאתי הרגע מהסאונה של תשעים מעלות. יהודי בגלות קפואה, קורא קורות של יהודי אחר שבגלות קפואה אחרת, שכותב מה קרה כשישראל הפסידה את מלחמת 48. אני מתרגז לרגע מהיעדר יהודים-ערבים בממלכה שלו בתוך אלסקה. אך ההתמכרות הלא פוסקת שלי למרדף אחר הפרטים הקטנים ביצירתו המומנטלית, משכיחה, שאני נמצא באזור עירום לחלוטין, נשים, כגברים מהלכים סביבי כאילו זהו הרמון המלך והמלכה. מגבות הן רק המלצה.

אני קורא, שוכב ונרגע, ומחשבות מסתלסלות כאדי מים מערפלים. אני חוזר לשייבון, כי בממלכת הכתיבה שלו אין כרגע את הבעיה הזאת של ישראל. הוא ניקה מהשולחן את האפשרות לציונות, ומיד לקח את הגולים לגלות רחוקה, קפואה, לבנה ומושלגת יותר באלסקה.

לנדסמן, הגיבור של "איגוד השוטרים היידיים", הבלש הריימונד צ'אנדלרי, מחפש פרטים שיסבירו לו סיפור הרצח. שם קפוא ואילו אצלי הכול כל כך חם עדיין. אפילו הריאות מחזיקות חלק מהחום של הסאונה. וזה לא שהייתי בסאונה לפני כן, אבל זה יותר מזה.

בחוץ עוד מעט המעלות יורדות מתחת לאפס, ובפנים אני מתחמם בספר חם לב, שמספר על מציאות יהודית שמסבירה את הצייגייסט.

הגלות של שייבון, היא נוסטלגיה, אך גם המצאה, שמזכה אותו בספרים ספרותיים בקטגוריות מד"ב ופנטזיה, שלא שמעו על הגלות היהודית בכזאת יצירתיות וחדשנות. הוא נאמן לסיפורים של היהודים היידיים, אך גם לתרבות הפשע האמריקאית, כפי שהיא נקלטה בתוך הספרות, הקולנוע והקומיקס.

וכמה קשה לדבר על גלות, כשהרוחות מנשבות אותה כמילת גנאי במקרה הרע, ובמקרה הטוב פשוט מוחקים אותה. האם אפשר לתאר את התרבות היהודית ללא הכתיבה המצחיקה שלו על היידישיסטים שגלו לאלסקה עם התמוטטות המפעל הציוני. ומדוע דווקא סופר אמצע הדרך, כמוהו, בורא עולם ללא קיום ישראלי. כנראה, גם הוא כחלק מיהודי ארה"ב מאסו בטוטאליות, בניכוס, באומניפוטנטיות של הציונות על כל המרחב והזמן היהודי בעולם. דווקא בכתיבה הומוריסטית, מלגלגת, מלאת חן וחיים, הוא פונה בצומת הציונית לכיוון אחר. מה שאנחנו היינו מכנים הציונות המדינית, כשלמדנו על הרצל בבתי הספר. אבל זה הרבה יותר מהרצל. כי הרעיון שהלאומיות שלנו תהיה תרבות ולא מיליטריזם, אומה ולא טריטוריה, זיכרון שעטנזי ולא שיכחה – עומד במרכז של מה שאולי מנסה לעשות שייבון בספרו.

אני נכנס הפעם לסאונה רכה יותר, מוקף נשים וגברים עירומים. אני מנסה לדבר באותה צורה, שאני עושה מחוץ לחלל האויר החם, אך לא מצליח. מרגיעים אותי ואומרים לי, לא

לזוז בתנועות גדולות, תנועות מזרחיות. אני נענה לבקשה, איפוק ישמור עלי חם, ולא אתעלף בסאונה ואחשוף את זרותי, גלותי, כי את ערוותי כבר חשפתי.

אני יוצא מהסאונה הקלה יותר, גמור יותר, מתקלח במים קפואים וחוזר לשייבון. בתחילת הספר מגיע אל לנדסמן, אותו משוטט שנקרא הנביא אליג'ה. הוא מדבר על המשיח. וכשלנדסמן נכנס בחזרה לבית הדירות, אומרים לו: "ראית את המשוגע". אבל הוא לא מרגיש שאליג'ה הוא משוגע. ואכן, כשנחשוב בצורה עמוקה על הרעיון הנוצרי של המשיח, נבין עד כמה גם הוא חי בגלות, והוא אסר עלינו לדבר על גאולה, עד שנחזור להיות בני אדם, שם בקור הגדול- מחוץ לסאונה, ולבריכה, ומחוץ לספרים שאוחזים את ידינו.

מול המסך הגדול בברלין נגלו לי חיי הקודמים כמשורר

פתאום הבנתי שהשתנו הקוארדינטות התרבותיות שלי. אני רואה תרבות ישראלית שבאה אלי ופחות כזאת שאני טס אליה בגטו. יש פתגם סיני שאומר "מי שיושב במקום אחד, כל העולם עובר לפניו." והנה הגיע הבמאי והתסריטאי נדב לפיד עם סרטו החדש "הגננת". הוא הציג אותנו בפסטיבל בינלאומי יזמן ב"ארטה" שכלל יוצרים מ-14 מדינות ברחבי העולם. והוא הזמין אותי לצפות בו.

הלכנו חברתי ואני לצפות בסרט ומול המסך הגדול בשכונת "מיטה" נגלו לי חיי הקודמים, כמשורר. בסרט הגננת מנסה להציל ילד אשכנזי מוכשר שכותב שירה. הגננת משתמשת בשירה של הילד בן החמש, כחלק מסדנאות שירה וחושפת את אהבתה האידיאליסטית לאמנות השירה.

כשנשאל לפיד, אחרי הסרט, האם הוא סרט פוליטי או לא, הוא לא ענה תשובה ברורה. לכאורה הסרט מנגיד את אמנות השירה, אל מול העולם העיסקי, כלכלי, שבו אין מקום למשורר. אביו של הילד הכשרוני, לא מוכן שהילד ימשיך להיות משורר. ואני זוכר לא פעם, כשיצאתי עם בחורה, פחדתי ביותר, שהיא תבוא להוריה ותגיד להם שאני משורר. הייתי תמיד משביע אותה, אל תגידי להוריך, שאני משורר, והיא הייתה מתפלאת. מדוע?

הרי פירסמת כך וכך ספרים, ואתם עוסקים הפגנות חברתיות ב"גרילה תרבות". אבל הבושה הייתה אוכלת אותי מבפנים. ידעתי שמשורר הוא לוזר, אין לו סיכוי להביא פרנסה טובה, ובטח לא לתמוך בהקמת משפחה, והבאת ילדים לעולם.

יצאנו מהסרט, וחיכינו לנדב לפיד, שחשב שיוכל לבוא אבל בסוף ביטל. הסברתי לחברתי שהוא בטח עסוק, כי הוא הוזמן במיוחד וחוגג עם מזמיניו. הלכנו לשבת על בקבוק יין בדירתה. בחוץ געשו הרוחות, ובפנים תרבות ישראלית, הפכה לתרבות גרמנית ולא יכולת להבדיל ביניהם. הסברתי שלדעתי הסרט אינו באמת מנגיד בין עולם השירה, שפעם הייתי אחד משחקניו. הילד בן החמש שכתב שירה בסרט, היה משורר מחורבן. הגננת שהעריצה אותו, בעצם הייתה קצת אינפנטילית ולא הבינה באמת מהי שירה טובה. ועולם השירה עצמו היה נכלולי וריק מתוכן, מלא עסקנים, פאתוס וחשיבות עצמית חסרת תקנה. חברתי ניסתה להבין, מה באמת הסרט מציע, כששנינו הפכנו יותר ויותר אדומים אל מול החלון בקרויצברג. אני זה שפוחד מהשלג, והיא זאת שמעריצה אותו. בחוץ אפילו השיכורים השכונתיים הסתלקו למאורות אחרות.

היא עישנה סיגריה אחר סיגריה והמטבח שבו ישבנו התמלא בעשן. וניסחתי מחדש את דבריי. הסרט של לפיד בעצם מראה לנו שהאמנות נכנעת לפסיכולוגיה ילדותית, ומאבדת את כוחה אצל המעמד הבינוני. ההערצה העיוורת לאסטתיקה של הילד, מאפשרת את אובדן האופוזיציה לכוח המצמית של ההון. סוף הסרט שנראה לא כל כך שייך לסרט, רק מדגיש את חוסר הבנה של הגננת בשירה, את האידיאליזם הריק, שמסתיר מאחוריו רצון לכוח אגרסיבי.

היא חייכה אלי, ושאלה האם אני מתגעגע לעולם השירה. והבנתי בשאלה שלה, היא כיוונה אותי פנימה. בטח, שאני מתגעגע, עניתי. אבל אני לא מתכוון לחזור אליו. חציתי את הנהר אל הפרוזה. אבל בתוך תוכי רציתי להיות רק עוד פעם בפסטיבל שירה במידבר עם קומונת המשוררות של צ'יקי; לקרוא שירת אבנים יבשות בעירום; להשתין על הקבר

של בן גוריון, הקולוניאלי שבחר לו את המקום הכי יפה במידבר; בלילה לעשות מדורה גדולה של מילים ריקות מתוכן; ביום, להקים פסלי אותיות חתרניות עם ילדי המדרשה נגד המלחמה שפורצת בכל פינה; ובעיקר להתמסר לכוח העוצמתי של השירה, שפרחה, למרות השוליות שלה.

ובדיוק כשסיימנו את השיחה, שלג עדין ורך פרץ וכיסה את הרחוב בלבן.

מה יקרה ביום שבו הציונות לא תשלוט בגבולות התרבות העברית

אחד מהמוסדות המרכזיים של הקהילה, הינה הספרייה העברית בברלין שהקימה מיכל זמיר. הקבוצה התחילה עם מפגשים ספרותיים שהפכו עם הזמן למפגשים קבועים אחת לחודש בבית קפה בפרנצלואארברג ומאוחר יותר בשונברג. במפגשים אלה אנשים החליפו ספרים בעברית, נהנו ממוזיקה חיה של יוצרים ישראלים, והקשיבו להרצאות ולהקראות של סופרים ישראלים. לאחר שנה ספרים החלו להצטבר והם התחילו לקבל תרומות ספרים גם מחברים מחוץ לברלין. הם עברו להפגש בדירה שלה למפגשי ספרייה, ואת אירועי התרבות הם קיימו בתאטרון או בבית קפה בפרנצלואארברג. כרגע יש להם בספרייה בערך 3000 ספרים לילדים ולמבוגרים שמאיימים להשתלט על כל הדירה. יש להם גם מוזיקה וסרטים בעברית, עיתונים ומגזינים. מספר החברים בספרייה הוא מעל 800 איש. הם מקבלים תרומות ספרים מישראל ומרחבי גרמניה. גם מרכז הספרייה והספר, הוצאות לאור, חנויות ספרים וסופרים ישראלים תורמים להם ספרים. עד כה הופיעו לא מעט סופרים וסופרות שהגיעו מישראל ביניהם: יהודית קציר, דורית רביניאן, פניה עוז זלצברג ואחרים.

הקבוצה של זמיר עובדת להקמת עמותה ללא מטרת רווח לקידום השפה והספרות העברית ואתר. החזון של זמיר שהולך וקורם גידים, הוא מציאת חלל עבור הספרייה וכל אירועי התרבות. היא ממשיכה לפתוח את הבית שלה אחת לחודש, לכל מי שרוצה לבוא לשאול, ספרים וממשיכה לארגן אירועים בתשלום שמטרת ההכנסות לתמוך בספרייה ובעמותה ובין השאר לתקצב את העברת כל הספרים שנתרמו לספרייה.

בנוסף, זמיר הפיקה, יזמה וניהלה את האירוע המוצלח של משוררים ישראלים החיים
 בברלין: מאיה קופרמן, רונן אלטמן קידר ואנוכי. האירוע התקיים בהצלחה במוזיאון היהודי
 מול יותר ממאה צופים, וקיבל גם חשיפה יפה בעיתונות הגרמנית. את האירוע הנחה
 בעניין רב המתרגם גדי גולדברג שתרגם יפה לאחרונה את "מערב אין כל חדש" מאת
 אריך מריה רמרק.

הספריה העברית היא המשכה של המרכז העברי החדש שמתארגן, בזירות כגון: העיתון
 "שפיץ", המפגשים בגלריה שפראכזל, הכתיבה הדיאספורית של כתב העת "מכאן ואילך",
 הדיונים האקדמיים על יהודים-ערבים, הזהות הברלינאית-ישראלית, ומפגש עם גלויות
 ערביות, ואחרות, והתרחבות להקשרים דיאספוריים.

הספרייה לא רואה עצמה קשורה לעולם היצירה הישראלי בלבד, אלא גם לעולם היצירה
 העברי מתפוצות, שהיה חי וקיים גם לפני הקמת המדינה. זמיר רואה את הספרייה כחלק
 מעולם יצירה עברי שמתקיים בתפוצות שהוא המשך, אך גם תופעה חדשה בתולדות
 היצירה העברית – לכל אלו שהשפה משמשת להם כבית.

ואכן, הגבולות התרבותיים, והזהותיים של העיר ביחד עם ההיסטוריה העברית הקדומה
 שלה, עוד לפני השואה, מאפשרים אדמה פוריה ליצירה מסוג אחר. יצירה שהיא בו בזמן
 גרמנית וישראלית. וכשיקום בברלין מרכז עברי שיתחיל לחשוב עצמאית, ולא יתמסר
 לגבולות הטריטוריאליים שהציבה המדינה בתוך התרבות, אזי נקבל את מה שקרה
 במאורע "ברנר".

מאורע "ברנר" שקרע את הקהילה העברית בארץ-ישראל (שתמכה בברנר), מהקהילה היהודית באירופה (שמימנה את כתבי העת של הקהילה בארץ-ישראל שבה הופיע המאמר הפולמוסי של ברנר בפסבדונים) בשאלת הקשר בין הלאומיות והדת. ובכן, קו שבר, קו גבול, תהום פעורה – תקראו לזה באיזה שם שתבחרו – ביום שהקהילה העברית תתמקם מעבר לגבולות הלאומיות הציונית (היא תוכל בתהליך דומה שכבר מתרחש בארה"ב ובעוד קהילות יהודיות) לחשוב בצורה עצמאית.

כבר ברגעים אלו היצירה המגוונת, שעוברת גם דרך הפריזמה של הספריה העברית בברלין, מכילה יסודות חתרניים. כי הזרם שהשתלט על הציונות בישראל, אינו מקבל בעין יפה, את האפשרות לחיים ריבוניים, יהודים, עבריים ובו בזמן עצמאיים, מחוץ לישראל. ויום אחד הדברים יתהפכו, ואולי הספריה העברית תשלח סופרים לישראל, שכותבים בעברית.

דווקא בברלין אני לומד תלמוד בכל יום שלישי

עברו מספר שנים עד שהבנתי את כל תהליך החילון שעברתי ושבעקבותיו התקשיתי להכנס לבית כנסת. חלק מהמרד שלי באבי ז"ל היה דרך ירידה על עולם הדת, אך השנים עברו ונכנסתי לכותלי בית הכנסת, ומצאתי בו עושר גדול. נגיד את האמת, מעולם לא הלכתי באופן קבוע לבית כנסת, אבל ברגע שאתה הופך לאדם אמוני, אתה מוצא יופי בפתיחת ארון הקודש של התורה. וזה לא משנה אם זה בברלין או בארץ-ישראל, זאת אותה התורה, ואנו נשארים באותה הגלות. ויש רגעים שבהם אני רוצה לכעוס על מישהו שמנע ממני את הלימוד גמרא בבית ספר, את הקידושין עם אבי, על כל הזמן שהפסדתי איתו, ושאבד. אבל עדיף לצחוק על אותם חלם החילוניים מאשר לכעוס. אלו שאומרים: "אלוהים הבטיח לנו את הארץ, אבל אנחנו לא מאמינים בו."

והנה אני לומד תלמוד, בכל יום שלישי, פעם בשבוע, ומוצא אנשים כמוני שרוצים לשתות מתוך הנהר שממשיך לזרום גם בימינו ומימיו מסקרנים, מרתקים ופוריים. המשתתפים חלקם יהודים, חלקם נוצרים, חלקם ישראלים, חלקם אנגלים, גרמנים יושבים במעגל. בשיעור אנו קוראים את מסכת סהנדרין בשלוש שפות, עברית, אנגלית וגרמנית. ומספר הלאומים שבחדר, גדול ממספר השפות שבהם אנו קוראים את הספר הנפלא, איזו חוויה תרבותית אמיתית.

והנה אנחנו הולכים אחורה לתוך העברית התלמודית הקדומה ומגלים כמה עזה המחוייבות שלה לאמת. אותה אמת נעדרת בימינו, "ותהי האמת נעדרת וסר מרע

משתולל" סנהדרין, פרק אחד עשרה, צ"ע"א ושאלות רבות עולות עם קריאת הטקסט, אל מול הוא נכתב, האם מול הפאגניזם, מול היוונים, מול היהודים המושחתים, מול מי נכתבו התנאים לבואו של משיח בן דוד. שאלות רבות שמקבלות במשך השנים תשובות רבות. והמפגש המשותף בין הלאומים השונים מעלה עוד יותר שאלות של תרגום, והמקור עובד בצחוק. ואנו נשמעים לרגע כמו מערכון של לול: "אלזו, הוא שואל גפן במובן של גפן? אוגפן במובן של גרופן?"

ובמסכת סנהדרין, והרגע לפני בואו של המשיח, הוא אותו הרגע של שובע שאינו יודע שובע, אותה מציאות שאנו מכירים בכל מקום בעולם של תאבת בצע, גרידיות, שחיתות הפושה בכל תחום וגורמת לך לתהות מה מקורו של האדם, ושל המשטרים שהוא מוליד. וישנו כבר אגף מיוחד בכלא לנבחר הציבור הישראליים.

וביום שבת, אני הולך לבית הכנסת של קרויצברג, אף אחד לא שואל אותי, נפתלי בנט ואיילת שקד, לפני כניסתי לבית הקודש, האם אני שוכב עם גברים, או עם נשים או גם וגם. אני מאחר קצת, בשל בילוי הלילי, בבר הומו לסבי, שנותן מקום גם לסטרייטים וגם לקווירים, ולא הופך את הזהות המינית למכשיר לסלקציה. ובכל זאת יש שלט בחוץ, זה הומו בר, כי לא רוצים שסטרייטים יבהלו בכניסה למקום, ותתעורר בהם הומופוביה אלימה. בשלב הפיוטים, ליבי הומה בפחד. עדיין מקנן בי הפחד משירה בציבור. לא הצלחתי אף פעם למצוא את עצמי בקלות בין קולקטיבים. נכון הייתי בין עורכי "תהודות זהות: הדור השלישי כותב מזרחית" אבל גם במזרחיות מצאתי קושי להיות קולקטיב מדומיין שהופך למעשה. יש לי רתיעה מקולקטיבים, עוד ממערכת החינוך בישראל. אבל שירים יכולים

לפורר לבבות, יותר מכל מקדחה חשמלית. ומצאתי את עצמי במעגל שר לבסוף את
"דרור יקרא" של דונש בן לברט עם שירון ביד.

הייתי חייב לצאת מוקדם, כי הלכתי לראות דירה, ומצאתי את הפיוטים מהדהדים בי,
מנגנים את דרכי, והודיתי לשם "וְלַמְזַהֵר וְלַנְזָהָר. שְׁלוֹמִים תֵּן כָּמִי נְהָר"

הספרות העברית כבר לא שייכת רק לישראל

הזכייה של רובי נמדר בפרס ספיר מראה שכל מה שכתבתי עד כה על הספרות הדיאספורית הופך הלכה למעשה. אני חייב לומר שבזכות המאמר "ואנוכי בסוף מערב" של בתיה כסלו במגזין, "The Tower" שהתפרסם בעברית בכתב העת המקוון "אלכסון", פתאום ראיתי את התמונה הכוללת, והיא כל כך עשירה ומרתקת.

פגשתי את נמדר בארה"ב. בדיוק חזרתי מקריאת שירי באוניברסיטת שיקגו ועשיתי מסע משיקגו, לווישינגטון ולניו יורק. ישבנו בקפה הונגרי ברחוב 110, שהזכיר לי את קפה "תמר" של ניו יורק, לא רחוק מאוניברסיטת קולומביה, ביחד עם חוקרת הספרות ד"ר שירלי סלע-לבבי. שירלי כתבה מאמר על הצד הדיאספורי ביצירתו (בבלוג "קורא בספרים"). הוא מתגורר כבר קרוב לעשור בניו יורק, וכבר הקים שם את משפחתו. הוא כותב בעברית, למרות שהדור הבא שלו כבר לא קורא ממש עברית (הוא מדבר בבית אנגלית). הוא כותב לישראל וחי בניו יורק. והוא הוכיח שאפשר לכתוב בעברית ועדיין לחיות באנגלית ולהיות רלוונטי לרפובליקה הספרותית בישראל.

הדיאספורה הישראלית הספרותית הולכת ומתרחבת. העברית נכתבת מכל כך הרבה מקומות וחוזרת לשכון בין עמים שונים ולספוג מתרבותם ולינוק ערכים ורעיונות רעננים. לא מעט מהכותבים כבר מתורגמים וחיים בקרב הספרות הבינלאומית. כותבים כמו אסף גברון שנמצא כרגע בחו"ל, אולה גרויסמן ולביא תידהר בלונדון, סייד קשוע בשיקגו, מאיה ערד בקליפורניה, אדמיאל קוסמן בברלין, גון בן ארי ורובי נמדר בניו יורק, ועוד.

הפרויקט הציוני, כידוע לכל, נבנה קודם כל מתוך הדמיון של היוצרים; הם אלו שפרשו את מפותיו, דמיונותיו ושיגינותיו (ראו למשל איזו מפה עשירה של ארץ ישראל השלמה דמיין בשיריו אורי צבי גרינברג מהסהר הפורה לנילוס). הלאומיות היהודית היתה כל כך וולגרית ואקסלוסיבית, שהיא אף חתכה את הבית האחרון של "התקווה" בכדי לסדר אותו לתפיסתה:

"שמעו אחי בארצות נודי

את קול אֶחָד חוֹזְיֵנוּ

כי רק עם אֶחָרוֹן הַיְהוּדִי

גם אֶחָרִית תִּקְוֵתֵינוּ"

"אחי בארצות הנדודים" — בגלות. ההמנון מבקש מהגולים לשמוע את הקול של החוזה (הרצל, שמת מיד לאחר פולמוס אוגנדה), אך לא בדיוק רוצים לחזור (שהרי גם מחבר "התקווה" היה מהגר). הגולים אינם מאבדים את היהדות שלהם, ובתוך כך את התקווה שלהם לקיים יהדות בתוך מילה עברית.

"שמעו" — כלומר, המשיכו בדיאלוג עם היישוב הארץ-ישראלי, אך לאו דווקא באגרסיביות של הצמדת היהודים לריבונות.

משהו חדש מתרחש בספרות העברית. חלקים שלמים שלה מתגוררים בדיאספוריות, כבדומה למקום שבתוכו התקיימה אלפי שנים. לעיתים, הספרות העברית נכתבת בשפות חדשות ומתורגמת לעברית, או ההפך. השאלה הגדולה היא האם נבין בזמן הווה את הכניסה החדשה של מרחבי גלות אינסופיים, שפות שונות ותרבויות מגוונות לתוך העברית של נמעניה? האם נצליח בברלין, בתל אביב, בניו יורק, ברמאללה, בלונדון, באום אל-פחם ובמקסיקו לקרוא מחדש את הספרות ככזאת שיכולה להכיל עברית חדשה לגמרי, ספרות שמתקיימת כמו בתוך תודעת בחורה שעושה צ'אט במסנג'ר, לומדת דף גמרא ועולה על טיסת איזי ג'ט לפוזנן בכדי לחתום על חוזה בלייבל מיוחד לסופרים יהודים בהוצאה לאור פולנית.

מי יעדכן את מערכת החינוך ואת האוניברסיטאות שהספרות העברית כבר לא שייכת רק לטריטוריה של ישראל. השינוי מתרחש מבפנים. ניר ברעם, למשל, כתב את "אנשים טובים" כשגיבוריו לגמרי באירופה. אך השינוי מתרחש גם מהצד השני, כשהספרות העברית מתגוררת בדיאספורה וכותבת על עצמה או על ישראל בלי להתחשב בגבולות

48'. זכיית נמדר שמה את הספרות הדיאספורית על המפה.

געגעעס וחלומות בעקבות פגישה עם עמיר לב בברלין

כל שיר נושא בתוכו זיכרון. השירים המשמעותיים בחיי מכילים בתוכם זיכרונות. אני זוכר למעשה איך שמעתי בפעם הראשונה את הפזמון "מכיוון ההר הכל רגיל / אוקטובר הטוב עומד להתחיל" של עמיר לב, כשנסעתי במכונית של הוריי, אל מול הקניון של חיפה, בואכה העלייה של כביש פרויד. והתחלתי לבכות. כל הסכסוך המזויין הזה קרע לי את הלב. לא יכולתי לשאת אותו על גבי, במיוחד כחיפאי שראה את משטר ההפרדה בעיר הולדתו. והנה אני מוצא את עצמי יושב עם עמיר לב בבר של ה"סודבלוק" מתחת לתחנת רכבת התחתית של "קוטבוסר טור". אנחנו יושבים ואני מספר לו על החוויה הזאתי. הוא מתלהב. מבקש ממני שאשאל את השאלות על השירים שלו. אני עונה בספונטניות "אין בעיה". כי בתוכי יש לי מיליון שאלות על כל שיריו, אבל אני עושה מאמץ להסתיר את המעריץ ולהיתלות במשורר שבתוכי. אותו משורר שיתפרץ ברעב כשעמיר לב יזמין אותי לקרוא שניים משיריי מתחת לבר ה"גולדאפל" בשכונת פראנצלדורף ברק.

אנחנו מגיעים לבר, יורדים ועושים סאונדצ'ק עם עילאיי צ'סטר, הצ'לנית שתלווה את עמיר בשלושה שירים. הקהל מתחיל להכנס. רובם ישראלים, גרמנים דוברי עברית ואיטלקיה אחת. עמיר פותח את הערב ואפשר לשמוע את המים של העברית שעוברים מתוך הגיטרה והגרונ שלו ישר אל תוך האוזניים של הצמאים לזכרונות שהשירים מעלים בתוכו. הוא מזמין אותי, אני שואל אותו איך הגיע לכתוב על ויקי קנפו, בשיר קורע הלב של "בלפור 1". הוספתי, "אתה יודע עמיר, אתה הראשון שכתב על ויקי קנפו ברוק הישראלי,

וגם על ישראל טוויטו "... ובעצם בתוך תוכי ידעתי שאוכל לכתוב ספר שלם על הדיסק
 "הכול לכאן" והמהפכה שלו, במיוחד בכתיבה ובתיאור של כל כך הרבה קונפליקטים
 קשים בישראל/פלסטין.

עמיר מוסר לי ד"ש חם מסמי שלום שיטרית. הוא הקדיש לסמי שיר בדיסק האחרון שלו
 "נוגע בדרכון": "גדלתי על סיפורים גיבורים ושמות / אודי מהפלמ"ח נפל על הגדרות /
 וביד מרדכי לא יכלו כבר לעמוד / אני לא זוכר דיבור על אלא מאשדוד..." והלב מתחמם
 לשמוע על כל החברים, מילים נושאות געגועים. אני אומר לעמיר, "געגועים הם הנשק הכי
 חזק, שרוב הצבאות בעולם לא הבינו, לא צריך אטום, כימי וביולוגי" הוא מהנהן להסכמה.
 אחרי ההופעה אנחנו הולכים עם עוד מוזיקאי אגדי למסעדה רוסית.

חלום הרוקנרול שלי מסתיים אחרי ההופעה השנייה של עמיר לב. ההופעה הראשונה
 הייתה סדנת אמן, ההופעה השנייה היתה של רוק נטו. ובבוקר למחרת ריקנות מגיעה.
 הנגיעה של הקרובה של המילים והזכרונות מתפוגגת ואתה נזכר אלפי קילומטרים בינך
 לבינו. אתה חוזר לאינטרנט ומפעיל את הבנקמפ בלופ. המוזיקה כאילו מרגיעה את הבכי.
 בשום מקום אין בית חוץ מהאותיות.

ואיך להאמין שאת השיר על "מרסי" הוא כתב דווקא בישראל, לאחר שיחה עם ברי
 סחרוף. כל השנים האלו חשבתי שהוא נסע עם הרוקיסטים ותפס את הפחד מהמוות
 במילים היפות: "השמש יצאה על הבית הלבן

הוא רואה אותם נכנסים / מעילי עור שחורים / כולם חברים טובים / על ספסל אחד יושבים
 צמודים באמצע החצר

נראה שהם צוחקים יותר חזק כל פעם שאמבולנס עובר" ופתאום אני מבין שכל שאלת ההגירה שנוגעת בדרכון (כמו שמו של האלבום האחרון של עמיר לב) היא שאלת ההגירה מגן עדן, מהנצח אל חיינו כבני תמותה בחלד. והכי חשוב "שלא אשאר כבוי ככה / שלא אשאר כבוי ככה" (מתוך השיר "כבוי" של עמיר לב).

חיפוש דירה בזמן מלחמת בחירות בישראל

יצאתי למסע חיפוש דירה בברלין. והדבר לא פשוט, גדודים של שבטים של מחפשות ומחפשים פוקדים את הדירות הנחשבות. התחלנו בקרויצברג, עברנו לנויקלן, המשכנו לשונברג, הגענו עד פרידריסהיין והתחלנו לחשוב כבר על וודינג ונפל לי הוודג'.

באותו זמן שאני מתבזה בסטטוסים מתחננים, ומשתחווים בכל העובר ושווא, בישראל יש מלחמת בחירות. ובמלחמה כמו במלחמה כל הטילים נורים, כל הפצצות מותרות, ואובד המשותף והציניות שלטת. ואני קורא את דיויד פוסטר וואלאס שמעיר על כך: "קשה לקבל תשובות טובות לשאלה מדוע בוחרים צעירים אדישים כל-כך לפוליטיקה. זה כנראה מפני שכמעט בלתי אפשרי לגרום למישהו לחשוב ברצינות למה הוא לא מתעניין במשהו.

השעמום עצמו מסכל כל חקירה; עצם התחושה היא עובדה מספקת. אבל אחת הסיבות, ללא ספק, היא שפוליטיקה זה לא מגניב. או אולי בעצם שאנשים מגניבים ומעניינים, אנשים חיים, אינם — כך מתקבל הרושם — האנשים שנמשכים לתהליך הפוליטי. נסו להיזכר איזה מין ילדים רצו להיבחר למועצת תלמידים בתיכון: חנונים חרשנים, ילדי-טיפוחים, להוטים למצוא חן בעיני הרשויות, שאפתנים בצורה עצובה. מתים לשחק את המשחק. מין ילדים שילדים אחרים היו רוצים להרביץ להם אם זה לא היה נראה חסר טעם ומשעמם כל-כך. ועכשיו חישובו על כמה מגרסאות שנות ה-2000 המבוגרות של הילדים האלה בדיוק" (מתוך המסה "למי איכפת כל כך" מופיעה בספר הדיגיטלי

"אקספרס הדיבור הישיר", הוצאת הקיבוץ המאוחד וספרים הפועלים, בתרגום הנפלא של דבי איילון).

והברלינאים מקללים את הסקנדינביים האלו, כמו שהתל אביבים מקללים את הצרפתים. תמיד ישנה קבוצה שבאה מבחוץ וקונה את העיר ומעלה את המחירים. ובכל זאת אי אפשר למצוא דירה חדשה כמו שלי, במחירים של תל אביב. ולא בגלל זה אני פה. תנו לי להסביר לכם משהו שקרה הערב, הלכתי למסיבת השקה של האלבום המזרח תיכוני החדש של דיג'יי רוקי אסייג בתיאטרון "אקוד" בשכונת מיטה, ומצאתי את עצמי מדבר עם קנדית-יהודיה שעשתה עלייה לישראל והחליטה לעזוב לברלין, אחרי שהתייאשה מהעבודה, הדירה ואי הקבלה של החבר הפלסטיני שלה. הגענו למסקנה שיש ציניות בישראל, שאנשים מיואשים ואין להם אופק של תקווה וחזון. הם נשארים בישראל בלית ברירה. והבטחתי לה שאכתוב על הציניות הזו. ומצאתי את עצמי מיואש וציני לגבי מציאת דירה עם הטורקים בשכונת נויקלן ועם היאפים בשכונת מיטה. הכול נראה בלתי אפשרי.

לישראלים שעזבו אין אפשרות הצבעה בבחירות, אך הייאוש שלהם, מהדהד לייאוש הישראלי. מיליון ישראלים שישראל מתיימרת לייצג, ושהם עצמם לא יכולים להשפיע על זה שגנב להם את זכות הדיבור. אבל יום אחד הדברים יתהפכו ויהודי העולם, והישראלים בעולם, הפלסטינים שגורשו, הפלסטינים שגלו, הפלסטינים שעזבו – כולם ידרשו מישראל זכות הצבעה ביחד ויקבלו.

בעלי הדירה מקרויצברג מבקשים שנבוא לטמפלהוף לפגוש אותם. אנחנו מגיעים לדירה בפרברים של הפרברים. נהר שחור, ברווזים לבנים בזים למים הקפואים. נכנסים, למשרד בדירה. הם לוקחים מאיתנו את המעיל. במהלך השיחה הם מוציאים חוזה. אנו מתרגשים כמו הזוגות שזוכים באוטו באיזה תוכנית ריאליטי באלבניה. אנחנו יוצאים החוצה וקונים שמפניה. יש תקווה בעיר הזאת. דווקא בשל היהדות שלי, הגרמנים ריחמו. ולא סתם גרמנים, אלא אלו שהם אינם רודפי בצע והמחיר שלהם הוא המחיר הישן, שכבר אי אפשר למצוא בשומקום.

יש לי בית, אבל אני לא מצביע לשלטון הגרמני, ולשלטון הישראלי. אני בלימבו. חי מתחת לראדארים של שני המשטרים. לא שייך לפה, ולא שייך לשם. אני שייך למילים שנותנות לי להצביע עבורן.

לאשכנזים יש בעיה שאנחנו מזרחים בברלין

ברק ואני מכירים מברלין. הוא גדל בנהריה ואני בחיפה. הוא הגיע לברלין ומצא את בחירת ליבו דפנה. והם כבר ביחד יותר מארבעה שנים. יום אחד שוטטנו ביחד והצטלמנו לפייסבוק, וברק כתב "שני מזרחים. שמש. ברלין" ומיד התמונה חטפה תגובות זועמות ואוהבות. הזעם כנגד המשכת המבט האתני לתוך ברלין, הוביל אותי להרהורים קשים על הישראליות.

לאשכנזים יש בעיה שברק ואני כותבים שאנו מזרחין בברלין. הרי הוא לא יושב בישראל. והם שואלים אותנו, מדוע להמשיך את המבט האתני לתוך ההגירה. הרי בהגירה אדם צריך להיוולד מחדש. אבל זה לא כך. לא נולדנו מהים, ראבאק. אימי נולדה בבגדאד, ולכן אני יהודי-עיראקי-ערבי. אני נסעתי מתל אביב לברלין. ולכן אני יכול להמשיך את הזהות המזרחית שלי גם בברלין. זאת זהות שהולכת איתי ולא נעלמת. והיא לא בנוייה על שלילת האשכנזיות. האשכנזיות והמזרחיות חולקות הרבה צדדים משותפים, כפי שלימד אותנו פרופ' יהודה שנהב.

לדוגמא, השפות שהציונות צמצמה, עדיין ממשיכות גם בלעדינו, ומחכות לפרוח מחדש, כמו שרביד כחלני חזר לשיר בתימנית, או דודו טסה שר את שירי סבו בעיראקית. כך גם גיבור אחד מסיפורי חוזר לבגדאד, כחלק מזכות השיבה הפלסטינית והיהודית למדינות ערב.

יחד עם זאת יש להזכיר שם בברלין כמו בישראל ממשיך המעמד האשכנזי לזכות בפריבלגיות שלנו אין חלק בהן: האשכנזי שייך לאשכנז, יש לו דרכון נוסף, יש הון

סימבולי, זיכרון מהוריו ויחסים מורכבים עם היבשת שניסתה להכחיד אותו ושבה הוא חוזר לפרוח. היהודי-הערבי מצטרף לגלות הערבית בברלין, הוא מזוהה ב"אסאלם עליכום" כשהוא נכנס להסתפר אצל הספר הסורי, הוא האאוסלנדר (זה שמחוץ לטריטוריה), זה שלא יכול להשתתף בכל החגיגה של האיחוד האירופאי אלא הוא מביט באיחוד מבחוץ; הוא זה שמזוהה כמחבל כשהוא זז בין שדות תעופה; הוא זה שהקטגוריה של הזהות שלו לא מצליחה לעבור לאירופאים, בדיוק כמו שהיא מבלבלת אמריקאים, וכנראה גם אשכנזים – הכול כבר נמצא בשיר הנפלא של סמי שלום שיטרית "שיחת היכרות עם יהודייה אמריקנית חביבה":

- תִּסְלַח לִי עַל הַשְּׁאֵלָה הַסְּקֵרְנִית, אֲנִי פְּשׁוּט חִיְבֵת לְשָׂאֵל, אֵתָהּ יְהוּדִי אוּ עֶרְבִי?
- אֲנִי יְהוּדִי-עֶרְבִי.
- אֵתָהּ מִצְחִיק.
- לֹא, אֲנִי דוֹקָא רְצִינִי.
- יְהוּדִי-עֶרְבִי?! אֵת זֶה אֵף פְּעַם לֹא שָׁמַעְתִּי.
- זֶה פְּשׁוּט: כְּמוֹ שְׂאֵת אוֹמְרֵת יְהוּדִי-אֲמֵרִיקָנִי. הִנֵּה, נָסִי לְהַגִּיד יְהוּדִי-אִירוֹפָּה.
- יְהוּדִי-אִירוֹפָּה.

- ועָכְשׁוּ אִמְרֵי יְהוּדֵי-עֶרֶב...
- אֵין בְּכֹל מֵה לְהִשְׁוֹת, יְהוּדֵי-אִירוּפָה זֶה מִשְׁהוּ אַחֵר.
- לְמָה?
- כִּי "יְהוּדֵי" לֹא הוֹלֵךְ עִם "עֶרְבִי", פְּשׁוּט לֹא הוֹלֵךְ. זֶה אֶפְלוּ לֹא מְצַטְלָל טוֹב בְּאֲזָנִים.
- תְּלוּי בְּאֲמַת בְּטִיב הָאֲזָנִים.
- תִּרְאֶה, אֵין לִי שׁוּם דְּבַר נֶגֶד עֶרְבִים. יֵשׁ לִי אֶפְלוּ יְדִידִים עֶרְבִים,
- אָבֵל אֵיךְ אֶפְשֶׁר לֹאמַר "יְהוּדֵי-עֶרְבִי" כְּאֶשֶׁר כָּל מֵה שְׂרוּצָה הָעֶרְבִי זֶה לְחַסֵּל אֶת הַיְהוּדִי?
- וְאֵיךְ אֶפְשֶׁר לֹאמַר "יְהוּדֵי-אִירוּפָאי" כְּאֶשֶׁר כָּבֵר חֶסֶל הָאִירוּפָאי אֶת הַיְהוּדִי...

(סמי שלום שיטרית, **שירים באשדודית**, תל-אביב: אנדלוס, 2003)

היהודים-האירופאיים חוזרים לאותו מקום בו אירופה חיסלה אותם ואילו היהודים-הערבים חוזרים לאירופה שברובה לא הגיעה אליהם. לא היו משלוחים מבגדאד לאושוויץ ובכל זאת אני חולם אפוקליפסה, אוכל ומחרבן את אושוויץ. אי אפשר להיות יהודי בגרמניה

מבלי לחשוב על השואה. הישראליות לא נגמרת בהגירה. זהויות שהולבשו עלינו, ממשיכות הלאה, אך לשימחתי דווקא הדיאספוריות מעניקה פתאום ניגון חדש למילים הידועות. אט אט ניצנים של זהויות שלא הכרנו מתחילות לגדול בין הערוגות. 2013, 2014, 2015 נכנסת ומביאה לי סוג של חסד, אני מגלה אותו בכתובה שמשתחררת מגבולות הטריטוריה הידועה.

קפטיש: קפה ברלינאי של כולם

אוי הנה עוד ישראלי שטעה והניח את המחשב הנייד לא בשורה שמותר בה לעבוד בקפטיש. אני מדבר אליו בעברית. כמה כוח יש לשמוע את השפה הזאת, מחוץ לישראל, וכמה סתמיות לעיתים יש בה כששומעים אותה בישראל. הקפטיש, הינו קפה לא רגיל, ובו אני אוהב לעבוד. כשסיפרתי לחבריי על הקפה ואמרתי שאין בו מנהלים וכולם שותפים, אז הייתי צריך להוסיף שזה לא שותפים מסחריים אלא שותפים פוליטיים כקולקטיב. ומדוע זה חשוב, ובכן, אתה רואה בחוץ את השלט של "פליטים וולקאם" ואתה יודע שהפליטים מרגישים בבית. וכולנו פליטים של מזרח תיכון בוער, של הבטחה לגן עדן חברתי שממנה גורשנו למען האחוז האחד שלוקח את כל הרווחים.

בקפטיש אפשר לראות את הצוענים שמסיימים את היום שלהם ובאים לספור את הכסף הקטן שקיבצו כנדבות בפינת הרחובות, יושבים לצד היפסטרויות גרמניות שבאות לעשות רישומים, לצד ספרדים שבאים לעשות טנדם וללמוד גרמנית. הכול מתערבב לכדי ערב רב, של לאומים, שפות וגליות.

לפני מספר שבועות השתתפתי בכתבה טלוויזיונית [ערוץ RBB] על ישראלים בברלין. בכתבה הוצגו טיפוסים שונים של הישראלים בברלין. הייתה הישראלית שכבר מדברת גרמנית שולטת, המנחה של התוכנית שמדברת גרמנית שוטפת אך עדיין עם היסוס, הישראלית שלא רוצה לדבר גרמנית בראיון, הישראלי שמדבר כמוני אנגלית ולא מדבר גרמנית טוב. בין השאר הוצגו עבודות האמנות של רועי חפץ, העבודה העריכתית של טל אלון כחלק ממגזין שפיץ ועוד. ולמה אני מספר זאת, ובכן אני הצטלמתי בתוך הקפטיש

ומאז אני מקבל יחס מיוחד במקום. השותפים לקולקטיב לא רצו כל כך להשתתף בתוכנית, אבל אמרו לי שכיוון שאני כותב קבוע בבית הקפה, הם הסכימו.

בשעה חמש נדלקים הנירות, והמקום הופך להיות חמים, רומנטי, והאלכוהול מתחיל לזרום יותר. ליד הקפטיש קמה לה החנות של הסופר אמיר נעמן ושותפו "TOPICS". החנות מוכרת ספרים לפי נושאי הספר ולא לפי הז'אנר שלו. לא מזמן השתתפתי באחד מאירועי הספרות שנערכים בחנות והגיעו מאות אנשים, למקום שיכול להכיל פחות ממאה, בכדי לשמוע על הגותו של אליסטר קראולי.

כשהשמש יוצאת החוצה, אפשר לראות את כל באי בית הקפה יושבים להם אל מול השמש ומתחרדנים ונותנים לחמה את נשמתם. השמש היא מצרך מאוד חשוב במקום שבו השמיים האפורים יכולים לחדור לך עמוק ללב ולפרק אותו לגורמים. וכשיש הזדמנות לחצוב את הויטמין די, אז אסור לעצור. צריך לחצוב אותו כמה שיותר.

העברית נשמעת בכל פינה. כשאני הולך בלילה בגלקסיית הברים (אינסוף, אין כזה דבר בארץ) של רחוב וויסר שטראסה שמוביל מהקפטיש להרמאן שטראסה, לא פעם אני שומע את השיכורים הישראלים שרים מאיר אריאל בחושבם שהם לבד, אבל הם לא. ואת המבט הקולקטיבי הזה צריך לכתוב ולחשוב. ובינתיים אני מוצא את הדיון הזה נערך בעיקר באקדמיה. התראיינת כבר למספר לא מבוטל של חוקרים וחוקרות שסקרנים לדעת מה יביא העתיד של הקהילה הישראלית בברלין.

מעבר אם ממשיכים דרומה, מגיעים מיד לפארק. בברלין, גם בשכונה הכי עזובה, תמצא פארק, נחל, ברווזים ששוחים בו בשלוות עולם. לא פעם, אני עוזב את הקפה בכדי לכתוב, לקרוא ולהשתובב בינות העצים.

כשנכנסתי באחת הפעמים הראשונות לקפה (בהמלצה של העיתונאי האנו הנושטיין) פגשתי אקסית של חבר ישראלי. היא שאלה אותי איך הגעתי למקום. ולא חשבתי פעמים והחזרתי, מאיפה את הגעת לפה. היא אמרה לי שזה הבית הקפה של השכונה. ואני הסברתי כיצד האנו הביא אותי לקפה. אך בתוך תוכי ידעתי שהקפה שייך לכולם, זה לא שהישראלי פלש לגרמני. זה הגרמני שצריך להתרגל לחזרת היהודים לבטנו הרכה.

אף אחד לא מדבר על פלסטינים בברלין.

הלכתי לתערוכה של הייקה סטיינווג (Heike Steinweg) בבניין העירייה של שכונת טמפלהוף. טמפלהוף, היא אותה השכונה שהתפרסמה בזכות שדה התעופה שהיה פעיל בזמן הנאצים, והפך לפארק מְחִיָּה נשמות. התערוכה עסקה ב"ישראלים בברלין" דרך צילום דיוקנאות. אחד הצילומים המקסימים היו של השחקן (גילוי נאות, הוא חבר טוב שלי) יוסוף סוויד. כל אחת מהדמויות בתערוכה התבקשו לכתוב מספר מילים על הזהות שלהם. יוסוף כתב על כמה קשה להיות ערבי בישראל, וכמה זה מוביל למצבים מוזרים, למשל כשהוא מתראיין לעיתונות הישראלית, שואלים אותו שאלות שלא שואלים שחקנים יהודים. ובדברים שכתב לתערוכה של הייקו הוא ציין שדווקא בברלין הוא מרגיש רגוע יותר עם הזהות שלו.

כשחושבים על המושג של ישראלי בברלין, מזהים אותו מיד עם השאלה של יהודים בברלין, וזה לוקח אותנו ישר להיסטוריה האיומה שעברו יהודי אשכנז במרחב. אבל ישראלי, הוא מושג רחב יותר, ומכיל עוד ועוד זהויות שחייבים לחשוב עליהם גם כאן. כי ברלין מהווה את המשכה של ישראלי, כמו שישראל מהווה את המשכה של הקהילה הישראלית בברלין.

אין ישראלי שלא פגש פלסטיני בברלין, בין אם את הפלסטינים של 48, ואלו של 67 ויש את אלו שפשוט נוסעים לברלין, כמו אחיהם ואחיותיהם היהודים. ובאופן מעניין דווקא הימצאות בתוך מרחב קוסמופוליטי, שבו נפלה החומה ומזרח התאחד עם מערב, הם מוצאים אפשרות לזיהוי אחר ובמרחב הזה שבין המסיכה הלבנה והעור השחור, כפי

שביטא זאת היטב פראנץ פנון, הם מוצאים מנוחה ורוגע. אף אחד לא אומר להם, "אתם לא נראים כמו ערבים" והם לא צריכים ללכת ברחוב הישראלי ולפחד לדבר בערבית. הגרמנים נוטים לדבר על הישראלים בברלין ולקבל את הרעיון שמאחורי הישראלי עומד יהודי. אך מה קורה כשהגרמנים מגלים שיש זהויות מורכבות יותר מאשר אלו שנמצאים בדמיונם. מה קורה כשהם שומעים על פלסטיני-ישראלי, שרואה את עצמו גם כישראלי וגם כפלסטיני? כיצד הם מגיבים לאלפי הפלסטינים שמהגרים לעיר שלהם מתוך ישראל? ואיך הזיכרון, והאשמה שלהם מתארגנים כלפי הנכבה, הנכסה ושרשרת האסונות שניחתה על העם הפלסטיני.

בשכונה אחת בברלין פלסטיני מחיפה, יכול לגור ליד פלסטיני מרמאללה, מעזה, איראני ממשד, לבנוני מצור וצידון, מצרי מאלכסנדריה, לובי מטריפולי, מבלי לבקש אלפי אישורים, ומבלי לעבור אצל סוכני השב"כ, וכל היוצא בזה. החופש הוא גדול מאוד. זה לא שאין מתח בין הפלסטינים שגדלו בישראל, לבין האומה הערבית, בגלל המרכיב הישראלי בזהות שלהם, אבל דווקא בברלין, המפגש הוא מסקרן ופתוח גם ליהודים. לחיות לרגע, מבלי להידרש להגדרה של כל מדינות ערב כאוייבות לישראל. בישראל יש פוליטיקה של פחד, האיראני והפלסטיני הופכים לאויבים של הציוני, אבל בברלין, כולם חיים אחד לשני. ונושא הערביות לא עולה בכל שיחה, כמו בישראל.

מפגש אחר מתרחש גם עם פלסטינים של שנת 48. אחד מחבריי הטובים בעיר, הוא אינטלקטואל פלסטיני שהכרתי מירדן. הוא מלמד באחת האוניברסיטאות והידע שלו ביהודים ערבים ותיאולוגיה ערבית הוא רחב ביותר. אנחנו מדברים באנגלית. בכל הקיץ

שעבר שיחקנו כדורגל, יהודים וערבים ביחד. ופעם אחד כשהציג אותי בפני חבר לבנוני שלו, הוא אמר, עלי שאני יהודי, אך ליבי ערבי. ואין דוגמא יותר טובה לתאר יהודי, שאימו נולדה בבגדאד ומרגיש שהוא שייך לתרבות הערבית, כמו לתרבות היהודית. כמובן, שלא כולם מבינים את המפגש הזה בצורה רחבה, אלא חוזרים על הדפוסים של הפחד, האיבה, כמו גם ההתנשאות והעליונות. לדעתי דווקא בברלין יש סדק בחומת הפרדה.

ב. פוסטים בבלוג

האם קיים דיאלוג עברי גרמני בתרבות המתחדשת בברלין

על הכנס "הדיאלוג העברי-גרמני בעידן הרב-לשוני" שאירגנה ד"ר רחל זליג באוניברסיטה עברית שמעתי גם בברלין וגם בתל אביב, לכן קבעתי יום לפני עם חברי הירושלמים, יובל עיברי ואלמוג בהר בבר המזרחי של "תחריר", שממוקם בתוך "מחנהיודה". במקום הגישו לנו משקה מיוחד של רוזאטה [משקה שקדים] עם עראק וברקע הדיג'יי הסתלסל בין רביד כחלני, לבין סמיר שוקרי. להפתעתי, במקום התהלכה כלה, ואחריה חברים שרקדו בשמחה גדולה.

קמפוס הר-הצופים הזכיר לי את הדוקטורט שזנחתי, וחשבתי שאוכל להגיע במהירות למושב הספציפי "העברית והנוכחות הישראלית בברלין". כמו רבים אחרים, הלכתי לאיבוד במבוך הארכיטקטוני. עכשיו כשאני כותב את זה, אני צוחק על המשפט הזה כי הוא משקף הרבה ממה שאני מרגיש בין העברית לבין הגרמנית.

ד"ר שחר פינסקר הרצה על בתי קפה בברלין כמו "מונופול" "רומנישס קפה" שאירחו את הבוהמה היהודית והגרמנית בתחילת המאה שעברה, ותיאר כיצד מודרניזם יהודי נולד בתוך מקום רב לאומי, שהוא גם רב לשוני. בשולחן אחד ליד השני ישבו בבתי הקפה הברלינאיים, היידישיסטים, הציוניסטים, והבונדיסטים. תחשבו לעצמכם, מה היה קורה היום, לו שטיינברג, או ברדיצ'בסקי או שמעונוביץ, או אלזה לסקר שילר, שלום עליכם,

שלום אש ואחרים היו כותבים רומאנים בעברית בברלין, ושולחים אותם לפרס ספיר לספרות. פינסקר טען כי הספרות העברית נוצרה מתוך התכתבות עם ההיסטוריה הגרמנית, והאירופית ואי אפשר להבין אותה מחוץ להקשר הזה.

ד"ר יעל אלמוג, החלה את הרצאתה על "החזרה לברלין של הסופרים המזרחים הישראלים", בשיר של רועי חסן "במדינת אשכנז" ודרך הקריאה הסבירה כיצד שירו דחה את הספרות האשכנזית של נתן זך (שנולד בברלין) וגם זאת של קניוק שכתב על "היהודי האחרון" בברלין. הדחייה של המזרחים את הקאנון ספרותי, הינה גם דחייה של עיצוב הזיכרון הלאומי, שמתכוון אל מול גרמניה. אלמוג דנה בספרים "ערים של מטה" של שמעון אדף, "אימא מתגעגעת למילים" של דודו בוסי והראתה כיצד הישראליות ממשיכה את הדיאלוג הספרותי שלה מתוך דמויות יהודיות-ערביות הנעות בברלין. ודווקא בגרמניה, היהודי-הערבי מתכוון אל מול דמות האשכנזי עם הדרכון האירופאי, ההיסטוריה, הזהות, המראה הבהיר ושאר הפריבילגיות. האתניות הופכת את כל הבינאריות של "הקורבן – מקרבן" [שמהווה את יסוד הכתיבה היהודית על אירופה].

בסקיפ של הערב עם חברתי בגרמניה סיפרתי לה על קורות היום החם במיוחד בג'רוז. לפתע עברתי מאנגלית לגרמנית והרגשתי חמימות. "איך אתה מרגיש בבית, בשפה שהיא לא שלך?" שאלתי את עצמי בהפתעה. בבוקר הלכתי עם אימי לבקר את סבתי הבגדדית, והרגשתי בבית בתוך העיראקית, שפת האם שהיא שלי, אבל שאיני דובר רהוט שלה.

אחד מהמשתתפים בכנס שנשוי לגרמנית, ומתגורר איתה ועם ילדיו בארה"ב, נסע איתי לאחר הכנס במונית, מהקמפוס אל ארוחה משותפת עם באי הכנס, במסעדה בעין כרם. דיברנו ללא סוף על החיים בתוך התרבות הגרמנית. הוא הסביר לי שעלי להתרגל לחיים בתוך מספר שפות, מספר בתים, מספר מדינות. הפתרון שלו הקל את הלחץ על המצב, שבתל אביב, אני מתגעגע לברלין, וברלין, אני מתגעגע לתל אביב.

בכנס דיברו על רב לשוניות, על זיכרון ששובר את הגבולות של הזיכרון הלאומי, אבל התהליך של הבנייה מחדש של הזיכרון הוא תהליך אישי. ודווקא השיחה עימו השלימה בשבילי את הדברים שלמדתי עם החוקרים הגרמניסטים. בכל השנים בבית הספר לימדו אותנו על הזיכרון הלאומי, אך כשהתפכחנו ממנו, מצאנו את עצמנו מחפשים את היסודות העמוקים יותר לזהותינו. כמו השיר, גם הלב, בנוי ממספר מילים, ממספר בתים, וזה אותו שיר בכל רחבי העולם. כל יום יש לי שיר מולדת חדש.

היגרתי למדינה הלא נכונה

חמש שנים שלמות אני מחכה שהספר - התינוק הזה ייצא ויוולד לאור, ובסוף הוא יוצא לאור ואיפה אני ואיפה הוא. אני בצפון גרמניה, אני בברלין, אני בגרמניה והוא בישראל. הוא הולך אט אט מתוך מכונות הדפוס בעברית וזוחל אל תוך חנויות הספרים, ואני אביו מתהלך רחוק משטראסה לשטראסה, מוכר בשפות זרות, וליבי מתרגש בעברית. ועוד לילה ועוד לילה, עוד כוסות של יין נערמות, עם ישראלים, עם גרמנים, פלסטינים ואחרים – וכולם מדברים ומנחמים אותי. אבל שום נחמה לא תבוא מכך שאיני לידו. מישהי ניסתה להגיד שספר הוא לא כמו ילד, ולא צריך לחתל אותו או להשכיב אותו לישון. אבל זה לא נכון. צריך לנקות לו החרא, גם אם הוא יוצא לתקופה הכי קשה של עולם הספרות.

הספר עצמו דאג לי כל כך הרבה שנים, כל כך הרבה אהבות עברו חלפו איתו, מעגלי חברים, דירות, ותמיד נשאתי אותו בתוך המחשב הנייד העתיק, ולא ויתרתי על החלום והחלום לא ויתר עלי. ומצאתי הוצאה שמצאה אותי. ולמרות המרחק של אלפי קילומטרים הדמויות, העלילות והמילים המשיכו להיכתב באותה מתכונת. חצי שבוע של פרנסה, וחצי שבוע של יצירה. מהצד הבהיר של הירח, לצד האפל של הירח. מהגעגועים לאנושי, לכיסופים ללא אנושי.

כמו פסיכוטי, חייתי בתוך התינוק המתגלגל ברחם היצירה. וגם עכשיו כשהספר כבר קיבל חיים ואני מביט בתמונה של תמר ביאליק, העורכת שלו, מחזיקה אותו בידה (באפליקצית

האינסטגרם). אני הולך לישון, עם דלת פתוחה לגשם של אוגוסט. ולפני השינה אני משנן את הסדר של 31 הסיפורים המרכיבים את 408 העמודים שלו.

ואני משקר לעצמי שאני מוכן להכול, כי ספר הוא אי ודאות, כמו מטוס התקוע בסערה רחוק מהיבשה. אמנם הצלחתי להגיע לקו הסיום. הספר כמו שד, הלך איתי לתוכי הנפש המסוכסכת שלי לא רק בתוך ישראל, אלא גם מחוצה לה, ולגלות את מה שעומד בחוץ. לכאורה אפשר לצאת מתוך גבולות הלאומיות, להזדיין בחו"ל, ולהביא לחיים היברידי שעטזני חדש. תינוק שגם שכב מתחת לשלג של דצמבר, וגם שחה בים התיכון החם, לח ומלוח.

והנה אני חוזר לישראל, לשמוע את צווחת התינוק שלי בידי אלו שקיבלו ראשונים את הספר מההוצאה ומדברים איתי. והשאלות הפנימיות שלו לא יוצאות החוצה בארץ רגע אחרי מלחמה. כי איך אני אמור להקריא סיפורים על חזון אחר, על שדים ורוחות, על הטופוגרפיה הפנימית שלי, שיוצאת לאור, ומכריחה את הקורא להיות בסיוט, באימה, ובבעתה.

לא ידעתי שאפשר לכתוב בעברית בברלין, ולפרסם ספר בעברית בברלין ולהיות רחוק מהילד. ואני מפחד שדווקא העירעור על הגבולות ישפיע על ההתקבלות. טוב לפחות אני יודע שיאיר לפיד עסוק ולא יכתוב ביקורת נגד הכתיבה בגולה.

כתבתי פעם על הגירה למדינה הלא נכונה. ואין משפט יותר נכון לתאר כתיבה מאשר הגירה למדינה לא נכונה. ואין לי ולחלק ניכר מהדור שלי בית לתינוק שנולד. אנו נעים

ושבים. תלושים. מחפשים עתיד, תקווה ומזור לגיבורים של הפנטזיות שלנו. וצדקו מי אמרו שאין גאולה בגלות של ברלין, והצלקות עדיין מצלקות את חלומותינו.

והנה עכשיו שחציתי את המנהרות החלומיות שחיברו אותי מברלין לתל אביב. עכשיו שאני מהלך בביצה החמימה והלחה, רק מחשבה אחת נשארת בראשי, איך נראה הספר ואני מפחד לראותו. במקום שארוץ לחנות הספרים, אני רץ לים ולא רוצה לצאת מתוך הגלים. בשקיעה אני ממלמל על הפחד. האימה מהרך שנולד. "איפה את ברלין, קחי אותי בחזרה, רחוק מהמוכר, חזרה לזרות, ולשיכחה"

ביקור של אימא ואבא בברלין

ביקור של אימא ואבא בברלין, פותח את פצעי ההגירה שלהם. מדוע הם היגרו לישראל.

מדוע ישראל היא מדינת הגירה שמכחישה את ההגירה שלה, ומוחקת את הגלויות

ומתנכרת למגוון השפות של ילידיה.

איזה כייף לקחת את אימא ואבא לראות את החומה שנפלה. לא משנים ענני האבק,

שמעלים רגלי המטיילים במוזיאון תיירותי לנפילת החומה; לא איכפת מהפלאפל שמעלה

את המחירים לתיירים. אימא ואבא יחזרו לחומת הפרדה, הם יקבלו תצלומי לוויין

שיגדירו את המזרח התיכון לפי הפרדה החומרית של הציונות בין הערבי לבין היהודי.

אימא ואבא ישלחו את הילד שלהם למות בעוד אינתיפאדה, הם ישלחו אותי לצבא, ואני

אבכה כמו ילד ואחלום שאגור במקום שאין חומות. שאוכל להרגיש שברלין היא כמו מכונת

זמן שבו השארתי חלק ממני קבור תחת כיבוש, ועוררתי חלק אחר להתעורר, להתערבב,

להיות ערב רב, להתבולל עם עמי העולם.

במפגש בין אימא ואבא וברלין מתחולל משהו חדש, הם מוצאים את הקניות הכי זולות

בפרימרק, הם נהנים ממתנות העיר הגדולה הזולה, וחוזרים לביתם בידיים מלאות לכל

הנכדים, והנכדות, הנינים והנינות. הם מביאים ד"ש חם מרפיק שעזב את מאג'דל אל

כרום, בכדי ללמוד מכונאות ולהתחתן עם גרמניה, ולהרגיש טוב יותר, כשהוא רחוק

מהשב"כ שהיה צריך לאשר את כל המורים הערביים במערכת החינוך; ההורים מביאים

דש מכרמית, שמצאה את עצמה רגועה, מבלי שהחברה הגרמנית תלחץ עליה מתי

תתחתן ותביא ילדים. כמו הרבה אנשים בברלין, היא מוצאת את השלווה, מבלי הצורך לעמוד בלחצי בלתי אפשריים להפוך את הנשיות שלה לרחם. ההורים יביאו ד"ש חם מסיגל שמצאה את עצמה את חייה בתוך קהילה קוויירית, בעיר קוויירית, מלאה בברים קוויירים. אוהה אני יכול להמשיך את הרשימה הזאתי, שכל הדחויים, הזרוקים, אלו שהוקאו מהחברה הישראלית שמצאו מקלט, רובן לא יקבלו טור ב"הארץ" לכתוב את החיים שלהם. אבל אימא ואבא, הם יודעים שטוב לבן ולבת שלהם. הם מרגישים את הלב שנפתח, המעין שנובע ואת הכחול בים שגועש בגלים יפיפיים שנשברים על גבי החול החם.

ובכל מפגש עם ההורים, אין אותו הרגע שבו ישאלו, רגע אתם לא פוחדים מהנאצים, שאלה מתבקשת. ובין כל עשרה ישראלים, תמיד יהיה את אותו אחד שיענה, אתם לא מפחדים מהימין החדש, זה שלא מתווכח כבר, אלא מנתץ את כל ערכי הליברליזם. אתם לא פוחדים מהעובדה שבני נוער מתאבדים בצבא ואסור לדבר על כך. אתם לא מפחדים לתת את הילדים שלהם למות לחינם, כי ישראל החליטה לשלוט בעם אחר, ולהפוך עליה את כל האומות בעולם. ובכל זאת, הדאגה של ההורים, תמיד תחיה ותקנן בתוכנו. האהבה שלהם, תמיד תהיה האהבה שלנו. והשאלות, הספקות, ההרהורים והדאגות שלהם יהיו גם שלנו.

ההורים הולכים מתוך הבית שבו ישנו איתנו. ההורים הולכים חזרה אל תוך הבית שפעם חיינו ביחד, אגרנו זכרונות, אהבות, פרידות ומעגלי חיים. פה שיחקנו עם הדוד שמת, פה אבא או אימא נפטרו. פה צעקו לנו מהחלו לא לשחק בין שתיים וארבע עם הכדורגל, ופה

הלכנו עם אימא לשמוע קונצרט של הפילהרמונית של ניו יורק שהיא באה לקונצרט האוז
וראינו נברשות קריסטל גדולות, שחיות רק בדמיון של סופרים מהמאה ה-19.
הבית שמתרוקן לעולם לא יתמלא, בזה שעזב. הפרידה היא חלק מחיינו. כתבתי פעם
באחד משירי ש"היגרת לימדינה הלא נכונה" ולא ידעתי שהגירה היא תמיד קודם מגן עדן,
היכן שכולנו היינו שווים, מבורכים ולא יכולת להבדיל בין זכר לבין נקבה.

מגלות ניו יורקית לגלות ברלין: השקת "הבית אשר נחרב" עם רובי נמדר

הבר הקוויירי "הסודבלוק" חגיגי כל כך, ואני בתוכו מחכה לבואו של נציג הגלות הניו יורקית, הסופר זוכה פרס ספיר רובי נמדר. מיכל זמיר מהספרייה העברית בברלין יצאה אל תחנת הרכבת בכדי להביאו לבר, ואני יושב מזמין לעצמי חצי בירה מהחבית בגרמנית ומביט בשמחה הנשפכת מתוך הפרצופים של האנשים שחוו סוף סוף יום מלא של שמש. כשאני מחפש את פני זמיר ונמדר בקהל החוצה את השורות, עוברת מולי הקבצנית הצעירה היפה עם הכלב, שמבקשת מכל באי הבר כסף, ויודעת לזהות את העשירים ולהחמיץ את פניה, אם הם לא נותנים. מבט נוסף החוצה מגלה שחצי מהבר הושכר לחגיגות יומולדת.

רובי מגיע ואנחנו פותחים שולחן עם סיפורים עם הפגישה הראשונה שלנו, ועל איך הייתי כותב בעיתון המתחרה והספקתי לכתוב את הביקורת האחרונה מברלין על הספר "הבית אשר נחרב" שקיבלתי ממנו בבית הקפה ההונגרי ברחוב 110 בניו יורק (המוזכר בספר בצורה כל כך יפה). כבר אז טענתי שהספר הנפלא עוסק בשאלה של מיהו יהודי, ולא בבעיה הפוליטית, הביטחונית שבה רוב הישראלים מתעסקים. זאת אחת מהתרומות שלו, לקידום השיח, לדור הישראלי החדש, הנאבק מול החילון, המודרנה ושואל את עצמו מה הוא מעביר הלאה לילדיו.

אנחנו עוברים לבר נוסף, שנקרא "פהימי" ונמצא ליד סקליזר שטראסה, בחיפושינו אחר כוסית של אסבאך ישן. אנחנו לא מוצאים את המשקה, אבל מכירים את הברמן שלמד

פעם עברית ומכבד אותנו במתנות של טעימות מכל הברנדי שיש לו. העברית, רובי מגלה פותחת דלתות, אצל רבים מסיבות שונות, פילושמיות אינדיד. רובי ימשיך את החיפוש את המשקה ויומיים לאחר מכן, הוא ימצא את האסבאך הישן שלו, אותו ברנדי מפורסם של תומאס מאן ואלפרד ברלין. משקה מיושן מחמם ומנחם. חלק מ"ההבנות" של הסכם ורסאי היו שרק הצרפתים רשאים להשתמש בשם "קוניאק". מר אסבאך, שייסד את המזקקה שלו ב 1892, נאלץ איפא לכנות את התזקיק הכתמתם-זהבהב שלו בשם הפלבאי "ברנדי"

ביום למחרת אנחנו מגיעים לתיאטרון ה"אקוד" בשכונת מיטה לערוך ערב שבו גלות פוגשת גלות, עברית של התפוח הגדול פוגשת בעברית של החומה שנפלה. מכוונות זמן ניפגשות קרוב ללב. בהכנה שלי לאירוע עם רובי, אני מגלה כמה דברים, שנינו חולקים: שנינו פרסים, משהדים, מתגוררים מחוץ לישראל, כותבים בעברית, חתומים באותה ההוצאה, תחת כנפי המלאך פרופ' יגאל שוורץ וכמובן שנינו משמינים. חחח. בערב נופל גשם חזק. אך כשלושים איש מגיעים לאירוע. השולחן הלבן, העירום מונח בחשיכה מול היציע המדורג. מיכל פותחת את האירוע ומסבירה על הספריה העברית באנגלית. רובי בחוכמה פרסית, שואל האם תהיה בעיה שנדבר בעברית. מתברר שרק בחור גרמני אחד מצביע שיש בעיה. ויעל אלמוג, ידידתי שכתבה מאמר נפלא על אפוקליסה וכתובה של ישראלים על ברלין, מתרגמת לו.

אנחנו עוברים לעברית, שמחה גדולה, אני זורק את כל דפי השאלות שהכנתי באנגלית. הזמן היהודי/הישראלי נמס, והקהל מתמסר לעיון מרגש בזהות של רובי כמרחב

להתעצמות. אין כמעט אחד מהמגיבים שלא פוצח ומגלה מדוע הוא הגיע לברלין. מבול של שאלות, ואנחנו קוראים ונהנים מהאירוניה הדקה של רובי.

בשבת בבוקר רובי מגיע איתי לבית הכנסת של קרויצברג, ונחמץ לו הלב, שהקהילה היהודית בברלין הצטצטמה. אנחנו מטיילים ביחד בשוק התורכי, ליד הקאנאל. אוכלים בורקס תרד טורקי דק מדק, ונפרדים, כשהלב המשהדי מחובר, באהבה לשפה העברית. לפני שהוא הולך, אני אומר לו (שיבדל לחיים ארוכים) שפניו הם פני אבי ז"ל. ואני כל כך נהנה להביט בדיוקן הכל כך מוכר בתוכי.

איך זה מרגיש להיות בעיה: בעקבות הגבלת פרס ספיר לכותבים השוהים בישראל

איך זה מרגיש להיות בעיה. איך זה מרגיש להיות סופר ישראלי בברלין, לאחר ההחלטה של מפעל הפיס. האם התרבות הישראלית רוצה להשאיר בחוץ את המרכז התרבותי המתפתח בברלין. מדוע, מה מפריע כל כך שישראלים זזים מחוץ לישראל ויוצרים מחוצה למדינה. מה כל כך מפחיד שיגיעו רעיונות שיוולדו על השטראסה, והשפרה. מה יש פה שמפחיד את הספרות הישראלית.

האם אנחנו ברגע היסטורי שבו הישוב בארץ ישראל רוצה להפרד מכל המרכז התרבותיים שנוצרו מעבר לים. ואולי זה ההפך. אולי המרכז שקם בברלין מתחיל להפחיד את המרכז הספרותי בישראל. אולי הרעיון שיכולה להיווצר קולוניה של ישראלים בעוד כמה מקומות בעולם, היא רעיון שאב מסרס, צריך להצמית את בניו החורגים.

השאלות שעולות בתוכי מתנגשות אחת בשניה. האם המרכז הספרותי בברלין בכלל חזק מספיק להתמודד עם מוסדות של מדינה שלמה. מדוע לו להתמודד מולה, הוא הרי לא יכול להחליף את מדינת המוצא שלו. אך האם הוא באמת יכול להיות עצמאי. כרגע אני חושב שלא. ולכן כל הפחד הזה המתעורר בישראל, יותר מסמן את העתיד לקראתו אנחנו הולכים. כלומר לעתיד מלא התנגשויות בין הישובים החדשים שמוקמים מחוץ לישראל ומלאים בישראל. ואולי בישראל רוצים שכל הישראלים יהפכו לתושבי המדינות החדשות וכך לא יצטרכו ליצור בעברית ולהשפיע על התרבות בישראל.

ובכל זאת ברגע הניצחון של רובי נמדר היה משהו אחר, היה משהו שחיבר כל כך הרבה חוטים נסתרים, אבודים, מיסתוריים. כיצד סופר שנמצא לכאורה כל כך הרבה זמן מחוץ לישראליות שלו, עדיין נשאר כל כך רלבנטי. השפה שלו עדיין מעין נובע ומלא חיים בשביל אלו המתגוררים כל כך רחוק ממנו. איך אפשר להישאר כל כך קרוב ולהיות כל כך רחוק. לרגע אחד יכולנו לראות מחרוזת של חיבור בין ישראליות ובין דיאספוריות.

ההסברים מדוע הגיעו במפעל הפיס להחלטה לא מעניינים אותי, יותר חשוב לי לשמוע את זרמי העומק. איך אתם מדמיינים את התרבות האם תרצו לחבר אותה למרכזים ספרותיים מחוץ לישראל? האם תרצו לשמוע את התרבות הישראלית בניו יורק או בברלין? ומאיך שאלה שאני שואל כל הזמן בברלין איך תרצו לדמיין את המיקום שלכם אל מול התרבות הישראלית, האם תציגו את עצמכם כממשיכיה, האם תציגו את עצמכם כאנשים חדשים לגמרי? איך תעמדו מול ההחלטה החדשה של מפעל הפיס, האם תהיו אדישים ותגידו זה לא נוגע לי. האם תהיו רגישים יותר ותבינו שמדובר בהחלטה שנוגעת לכל שלב בחיים שלכם. כי ברגע שמדינת ישראל מתנכרת לישראליות שלכם, היא בעצם אומרת לכם, לכו לדרככם ועיזבו אותי למנוחה. וכל החלקים הישראליים בזהות שלכם, כבר לא שייכים אלי. ואם באמת הישראליות צריכה להיות מנותקת מישראל. אז מהי הישראליות הזאת? מה הם הזכרונות האלו? והשאלה החשובה ליוצרים, מדוע אתם כותבים בעברית, אם מוסדות המדינה מתחילים להוציא אותכם מהלגיטימיות של הכתיבה בעברית?

מצחיק שדווקא בברלין, היכן שקבור ברדיצ'בסקי, היכן שכל כך הרבה יהודים יצרו, חיו וחלמו בכל כך הרבה לשונות, והתפללו בלשון הקודש, - דווקא כאן יש חזרה של מרכז

ישראלי תרבותי, ודווקא הוא כנראה תרם לאוירה שבתוכה ישראל מרגישה מאוימת מהיווצרות של מרכז תרבותיים חדשים. כלומר דווקא החזרה של יהודים לאירופה, גרמה לקינאה אצל האח הגדול, שנשאר במזרח התיכון לבדו. אבל האם המשפחה הזאת תבחר בדרך הדיאספורית של חיים יחדיו על שולחן האוכל הגדול, או שהמשפחה תחליט בהפרדת כוחות, ובשיחת טלפון בודדה שתאחל שבת שלום. רב הזמנים יכריעו.

ימנים בברלין

כשמדברים על ישראלים בברלין, חושבים הנה האליטה הליברלית, המשכילה, החזקה מעמדית, בטח אשכנזית, עם דרכונים אירופאים שעברה בחזרה לכור מחצבתה באירופה. מדמיינים את האליטות של האקדמיה, האמנות, קל וחומר מהי טק, שהיגרו [ירדן] כחלק מבריחת המוחות לחיות בנוחות כלכלית וקיבלו את מקומם בתוך החברה הגרמנית, האירופאית כחלק מהאיחוד האירופאי. אין ספק שההנחה הזאת נכונה, אך יש קהילה נוספת שמתעלמים ממנה ואם חושבים עליה היא עושה הרבה בלגן להנחות היסוד של ישראל על ישראלים בברלין. אני כמובן מתכוון לימנים הישראלים בברלין. ישנם כאלו. איני יודע את המיספר המדויק אך הם מתארגנים בדרכם בעיר הגדולה ויש להם את הערכים השונים מאלו של ההיפסטרים התל אביביים הממוצעים, שמחליפים עיר גדולה אחת בעיר גדולה אחרת.

הימנים בברלין, ירצו להמשיך את הדעות החברתיות, המדיניות שלהן בברלין. הם ירצו להתגורר בשכונות ללא ערבים, מהגרי עבודה שחורים, הם ירצו להיות שמרנים, לבנים, גרמנים. חלק מהן יאמין בערכי המשפחה היהודית הישנה וירצה לשחזר את הגטו שהתקיים לפני השואה. רק אולי גטו, מחולן או מסורתי. רק שאחרי השואה, הימנים בברלין ירצו להאמין שהגויים, הם תמיד המשכם של הנאצים בדרכים אחרות. שהגויים הם ישות סטטית שלא משתנה בכל הדורות, וכל מטרתם בזמן הזה, כמו בזמן עבר הוא לדחות את היהודים ולחשוב עליהם בסטריאוטיפים קבועים.

הימנים בברלין לא ירצו להתחבר לפלסטינים בברלין. הם יפגשו אותם, לא פעם כשיילכו לאכול חומוס, או כשירקדו לפסטיבל מוזיקה מזרח תיכונית. אך בליבם הימנים בברלין יאמרו לעצמם, אנחנו לא ערבים, אנחנו מערבים שגדלו במזרח התיכון, ולכן אנחנו אוהבים את החומוס, אך לא רוצים שום קשר לערביות, שהיא מהות שלילית במקורה ואינה יכולה להשתנות. החומוס כמובן ידמה אצלם בראש, לאוכל ישראלי בלבד, ולא יהיה לו, או לפלאפל, או לקובה או לסלט הערבי [החתוך דק דק, עם המון שמן זית ולימון] שום קשר לערביות.

הימנים בברלין לא יאמינו בשלום במזרח התיכון, יחשבו שזה ערך מערבי, נוצרי, כי אין איך אפשר להאמין לערבים. הם יגידו את זה לגרמנים, במידה וירצו לשחק את המשחק של הישראלי שלא מתנצל. בשאר המקרים הימנים בברלין פשוט ינסו להתחמק מלהביע את העמדה הפוליטית, חברתית וכלכלית שלהם בפומבי, כי בשביל מה להם להכעיס את בעל הבית האירופאי. הם ידעו שהליברליות שליטה, ולכן לא ינסו להזדהות כחריגה, אלא יסוגו למרחבים שיותר קל להם להזדהות, מבלי הצורך להתנצל על כך שהם לא מאמינים בשלום עם הפלסטינים, או בצימצום הפערים בישראל בין האזרחים החיים בעוני ובין אלו המרוויחים מהיעלמות מדינת הרווחה.

ולמה חשוב לי כל כך לדבר על הימנים בברלין. אולי כי חשוב לדבר על החזרה לאירופה של היהודים, גם כחזרה למרכיבים של האנטישמיות. כן, יהודים יכולים להאמין בהנחות היסוד של האנטישמיות, רק מהצד האחר. שהיהודי הוא תמיד קורבן, והגוי הוא תמיד מדכא. שהיהודי הוא תמיד זה שגונבים ממנו, והגוי הוא תמיד זה ששונא, מדיר ומקלל אותו.

אך דבר אחד טוב יש בימנים בברלין שעדיין לא הזכרתי, יש להם את אותו ייאוש שיש לשמאלנים בברלין. הם לא רוצים יותר מלחמות, הם רוצים אפשרויות עבודה, הם רוצים חופש תנועה, הם רוצים לראות הופעות, מבלי להיות מוחרמים. ולכן הם באים לברלין. הם רוצים לחיות במקום שבו נפלה החומה, וליהנות מהקוסמופוליטיות, והם אלו שיחפשו שכונות ללא טורקים, בעיר כל כך טורקית. הם פרדוכסליים, וחיים בפחד מתמיד, אבל הם עזבו את ישראל הימנית, וישראל הגזענית לא עזבה אותם גם בברלין.

איך להתנתק לגמרי מהישראליות בברלין

נקרא לו בני, חבר טוב שלי, שאני אוהב ללכת עימו על גדות זהרורי נהר "השיפורה" כפי שאנו מכנים אותו בצחוק, מספר לי שהוא התנתק לגמרי מקריאה בעיתונים, בחדשות, באתרים בעברית. אין לו כוח יותר לפוליטיקה צרת האופקים, לכל התככים, המזימות וההדרה. ושהוא התייאש לגמרי מהחיים בישראל, שלדעתו הולכים בדרך למטה. הבטתי עליו והרמתי את גבותיי בצורה שתמיד גורמת לצד האחר להרגיש את הפליאה. הוא כבר ידע מה אני עומד לומר: על כמה אנחנו ישראלים בכל ההוויה שלנו וקשה לנו להפוך ולברוא את עצמנו כאנשים חדשים. בני הרגיע אותי, כשהניח את ידו על כתפי, ואמר: "כמו שהפסקתי לעשן, ועשיתי דיאטה, כך אני רוצה לעשות עם הישראליות שלי, להוריד אותה למינימום."

חזרתי לבדי על גדות הנהר, בקבוקי בירה צפו בתוכו, לצד ברבורים חלקם לבנים, חלקם אפורים למראה. התיישבתי על ספסל מתקלף באדום. הסתכלתי על העוברים והשבים המתעלפים מהשמש שפרצה לפתע ועצרה את תנועתם לאן שזה לא יהיה. כולם קפאו ונתנו לקרניים היפות של השמש למלא אותם בויטמין די, ובשאר האמונה שאפשר לעצור את החורף, להפשיר את הלב. רפסודן עבר עם ארגזי בירה, אבל הוא לא היה "גזלן" כלל וכלל, רכשתי לי בירה "אוגוסטינה" אחת והתענגתי על האלכוהול שהרפה את השרירים באמצע הסופ"ש.

פתחתי את הטלפון לקרוא כותרת מישראל. מדובר באפליקציה ששולחת לך כותרות מכל העיתונים בעברית. כל עוד ישראל ממשיכה בדרך שלה, צריך לקרוא לאפליקציה "כותרות מהטיטאניק". ובכל זאת הכותרת הראשונה שהגיע אל עיניי ש"נתניהו מקדם הצבעת ישראלים בחו"ל; בכיר בליכוד: המטרה לצמצם את מספר הח"כים הערבים". על חלקה הראשון של הכותרת כבר כתבתי בטורים שלי בעבר. כמה חשוב שכל הקהילות הישראליות והפלסטיניות בגלות יקבלו אפשרות הצבעה והשפעה על ישראל, שבכל מקרה משפיעה על כל פעולה שלהם (גם אם הם החליטו לעשות אסימלציה מלאה). החלק השני של הכותרת הפחיד אותי. הבטתי בברבורים האלו ששטים בנהר הזה, גם כשהוא קפוא, ואבותיהם ששטו גם בזמן המלחמה, השואה, הכול עוד יחלוף, הכול חולף. גם המילים שאני כותב, יחלפו, כמוני. אז מה אני מתרגש מכל הבשורות הרעות, מדוע אני צריך לקחת ללב את כל הרוע האנטי-ערבי הזה.

מאוחר באותו היום נסעתי עם חברתי לקנות כמה דברים בסניף של איקיא בטרמפלהוף, פנה אלי אדם שלא הכרתי והציג את עצמו וסיפר שהוא קורא את טוריי ב"הארץ". הוא אמר כמה מילים יפות על המילים שאני כותב ושימח אותי, בתוך הגיהינום של שיטוט בתאגיד של איקיא, שהרס כל כך הרבה עסקים קטנים ומשפחות שנאלצו למצוא עבודה חדשה - הייתה לרגע עדנה. והנה בערב קיבלתי את הספר של גבריאל בלחסן זצ"ל (הוצאת התנועה השמיני). אודי אלוני, חברי טוב משוננברג, דאג גם לרכוש וגם להביאו לידי את היהלום החד הזה. והשיר הראשון הוא בדיוק מה שהרגשתי בתוך כל האפילה. נזכרתי, כמה אני, ככותב, מפיל את עצמי לתהומות הרוע של החדשות הנוראיות, וכמה חשובה האמנות, כמו הליקופטר המגיע לפליטים הניצלים מספינות ההפוכות בים-התיכון.

המשכתי לקרוא את השיר הבלחסני, שהותיר אותי בהשתאות. זה לא ספר קל, והוא מחייב אותך להתמודד עם מקומות עמוקים ביותר. וזאת אמנות טהורה. ודווקא כאן בתופת ההגירה, חשוב לשמוע קולו של משורר נדיר:

"בכל פעם שאני דואג ליפול

מתקשר הטלפון ומספר לי

שהוא שמע את השיר שלי ובכה

ואני מתרומם.

אין אלוהים

יש בני אדם

ובמעשיהם

ובמילותיהם הם עוטפים אותך בטלית"

למה אני שונא בתי ספר לגרמנית

אני שונא את בתי הספר לשפה. שתבינו, שבשבילי לחזור לבית הספר הוא סיוט. אני בן ארבעים שנים, ורוב התלמידים הם צעירים שבעים אירופאיים שלהם זאת חוויה של טקס התגברות: הם מסיימים את התיכון בשטוקלהום ובאים להשכיר דירה בעיר הזולה באירופה. מדינת הרווחה הסקנדינבית היא קלף מנצח כאן. יש את אלו כמובן, כמוני, שבאים מאזורים של קונפליקט, מלחמה, ביזה של בעלי הון ואיתם יש לי דיאלוג אחר. למשל כשלמדתי מיד כשהגעתי לברלין בנויקלן בבית ספר לשפה (Volksschule), מיד הכרתי את חבר טורקי, עומאר, שהיה שולח לי סמסים שיכורים באמצע הלילה, ומזמין אותי לשתות איתו, וכל הזמן צועק "כפרה", עד שכל הבר מתרגל וחוזר אחריו על המילה; ג'אן, החבר שלי מטזיקיסטאן שדיבר פרסית עם המשוררת הפרסית עדי תישרי, דרך הווטאסאפ שלי; אולגה שהגיעה ממולדובה, והייתי מת על הדרך בה היא ביטאה את שמי עם דגש על המ. שכך יצא שבמקום "מתי" היא אמרה "מותי"; מריה ממיוורקה, שהיינו מדברים שעות על זוגיות של אחרי שנות השלושים. רק כאן גיליתי שהקורס הישראלי של מכון גתה לא היה בדיוק עזר, לכן חזרתי על הקורס הראשון של A1. והיה כייף, החבורה מיד התארגנה ביחד ומצאנו את עצמנו מבליים ביחד, הולכים לקריוקי ומקבלים האפי האוור, ומשתכרים במהירות, עד שהאני הקוריאנית מתוודה שהיא בודדה וקשה לה מאוד. כך התחממנו בחורף הראשון שלנו באשכנז. אך בקורס השני כבר איבדתי עניין, רציתי

לכתוב ולא היה לי זמן לכל שיעורי הבית האלו. ושנה שלמה, כמעט שלא למדתי בצורה מסודרת.

יש לי בעיה עם השפה הגרמנית. אני מודה. הלימודים מחזירים אותי בחזרה לדיפרסיה של הניינטיז. בזמנים ההם הייתי לוקח אקסטות ("אקסטזי") וכשהשפעה הייתה יורדת ונעלמת, הייתי פוגש את השדים הכי גרועים שחיים בתוכי. ולכן הפסקתי איתן, במסיבה האחרונה של המילניום באחד הקיבוצים מסביב לחיפה.

עכשיו אני מתקרב לבית הספר לשפה, והפעם לקורס השלישי במיספר (1B) אני מרגיש את אותו דיכאון, דאון, שֶבֶזָה, באסה כבדה. אמנם ניסיתי להקל על עצמי. ראשית, מצאתי בית ספר שנותן לי ללמוד פעם בשבוע (רוב בתי הספר מחייבים אותך לקחת קורס אינטיסיבי של שלוש שעות, שלוש פעמים בשבוע). שנית, התחלתי ללמוד גרמנית בצורת ה"טנדם" שזה אומר, שאני מלמד חברה מלייפציג, את השפה העברית ובתמורה היא מלמדת אותי עברית. וכל מה שעשיתי לא הצלחתי למנוע את התפרצות הר הגעש של חרדה העמוקה שלי.

אני יושב בתוך בית הספר בפרידריכסהיין, הגעתי מוקדם במיוחד בכדי לתפוס את ההרגשה המחורבנת שעולה לאט לאט ומטפסת בתוך גופי, מתפשטת לה עם ההבנה, שעוד רגע יתחיל השיעור. אני עייף מהרכיבה על האופנים, נרדם ומתעורר בבית ספר היסודי, "רמות" בחיפה עם שאר התלמידים המזרחים והמורה האשכנזית שלי, תמר הורצברג שנוזפת בי, לשבת במהירות (אני בטח חוזר מהשירותים). אני צועק עליה "אולי תשתקי כבר." כי מעולם לא אהבתי את הנזיפות שלה. ותמיד התנהלתי באיטיות. זה

הטבע של ילדים מרחפים שכמוני. היא מענישה אותי ולא מעניקה לי את התעודה של סיום השנה, ורק כשהוריי באים, היא כותבת לי בעיפרון, בסעיף ההתנהגות "לא מספיק". אני מתעורר כשמגיעים שאר התלמידים המבוגרים לגרמנית. המורה שלא פותח את שינוי (ככה מדברים גרמנית) שואל מה עשינו בסופ"ש. ושייסה, אני הראשון (דגש על פעלים בזמן עבר), מיד מאבד את הזיכרון מרוב לחץ. הוא מחייך. אני נשבע: זאת הפעם האחרונה שאני חוזר לבית הספר בפעם הבאה רק מורה פרטית לגרמנית.

תגובות לשואה בברלין

לישראלי יש מספר אפשרויות לדיבור כשהוא נכנס לרכבת התחתית בברלין. זאת משום שהרכבת כל כך אינטימית וכולם שומעים אותך ולפי השמיעה מזהים אותך. באפשרות הראשונה הוא יכול לשתוק. אם הוא ישתוק, אולי לא יידעו מאיפה הוא בא. באפשרות השנייה הישראלי, יכול לדבר אנגלית שבורה, ואם ישאלו אותו מאיפה הוא הגיע, הוא יגיד סלובניה, ספרד או איטליה, או אפילו אמריקה. באפשרות השלישית, הישראלי יכול לדבר ערבית, ואז הוא כולם יידעו שהוא ישראלי-פלסטיני, יהודי-ערבי, או חייל לשעבר. באפשרות הרביעית, הוא יכול לדבר עברית ולעמוד מול הזיהוי כישראלי: לעמוד מאחורי הפוליטיקה של ישראל המסרבת לעשות שלום עם הפלסטינים ולהכיר בלאומיותם. הלכתי לאירוע של יהודים-ישראלים לחנוך ספר חדש שנערך על הזיכרון של השואה. במשך רוב הערב לא אוזכר הכיבוש בידי הישראלים או הגרמנים. הסופרים הגרמנים אמרו כמה טוב בישראל, וכמה כל הישראלים אינטלקטואלים, חמים וטובי לב. הסופרים הישראלים סיפרו קצת על הקונפליקטים, אבל אף אחד לא ראו את הפיל בחדר. קשה להחזיק שני כובעים באותו הרגע, גם את השואה וגם את הכיבוש. הגרמנים מדברים מתוך האשמה ורוצים להמשיך במדיניות שלא מבקרת את ישראל. הישראלים רוצים להישאר במקום החמים שמציעה להם גרמניה. מדוע להזכיר את הפלסטינים. לא מעט מהישראלים שבאים לברלין, מנסים לברוא את עצמם מחדש. הם כמו הציונים שהגיעה לפלסטינא. הם רוצים להיות שונים לחלוטין מהמקום בו הגיעו, למה להזכיר להם

את האשמה המזרחית, שהופכת אצלם לאגרסיה שפועלת על שני הצדדים. האשכנזי ירצה להתפרק מאשכנזיותו, והמזרחי גם ירצה ליצור את עצמו מחדש, ללא הצורך במנגנון הסלקציה, הזיהוי וכדומה.

השאלה שנשארת באוויר, האם אפשר לברוא יהודי חדש, מבלי להתייחס לכישלון של מעשה הבריאה של הציונות, שגם ניסתה לברוא ורק חוזרת על המודל האנטישמי (הסמס הגזעני ששלח נתניהו לפני הבחירות). ואם רוצים לברוא מודל חדש של יהודי, האם אפשר לברוא אותו יש מאין, מבלי להתייחס לחלק האשכנזי בהפיכת המזרחי והפלסטיני לאחרים. לדעתי, לא ניתנה על כך הדעת מספיק. ובהיעדר חשיבה, מגיעה האגרסיה לאלו שמזכירים שהדרך קשה וארוכה.

אמנם הרבה מאלו שהגיעו לברלין, ברחו מישראל, כאלו שלא מצאו את רגליהם או ידיהם, בגלל המדיניות של המדינה שלא נותנת להם לחיות עם זהות אחרת באותו גוף מדינתי. אך מעטים יהיו כאלו שיבואו לברלין, ויישארו מודעים לבעיה שהזהות הישראלית שלהם מכילה. האינטלקטואלית איריס חפץ, והבלוג "ארץ האמורי" שמפעילים עופרי אילני וגל כץ, הם דוגמא נפלאה למרחב שמכיל דיון עמוק ונוקב בשאלות אלו. בשנת 2012 כתבה חפץ מאמר נפלא על "מזרחים בשמי ברלין":

"בזמן שישראלים רוצים לרוב לברוח מישראליותם לאירופה וסוגדים לבלונד, הרי

שגרמנים שואלים נפשם לרוב לברוח מגרמניותם מזרחה מכאן, במקום בו הרגש גדל

והמזג חם. לא מעט נשים פה צובעות לשחור פחם. אף אחד לא אומר לי פה ש"לא רואים

עלי" שאני מרוקאית, כמו שאמרו לי בישראל, וכשאני מתכתבת עם מרצה על כך שז'אק דרידה הוא לא "פילוסוף צרפתי", הוא עונה לי ותוך ארבעה מיילים עוד מודה לי על שפקחתי את עיניו בענין. בישראל המרוקאיות שלי מפחידה והיהודיות שלי מרגיעה, פה זה הפוך: היהודיות שלי מאיימת יותר מאשר המרוקאיות שלי. זה דבר חדש, שמאפשר לי להיות יהודיה-מרוקאית יותר בנינוחות... השנה חגגתי אפילו מימונה בביתי, בה רקדו אשכנזים, מזרחים, יהודים ולא יהודים בנינוחות לצלילי מוזיקה ערבית. אולי המימונה הראשונה בברלין?"

דווקא העמדה שמציעה איריס חפץ הינה חדשה ולא שוללת את העבר, אלא מוצאת מקום נוח יותר לעמוד בו.

מנפילת טילים בתל אביב, לנפילת מזרח גרמניה בידי הסובייטים: מחשבות על פארק

טראפטאו

אחת הסיבות שגרמו לי להפך לישראלי בברלין הייתה נפילת הרקטות בדרום תל אביב. אמרתי אז לחברה שלי, שאי אפשר לשכוח מהאדמה והלב שרעדו, כשחיפשנו לשווא מקלט בשדרות וושינגטון בפלורנטין. לכאורה אפשר בקלות להסביר חוויה שכזאת לברלינאי. אך כשחושבים על כך לעומק אין דרך להסביר חוויה שכזאת לאדם אחר, מבלי שהוא יעבור אותה.

אני מוזמן למסיבה סודית של חבר גרמני טוב, שביקש שלא אציין את שמו בפארק טרפטאו. במסיבה, חבר ישראלי אחר מציג את הסיפור על כיצד הוא ביקש לקנות עוגת יומולדת ורודה לחבר הגרמני, אך המוכרת הטורקיה המליצה על עוגה כחולה, כי היא שמעה שזה גבר. לרגע הוא התיישר עם ההמלצה שלה. אך לאחר מכן, הוא התעקש שהוא רוצה עוגה ורודה, דווקא בגלל החיים הקוויריים שלנו. כל משתתפי מסיבת היומולדת שעל גדות האגם צחקו.

אני עובר משיחה לשיחה. זה הספורט הלאומי, מדברים הרבה, ובעיקר מקשיבים. ואין מזרח תיכוני שלא מופתע מכך. כי בישראל אנו רגילים לחתוך אחד את השני בשיחה וכאן המקומיים יכולים להאזין לך עד שתוציא את כל הרעיונות שהיו בתוכך, וגם כאלו שלא האמנת שהיו בתוכך.

אני מביט בפארק של טרפטאו, שנמצא בחלק הדרום מזרחי, מולנו עומדת אנדרטת המלחמה הסובייטית שהוקמה בתכנונו של האדריכל הסובייטי יעקב בלופולסקי לזכרם של 5000 מתוך 80000 חיילי הצבא האדום שנפלו במהלך הקרב על ברלין בחודשים אפריל - מאי 1945. הפסל המרכזי שעומד בפארק ההנצחה הוא "המשחרר" בגובה של 12 מטר ובמשקל של 70 טון של הפסל הסובייטי יבגני ווצ'טיץ'. הפסל מציג חייל האוחז בידו בחרב ובידו השנייה בילדה גרמנית ודורך על צלב קרס שבור. האם לעד נביס את הפאשיזם בחרב, או שנוכל לשכנע אנשים מסביבנו, נגד המחשבה הגזענית על היררכיות גזעיות ואתניות.

ניגש אלי סבסטיאן, ידיד של חברתי ושואל אותי מה עשיתי בצבא. אני שונא את השאלה הזאת. מנסה להתחמק. מתברר לי שהוא מומחה לטנקים. אני נושם לרווחה. זה לא בגלל שאני ישראלי. או שכן, לעולם לא אדע. שמעתי פעם סיפור על מישהו ששאלו אותו, מה הוא עשה בצבא והוא ענה שהוא הרג. ושקט השתרר ולשני הצדדים פתאום התחוויר, שזאת שאלה שאסור לשאול ולענות. אני חושב מה הייתי עושה במקרה כזה, למזלי לא הרגתי.

החושך לא מגיע גם אחרי שמונה, תשע בערב... אור השמש מתחזק לקראת שקיעתה, פתאום נהיה חם יותר. אני מביט סביב ואני קולט שאני מוקף באנשים שלא חוו מלחמה בחייהם, נולדו כמוני בשנות השבעים או בשנות השמונים, או אפילו בשנות התשעים, והלאה. הם לא יודעים מהו מקלט, ממ"ד, איך נשמעת האזעקה שעולה ויורדת, אך נשמעת שריקת הטיל שיורד ממעמקי השמיים אל תוך חיינו ומרעיד את האדמה, ומגשים

את הסיוטים הכי גדולים שלנו. הם לא הלכו לצבא, ולא ידעו אינתיפאדה אחת או שניה או שניהם.

בכל הזמן של המסיבה הפסטורלית, אני מוקף אנשים עדינים, לא מחוספסים כמוני. ואני רוצה להשיל את החיספוס שלי ולהפוך לעדין כמוהם. אני רוצה לגדול מבלי להכיר באופן אישי את הכיבוש, מלחמה. אבל אין שום סופרמן שיציל אותי, והאנדרטה של הסובייטים רק מזכירה לי, שפעם היו צריכים להגיע מהרפובליקות הסובייטיות רק בכדי לנגח את הפשיזם. וגם שם לא היו שום ספיידרמנים, אלא רק אנשים פשוטים שמעולם לא חזרו לביתם. כמו אלו שקבורים במזרח התיכון, ואפילו אנדרטה לא קיבלו, בטח שלא פארק שמשי ורגוע.

במפגש של אנטי ציונים בברלין

התעוררתי לערפל. התגלגלתי להקשיב לדיויד שיין עיתונאי קנדי שעבר לישראל, שנאלץ לעזוב את התיאטרון של פולקסבינה (Volksbuehne) שם הוא הוזמן לדבר בביקורתיות על "צוק איתן". מצאתי את עצמי קופץ לבר אנרכיסטי, לא רחוק מהתיאטרון, בשכונת מיטה ושם הקשבתי לדבריו. הוא עבר מהגזענות נגד הערבים לדבר על הגזענות נגד הפליטים האפריקאים. שמועות אומרות שמנהיג מפלגת "דה לינקה" השמאלנית היה מעורב בהזזת הפאנל מהמרכזיות של התיאטרון שבו גם הוצגו לא פעם גם מחזותיו של ברכט. משום מה שיין לא הזכיר את בג"ץ חולות. אך הסביר למאזינים, חלקם פלסטינים, חלקם גרמנים, על הפחד של ישראלים לאבד את תודעת הרוב שלהם ולהפך למיעוט. אכלתי בוטנים מלוחים במיוחד, שתיתי תה חם, ומיהרתי החוצה אל תוך ענן מעורפל לפגוש מתרגם נפלא מגרמנית לעברית.

בנויקלן, גדי גולדברג, הסביר לי את כל הגילגולים של התאריך המיוחד הזה בהיסטוריה הגרמנית: הבריחה של הקייזר וההכרזה על הרפובליקה ב-1918, הפוטש שהיטלר ניסה לעשות למשטר חמש שנים אחר כך ב-1923. ההתכנסות של כל ראשי הנאצים לזכר אותו ניסיון פוטש כושל ב-1938, דבר שאפשר את הוצאתו המהירה לפועל של ליל הבדולח. גולדברג פירסם בבלוג שלו "העולם כמקור וכתרגום" הצהרה מרגשת של הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית שפורסמה כמה ימים אחרי הפוגרום, בכדי להשמיע אולי דבר ביקורת על הווה, דרך שימוש בעבר.

מיהרתי לגשר שבין נויקלן לקרויצברג, לפגוש את השחקן שי אביבי, שביקר בעיר. לא פעם אמרו לי שאני דומה לי. הסתכלנו אחד על השני. והאמת, שהוא הזכיר לי את אבי רגע לפני שהוא מת. לקחתי אותו לקפה קוטי, וישבנו בחוץ. הבטנו על העיר הקפואה, ודיברנו על אמנות. עצרתי את עצמי מלהזכיר את המערכונים שאני אוהב מהחמישייה הקאמרית. אבל כשהלכנו לאכול קינוחים טורקיים, אורז מתוק, וצלחת של חומוס וחיטה מתוקה, הכול השתחרר: והתברר שהוא זה שהביא את הרעיון למערכון על המרחק בין עכו, עיר הולדתו, לתל אביב. מערכון שהגיע איתי גם לברלין.

לא הספקנו לסיים את הקינוח ופגשנו חברות שלקחו אותנו לראות את הפרחת הבלונים מעל תוואי החומה שנפלה בפוסטדאם פלאטז. אלפי סמאטרפונים מקליטים את האנשים שעומדים מחכים שמספר בלונים לבנים יעלו לשמיים הקודרים (מתוואי החומה שנפלה) וייבלעו בערפל הגדול. אין בדיחה יותר גדולה מזו, לחגוג את נפילת החומה באקט כל כך שבלוני. אך החומה שנפלה היא מכונת זמן לישראלים. הם יכולים לבקר במה שיום אחד יקרה במדינה שלהם, אולי אחרי שכבר ימותו.

הפלסטינים בישראל מרגישים נרדפים, אל מול המשטר, כמו היהודים בגרמניה עם בתקופה שלפני הפתרון הסופי. ובכל העולם מסתכלים על תמונות שבו הם פורצים את גדר ההפרדה באופן סימבולי. החומה מפרידה בין שני חלקים מחוברים. היא מציינת דווקא את החיבור הכל כך טבעי, ולא את ההפרדה. ואין אדם שידע איך היא תיפול בין ישראל לפלסטין. האירופאים חיכו אלף שנה עד שנגמרו כל מלחמות הדת, אבל לישראלים יש סבלנות לעוד תשע מאת שנים.

לפני 25 שנה, החומה במזרח גרמניה נפלה בגלל שהמשטר היה קפוא, אבל העם המזרח-גרמני עבר שינוי. המנהיגים המזרח גרמנים ראו את הטבח של המשטר הסיני בככר טאינימן ולא רצו לעמוד מול העם השתנה. כייף לשמוע את המזרח גרמנים שהביאו את השינוי, שהרי הם אור כוכב נוצץ בתוך הערפל הקפיטליסטי שלתוכו הם נבלעו. חומות קמות וחומות נופלות, והשלג שיקבור אותנו בקרוב, הוא זה שילעג לאלו שמפילים את החומה, ולאלו שמרימים אותה.

מחול השדים הפוליטי של הברלינאלה

בכל שנה מתחיל מחול השדים של הברלינאלה, פסטיבל הסרטים המקומי. זה מתחיל עם כל הסרטים הישראליים שמגיעים לעיר, עם כל היוצרים המוכשרים שמציגים פנים הרבה יותר מורכבות של ישראל, מהפוליטיקה של היומיום. איכשהו אני תמיד פוחד מלהיות בקרב הרבה אנשים, ומנסה להישאר כמה שיותר רחוק מכל הטרנדים הברלינאיים, שכמו בתל אביב מנסים לצוד אותך בכל פינה.

זה התחיל בסרט "בן זקן" שרציתי כל כך לראות, אך פיספסתי אותו בשל פקקי תנועה. לא רק זה אלא שפיספסתי את אחד מהחברים שנסעו ללוות את ההתקבלות המוצלחת שלו בברלין, עקב חזרה מחופשה בצפון גרמניה. זה המשיך בכרטיס חינמי שהובטח לי ברגע האחרון לסרט דוקומנטרי חדש על חייו של קורט קוביין "Kurt Cobain: Montage of Heck" אך וולנטייז דיי הכניע אותי בשיכרות כבדה מיין משובח. למחרת וואטסאפ מאותה החברה הודיע לי שהסרט גרוע.

הפסטיבל הכניע אותי כשחברה שלי התקשרה והודיעה שהתפנה לה כרטיס חינם להקרנות של הסרטים שנבחרו על ידי הקהל. הסרט שזכה בפרס חביב הקהל היה "The second mother" של היוצרת אנה מוילארט (Anna Muylaert). סרט מרגש ביותר, שגרם לי לבכי רב, מהתחלה ועד סופו שמספר את קורותיה של אישה העובדת כמשרתת בבית של משפחה גרעינית בסאן פאולו, בברזיל. העלילה נפתחת כשהבת שלה, שהתגוררה עד כה בעיר אחרת אצל אביה חוזרת להתגורר עימה בתוך החדר הקטנטן

שלה בבית אותו היא משרתת. הבת מגיעה לעיר בכדי להיבחן למסלול של ארכיטקטורה באוניברסיטה ויש לה תודעה משוחררת מכל כבלי המעמד. הסרט היה מאוד פמיניסטי ולא נפל למקומות שזכרים במאים היו נופלים בקלות. היה ברור בסופו של הסרט מדוע הוא זכה ואיך המסר החברתי שלו הדהד בלבבות הצופים. כולנו היינו מפורקים רגשית ומחיאות הכפיים התארכו.

הסרט הדוקומנטרי שזכה לפרס חביב הקהל, היה " Tell Spring Not To Come This Year" גם הוא היה סרט לא קל ולמבט הישראלי היה די ברור מדוע זכה בפרס. מיקל מקבוי (Michael McEvoy) שעזב עם כוחות המערב את אפגניסטן החליט דווקא לחזור למקום וליצור סרט על החיילים האפגנים שנותרו להילחם לבדם בטאליבן. לשם כך הוא סיפור בנאום הזכייה, כי חברים מפריז הכירו לו את סעד טאג'י פארוקי (Saeed Taji Farouky) ושניהם התלוו ביחד ליחידה שנלחמה על חייה מול כוחות הטאליבן. הסרט היראה את היחסים הלא פשוטים של החיילים העניים לבין הפוליטיקאים שנותנים להם משימות בילתי אפשריות. המצב הבלתי פתור שפאנון דיבר עליו, עלה בבירור כשאחד הגיבורים של הסרט, חייל בצבא האפגני סיפר על כיצד הוא כעס על הכוחות האמריקאיים שהתנהלו בצורה סגורה בתוך הערים האפגניים, ובו בזמן כעס על שהמערב עזב בטרם עת את המערכה נגד הטאליבן.

שני הסרטים הזכירו לי את חיי בישראל. גם במשפחתי הייתה אישה מאוד קרובה לליבי שעבדה כמטפלת בבית של חברי הטוב. וגיליתי זאת רק כשהתגברתי ואז הבנתי כיצד הסיפור שלי והסיפור שלו שונים לגמרי, גם מבחינה מעמדית, חברתית ואתנית.

הסרט על הצבא בעיקר הזכיר לי את הפחד למות, ואת החיים במדינה ללא גבולות, שלא סיימה את בניית האומה שלה. וזאת הסיבה שבמערב אירופה שגבולותיה חזקים (בניגוד לבלקן או לאוקראינה) אפשר לדבר על קוסמופוליטיות או פוסט לאומיות. אפגניסטן במאה ה-21 עדיין לא סיימה את תהליך בניית האומה שלה, והצעירים שלה משלמים את המחיר הכבד של אי היציבות. וכשחייל עושה סרט על חייל, נקודת המבט של הנשים לא באמת נמצאת בין כל הזכרים.

שתי תגובות להגירה איראנית לברלין

נקרא לו מוחמד. הוא ברח מאיראן. מהעיר משהד. הוא לא יכול יותר לסבול את המשטר והיה בין מתנגדיו. וכשברח, הם נקמו ורצחו את אחיו. הוא הגיע לברלין, אבל הגרמנים לא אהבו אותו. כלומר, הוא די בטוח שהם לא אוהבים איראנים. הוא יושב בקפה קוטי, מעשן כבד, מתגורר בין דירות של חברים, מחפש את דרכו, לעיתים מנגן את אותו אקורד כל הלילה ושר שירים שהוא זוכר מאיראן. דמות אחיו עולה בחצות מולו והוא רוצה לדבר איתו, אך אחיו תמיד עם הגב אליו, מביט אל איראן, והוא בגרמניה, בברלין לא יכול לסובב את בובת חלון הראווה של אחיו. הוא רוצה לחזור, אבל הם מחכים לו בגבול, והם הבטיחו לו שהוא ישלם על כל ההפגנות שהוא אירגן. הוא כותב בבלוג שלו, בטוויטר, בפייסבוק כשיש לו חיבור חיים בקוטי, אבל המחשב הנייד שלו נגנב, והוא כבר מוצא את עצמו לפחות מספר פעמים עושה עצמו פסל אנושי בגשר שווארנזה שטראסה, ומלקט פרוטות מהפרצופים הקפואים הגרמנים. כולם בהירים והוא כהה. כולם קרים והוא חם. כולם אוהבים והוא שונא. לא מאמין לכל אלו שרוצות לקחת אותו בלילה לביתן ובבוקר לזרוק אותו בחזרה לקור של פברואר. הוא מתכנן להרוג את עצמו אם לא יקרה נס בקיץ. עוד חורף אחד וגמרנו.

אחמד הוא החבר הכי טוב של מוחמד, והם נפגשו קודם במשהד, אבל אחמד לא אמר למוחמד שהוא בורח לברלין. הוא לא אמר לאף אחד, בשביל מה לומר. מי בכלל שומע אותו, כשהוא מדבר לחבריו. חבריו כולם עסוקים בהישרדות ובביגודות אחר בשני, זאת הסיבה שהמהפכה האיראנית לא הצליחה. הוא אוהב את משהד, אבל שונא אותה. כבר

לפני שהגיע לברלין, הוא למד על העיר ונפלאותיה, הוא קרא איך אפשר לקבל ויזה, איפה לומדים גרמנית, איך עושים ביטוח רפואי. הוא הביט אחורה על משהד, אותה העיר שסילקה את החברים היהודים של סבו, היא זאת שמסלקת אותה מתוכה, כי אין עתיד, כי אין עבודה, כי נמאס לו לפחד מהמשטר. הוא נשבע שיצליח ויתעשר ויגיע רחוק, ואז יחזור למשהד, ויממן את הצעירים החדשים והם יעשו את המהפכה הרצוייה. הוא למד את השפה, עבר מהקורס של A1 בשולה (בית ספר) ברחוב קרל מרקס שטראסה ועבר מיד ל A2.2, B1, B2 והתקבל לאוניברסיטה. תמיד ידע להתעלם מהפרצופים ששלחו בו קרח וניסו לעצור אותו מלהתקדם. תוך חמש שנים הוא ידע לדבר גרמנית בלי שגיאות וסיים את התואר הראשון בהצטיינות. עם הזמן הוא שם לב שהגרמנית שלו מתחילה לפגוע בפרסית, ושהוא לא יכול להפריד בין השניים. וכשהוא דיבר מול גרמנים, הוא שבר את השיניים לא לגלות את מוצאו, או את המבטא שלו. וכשהוא דיבר עם ההורים שלו, הוא חזר למבטא, אבל חשב בגרמנית. וכשהוא גילה שהוא חושב בשפה הגרמנית, הוא בכה משמחה. כל כך רצה להיות חלק מהחברה הגרמנית והנה היא כבר בתוכו. הוא הרגיש שתמיד יתנשאו מעליו, אך התעלם מאלו, שלא רצו לראות אותו כחלק מגרמניה, וראה בהם שטות קטנה, זרעים שוטים.

אחמד ביקש מאימו ומאביו שיגייסו כסף שהוא יוכל לעזור למוחמד. אבל אימו אמרה שהיא לא תעזור, כי מוחמד ישתמש בכסף רק לסמים והיא לא תממן לו את ההתמכרות. אחמד החליט לעבוד קשה יותר, להשיג כסף ולהכניס את אחמד לדירה, למצוא לו עבודה. אך באותו לילה רצה האל את נשמתו של מוחמד. והוא מת ממנת יתר.

עומד בין מנדלסון לבין באך בלייפציג

נסעתי לבקר את החבר שהכרתי בקפה תמר, בדירתו שבלייפציג. למדתי רבות על העיר המוזיקאלית שהייתה לראשונה שיצרה תזמורת קבועה, שבה מנדלסון החזיר את באך לדיון ופסלים שלהם עומדים אחד מול השני ברחוב. הלכתי לכנסייה לשמוע את מקהלת הנערים הצעירה שרה את הקנטאנה של באך והם אכן העיפו אותי לחלל. חברי מצא איזכור קטן באחד השירים (היותר מודרניים) לכך שהיהודים הרגו את ישו. לקחתי את התוכנייה והחלטתי לטפל בכך. החלטתי להעביר את התוכנייה למנהיגת קהילה הדתית של שכונה בצפון ברלין.

חברי עשה דוקטורט על הקשרים בין הדת למוזיקה הישראלית וראיין את טובי המוזיקאים. כך יצא לי להקשיב לאחד הראיונות האחרונים שנעשו עם גבריאל בלחסן ז"ל. גבריאל דבר בגובה העיניים אל חוקר גרמני, שדבר איתו עברית. הוא היה כל כך חשוף, אמיתי, עירום, ודיבר באומץ על הדיאלוג המיוחד שיש לו בתור אתאיסט על הדת, ואיך דווקא הספקות מייצרים את האמנות. באחד משיריו "האסייתית הקטנה" גבריאל כותב על אוננות, שהיא סיפור אהבה שלו עם כוכבת פורנו: "ואחרי זה את הוידאו / האסייתית הקטנה עם הקעקוע של הלב על הישבן / הלב על הישבן / הלב על הישבן" אף אחד לא כתב כך על פורנו ואוננות, מתוך נקודת מבט של זהות יהדות ואמת. שמענו גם את הפיצ'ר שהוא הכין על מאיר אריאל ושהושמע ברדיו הגרמני, ובאוסטריה. וכל פרט בתוכו רק הפך אותי, מאושר יותר.

ביום למחרת הלכתי שני זוגות לפסטיבל הספרות של לייפציג. בדרך הרכבת העילית עברה דרך מה שחשבתי שהוא בית כנסת יהודי, אך חברי הסביר לי שזה כנראה בית קברות, ושהיהודים היו קוברים את המתים שלהם במקום הכי מרוחק מהעיר, אך העיר גדלה והגיעה גם למקומות האלו.

בסניף הספרות של ישראל המאבטח התחזה למבקר. ומרחוק כבר אפשר היה לראות את הדגל שנעמד מעל הדוכן, וזאת בניגוד לכל המדינות האחרות ששלחו את נציגיהן למקום. נזכרתי בדגל הענק שיש בעקבה (ירדן) מעל לעיר, והבנתי, דווקא המדינה שבה הלאומיות כל כך מתפוררת, צריך את הדגל, כזיקפה לאומית שתצמח אל על.

בדוכן הישראלי היו גם בלונים, מדבקות, ושאר צי'פקעס עם הדגל. הספרים עמדו בצד משתהים. בדוכנים אחרים, אפשר היה לראות את הפרצופים של הסופרים מוגדלים ומביטים בך בשמחה. אפילו ראיתי סופרים ישראלים בדוכנים שונים של הוצאות בינלאומיות. חבל שלא עשו כך בדוכן הישראלי. אך כנראה לשגרירות הישראלית היו תוכניות אחרות למיצוב של המדינה אל מול התרבות. בדרך החוצה לא יכולתי שלא לשים לב לעוד מדינה שיש לה דגל (אמנם קטן בחזית הכניסה לדוכן, ולא מורם אלעל) – ליכשנטיין. כמו אלו שנוהגים במכונות ספורט אדומות, בכדי לפצות על הזין הקטן שלהם, והם תמיד אלו שיצפרו הכי הרבה וישמיעו מוזיקה שתפוצץ לך את האוזניים.

רוב האירועים הספרותיים משעממים, כי יש בהם רצינות מיותרת. אך דווקא מצאנו דיון מרתק של סופרת תוניסאית על הקשר בין היהודים והמוסלמי בתוניס עם הקולוניאליזם הצרפתי. גולת הכותרת של הפסטיבל היו התחפושות. הילדים שמגיעים מכל תתי-

התרבויות של הפנטזיה והמד"ב קיבלו אפשרות להכנס חינם עם תחפושות (יוצרת קומיקס אמריקאית-שטוטגארית סיפרה לי זאת בדרך). התחפושות היו כל כך מגונות ויצירתיות, שהתעסקתי בעיקר בצילום ולא בקריאה. ואכן החלק שיועד לפנטזיה, מד"ב וקומיקס בפסטיבל היה המעניין, והאפל ביותר. המארגנים אף הקרינו סרטים לילדים. חברתי אמרה לי בתוכחה שזה הכול קפיטליסטי. אבל אני מאמין גדול בדמיון, לא יכולתי שלא להיסחף בפנטזיה.

בפעם הראשונה טילים נופלים על עזה ועל ישראל ואני בברלין

בפעם הראשונה, אני יושב בברלין, בזמן שטילים נופלים על ישראל ועל עזה. ופה יורד גשם, אחרי כמה ימים של קיץ. גשם טרופי כזה, כי עדיין חם. נדמה כאילו הגשמים נופלים בהזדהות עם מה שקורה במזרח התיכון הארוך והאהוב. אני יושב כאן ומתכנן את ההשקה של הספר שלי בחודש ספטמבר בחנות הספרים של "סיפור פשוט". שולח אימיילים מתרגש ממי שיכול לבוא ומוצא את עצמי נסחף לפייסבוק לשתף קולות נגד המלחמה. יוצא החוצה לבית הקפה לחפש שקט, והברמן נותן לי קפה חינם מרוב רחמים עלינו. הוא לא יודע מה זה לחיות תחת טילים. ואני מקנא בו. ואני מספר לו, איך לפני שנה, ירדו טילים על תל אביב. וישבתי עם חברה שלי ואימא שלה ורצנו, ללא מטרה, כי אין מקלט בבית שלנו, ברחוב שדרות וושינגטון. וכשחזרנו, שמענו את הבום נופל על יפו. ולא יכולתי אחרי הטיל הזה, לשתוק. לא שזאת הפעם הראשונה שחוויתי טילים. כבר לימדתי במשך שנה, תחת המנהיגות של אחלמה פרץ האמיצה בקדם מכינות במכללת ספיר (שהעזה לעמוד מול קהל קיצוני, ולדרוש בשלום כפיתרון למצב). אף אחד מהתלמידים שלי לא הצליח להגיע לבחינות הסיום, היות וכולם נפלו לפוסט טראומה מהטילים. ומה שקורה בשדרות, קורה בצורה גרועה יותר בעזה.

אני יוצא מהבית קפה, אל הרחוב הרגוע, וכולי כבר בספטמבר מדמיין את עצמי שתוי מעראק בהשקה. בכתובת הספר השקעתי ארבע שנים ויותר מחיי. החלפתי אהבות, עבודות, דירות, חברים, תשוקות, מפלגות, מאכלים, להקות, קבוצות שירה והופעות

ונשארתי תמיד עם אותן העלילות והדמויות – הספר הזה לא הפסיק ללוות אותי בכל רגע ורגע. אני חוזר הביתה ורואה שוב את כל ההודעות בפייסבוק, ומוצא את עצמי שוב משתף ומשתף, אבל אין גאולה במכשיר הארוך.

כל רגע הודעה חדשה, כל רגע דאגה ישנה, שמא אאבד את אימי, אחיותי, קרובי, ויקירי, ואצטרך לחיות עם האובדן. ולא יעזור לי שאני בצד הנכון. וגם ברלין לא תעזור לי. אבל היא חייבת לסייע לי להבין שקיים עולם אחר, שכבר ויתר על הטילים. עולם שבו מצטופפים מהגרים שגם הם איבדו את ארצם לטובת הגנרלים, הצבאות, המורדים, ולוחמי החופש.

מתי נלמד לריב, רק עם מחשבות, ואף פעם לא נפסיק להחזיק ידיים. זה מה שלמדתי על אהבה. שאפשר תמיד להתווכח, להסתכסך, אבל אף פעם לא עוזבים את החיבוק, את השינה בכפיות, את האמונה אחד בשנייה. כך גם אני וספרי, לא משנה כמה עריכות, כמה דמויות נכנסו ועזבו את הספר, מעולם לא איבדנו תקווה, שאני יכול לכתוב אותו, ושהוא יכול לכתוב אותי. אבל למי אקריא את סיפורי, אם חרדה, דאגה ופחד ישתלטו על כל מקום שבו היו פעם סקרנות, תשוקה לחיים ורצון לדמיין עולם אחר. למי כתבתי סיפורי אימה, מדע בדיוני, ואיך אפשר לקרוא כשנופלים טילים.

דווקא ברלין האפלה, על כל עברה החשוך, הצליחה להפיל את החומה, ולהכיל גלויות רבות. האם ישראל תפיל את החומה, ותכיל את הגלות הפלסטינית האסורה. כנראה לא בחיי. אבל לפחות הספקתי לחיות כמעט שנה, בעיר שבה האופק הזה התממש.

מלחמת שווא, הרוגים מיותרים, חונטה של גנרלים ושוק ספרים מתמוטט, ובכל זאת הזמנתי כרטיס לספטמבר. כי אין לסופר, דבר מלבד לתת לתינוק משדיו. חלב אם, זה מה שאעניק לספר הרך שנולד. גם אם נמות, לפחות נהיה אחד ביד של השני. רק יוצרים משוגעים, לא מוותרים על התרבות גם כשמסביב אבדה התקווה.

האמנות היהודית פותחת את תיבת הפנדורה של מחנות העבודה: על יצירתה של

הדס תפוחי

בדיון שנערך בתערוכה של הדס תפוחי "Transforming", בגלריה Werkraum bild und sinn שבשכונת קרויצברג מדברים על דור שלישי לשואה. הדס מבהירה כבר בפתח דבריה שהיא מתנגדת לדרך בה המדינה לקחה בעלות על הזיכרון של השואה. הדס מגיעה לברלין, כחלק מהתנועה של ישראלים אל תוך המטרופולין הגרמני, ובוחרת דרך חדשה למפות את העיר. בתערוכתה היא נוגעת דווקא בנושא מודחק של מיליוני עבדים שעבדו בתוך המפעלים של המפלצת הגרמנית. מדובר בעובדי כפייה שרובם אירופאים ביניהם פולנים, איטלקים, צרפתים ורוסים. ומעטים בהם היו יהודים. היא ניגשת לאלפי מחנות העבודה שהיו בברלין ומצלמת את המיקום כפי שהוא נראה היום. היא מצלמת ביופי רב את המקומות שפעם החזיקו את הזוועה. חצי מכל תצלום מופנה אל האדמה שעומדת בזווית מולנו, כאילו מזהירה שמתחתיה יש סרט אימה שעומד להתפרץ. אם לא היינו יודעים שזאת התערוכה שלה, אז היינו חושבים שזאת כרזה קפיטליסטית. היא משתמשת באותו הנשק בכדי לפרק את כלכלת השוק.

הדיון מלא באנשים, בחוץ יורד גשם ויורדים הטמפרטורות. יותר מחצי המשתתפים ישראלים. האנו הנושטיין, יהודי-גרמני, מנחה את האירוע. הגלריה ממוקמת במרתף, בצורה שמפעילה את התת מודע שלנו. מעלינו יש מסעדת יין שלאחריה נשתה יין משובח.

הדיון הולך לכיוונים רבים, על הדרך בה דור שלישי לשואה מצד המקרבן והקורבן זוכרים את הזוועה. בדיון מתערבבות שאלת הנכבה והכפרים שהפכו לחורשות קרן קיימת ואין להם זכר בהיסטוריה הישראלית. וגם הדרך בה הגרמנים זוכרים בצורה שונה קבוצות שנטבחו בשואה, למשל את הצוענים, ההומואים ולסביות ואחרים. בנוסף מדברים על הדרך בה היום מנצלים עובדים באותם מפעלים של חברות שהמשיכו לפעול עד ימינו. אנו רואים רק שש יצירות מתוך רבות אחרות שהיא חולמת להעלות ולשים על לוחות מודעות בכל רחבי ברלין ותל אביב.

לאחר הדיון, אני יושב ליד בחורה צעירה, היא מספרת לי על סבתא הברלינאית שנלקחה למחנה כפייה, עם בעלה, יופייה משך אליה, תעשיין שבדי שהתאהב בה ושלה אותה בתוך רכבת משא מברלין לשבדיה. כמעט לפני שהגיעו, היא ראתה את אחד מהפליטים שהתחבאו איתה בין קורות העץ שנשלחו לשבדיה, אוכל משהו ושאלה מדוע הוא לא מכבד אותם. והתברר שהוא אכל את תעודות הזהות שלהם, בכדי שלא יחזירו אותם לזוועה. שנים אחרי השבדי קיבל את אות חסיד אומות העולם מישראל. סבתא אמרה לצעירה החמודה לא לנסוע לברלין ובכל זאת היא הגיעה לעיר.

אני מתפלא מדוע היא לא סיפרה את הסיפור לקהל. אבל כנראה יש דרך לסיפורים לנוע מעצמם בתוך המרחב, מבלי להתגלות בפאנל של אמנות, אלא דווקא לאחריהם. אני תוהה לעצמי מדוע אני כותב סיפורי אימה, כשהסיפורים הכי מזוועיים קיימים מסביבי בצורה כל כך בהירה, חדה ובדרך ששום דמיון לא יכול לכתוב. מחנה העבודה של הסבתא של הצעירה, נמצא קרוב לבית הקפה שאני אוהב לכתוב. בשיחה עם הצעירה, היא אומרת לי שישראל של היום יותר גרועה מגרמניה של היום. כל כך צעירה וכבר במודעות

לגבי העוול שישראל עושה לפלסטינים. אולי בכל זאת דברים משתנים. היהודים שמגיעים לברלין ממפים לגרמנים מפות חדשות שהם לא הכירו בעיר שלהם. וגם המפה הפלסטינית הולכת עם אותם היהודים, וממפה את הדרך בה הם מדברים על מולדתם. ועם כל המפות האלו, אולי יבואו דרכים חדשות, שבהן נממש הבטחות ישנות לבנות את היהודי, שהוא אור לגויים. אותה הבטחה של אחד-העם עדיין כל כך רלבנטית לימינו ומתרחשת בינינו.

נוסע מחוץ לברלין לעבר הרחוק של גרמניה

בכל פעם שאני נוסע מחוץ לברלין, אני פוגש בעבר הרחוק של גרמניה, דרך צפייה בבניינים. אי אפשר להשוות בין השטאזי במזרח גרמניה לבין הנאצים. שני משטרים שונים לחלוטין. אפשר לומר שהמשטר של מזרח גרמניה קם כתגובה למשטר נאצים שלפניה.

בכריסמיס האחרון החלטנו לחלץ את העצמות שלנו ולנסוע לאתר הנופש העזוב של השטאזי. כבר בכניסה הבחנו בעזובה. הטבע כולו השתלט על החורשה האדומה. שכבות על שכבות של עלים מצטברות מתחת לעצים הרוקדים ברוחות העזות והקפואות. עמודי חשמל שפעם האירו את שביל הכניסה עדיין עומדים אך ללא מנורות, ועם חלודה. הבסיס שלהם נראה כמו פצצות. וכשמישהו חתך את אחד מעמודי התאורה, לא היינו בטוחים האם הבטנו בפצצה או באיזה קונטיינר של גז. מאחורי הטירה המתפוררת, בסגנון הבארוק, אנו פוגשים במגורי החיילים שהגנו עליהם, גם הם ריקים. החיילים כבר הפכו לשמות אנונימיים בדפי ההיסטוריה המתכלים. המבנים מלאים באשפה, ונטושים. אין מי שיגן על הטירה, ואין מי שיחיה בטירה. רק רוחות רפאים. גייסטס. אומרים שהטירה רדופה ברוחות רפאים. אולי רוחות הרפאים הם הקורבנות ואולי רוחות הרפאים הם המקרבנים, ואולי רוחות הרפאים הם לא אלו ולא אלו, פשוט כאלו שהחליטו לעשות סקוואטינג, משום צפיפות רוחות הרפאים בברלין. ליד הטירה יש מזרקה ללא מים. פסיפס אבניה עדיין נוצץ. פה ציור של דג עם אבנים כחולות ופה ציור אחד. חלק מהמזרקה שיושבת על הקרקע, מלא בבוץ וחלק עדיין מזכיר את האריסטוקרטיה של המשטר

המזרח גרמני והפנטזיה על אתר נופש. מול הטירה יושב אגם יפיפייה. ושביל נסתר, ששקע מתחת לבוץ מקיף אותו. עצים נופלים מסמנים טריטוריות חדשות. הטבע אף פעם לא התחשב בסימונים של בני האדם ומשתלט בחזרה על המקום שלו. ברווזים חומים, כהים, וכתומים שטים בטבעיות באגם. וציפור נדירה שהגיעה מסיביר פתאום נעמדת על השביל ואוחזת בחרק. צבעיה כתומים, חומים, צהובים כצבעה של האדמה. היכולת המדהימה של שקיעה בצבעי האיזור, מזכירה את ההתחמקות של החיות מהטורפים. אם אתה רוצה לחיות, תצבע את עצמך כמו האיזור שבו אתה חי. תטמע בו כליל, ואל תתן לאיש להכיר את צבעיך המקוריים. אנו מקיפים את האגם, ורואים זוג דייגים שמקימים חכות. הם יאכלו מהדגים שפעם הזינו את הכרסים של אנשי השטאזי. הם יתמודדו עם הקור שיפלו מתחת למינוס בלילה. אולי ישתו משהו לחמם את הבטן. אולי יעשו מדורה ויחכו לרוחות הרפאים שיחזרו לרקוד בטירה, כאילו כלום לא קרה, ועדיין הם האריסטוקרטיה, ובחוץ הנתינים יכולים לחלום להלך בתוך האתר נופש שלהם.

בחופשה אחרת הגענו ל"פרורה" מלון נאצי ענק שנבנה על חוף הים בחצי האי רוגן שבצפון גרמני. המלון האדיר, (משתרע לרוחב ולא גבוה במיוחד) נזנח ורק היום התחילו למכור חלק ממנו ליזמים. הוא התמתח באופן נרחב אל מול החוף, שחלקו היה עדיין מושלג וחלקו חול אמיתי, שכבר לא ראיתי המון זמן. עצים גדלו בין המלון לבין רצועת הים הארוכה. בעבר יכולת לראות מהמלון את חוף הים. מעניין לראות את החלק הסוציאלי של המפלגה הנאצית, כשהוא זרוק ונתון לפגעי המזג אויר. וכיצד הרעיון של חופשה לנתינים הפשיסטיים דומיין ונבנה. פריבלגיה שהפרידה בינם לבין האחרים במשטר. העוצמה של המבנה מזכירה את העוצמה של המשטר.

שני אתרי נופש, שני משטרים שונים לגמרי שנפלו בשיני הזמן. אך האבנים עדיין עומדות ומזדקרות שואלות האם יום אחד נטייל גם בין חורבות המלונות של הקפיטליזם, וניזכר באידיאולוגיה שהתפזרה והתפוגגה.

פיגוע רודף פיגוע באירופה

פיגוע רודף פיגוע באירופה, מפריז לדנמרק וכולנו רק מחכים לבואו גם לברלין. לשם כך חשבתי לקנות אפוד מגן, בכדי שאוכל ללכת לבית הכנסת בקרויצברג ולצאת ללא פגע. בכל זאת, יש לי עדיין חיים לחיות, ספרים לקרוא, ילדים להביא לעולם ולתור אחר המקום ממנו בוקעות המילים.

"השתגעת? אתה לא צריך לקנות אפוד מגן ללכת לבית כנסת, אתה סתם מגזים." אומרת לי חברתי. "אולי תגיד לנתניהו להפסיק את המלחמות שלו בפלסטינים" היא מוסיפה. "אי אפשר להאשים את נתניהו בהכול. הוא לא מפעיל את דעאש באירופה." "ומה אם היה שלום?"

"גם אם היה שלום אז הם היו יורים בנו. להיות יהודי פירושו להיות נרדף, במדינות ערב היו בני חסות, באירופה הפכו אותנו לשניצלים."

"אז הכול קפוא ואין שינוי בקיום היהודי? הרי אתה בברלין היכן שסילקו את היהודים?" "אני פוחד שירו בי בדרך לבית הכנסת ואהפוך לסמל בעל כורחי. דווקא בגלל שאני שמאלני."

"למה? אולי ככה תמכור יותר ספרים." היא אומרת עם חיוך.

"אולי, אבל נחנו צריכים לנסוע מפה. למקום שבו אני כיהודי אהיה בטוח. אולי לארה"ב." "ארה"ב? עם המראה היהודי-ערבי שלך, הם ירו גם בך, רק לפני שבוע איזה אדם לבן הרג שלושה מוסלמים."

"אז מה נעשה? מה נעשה?" אני זז מולה בחוסר נחת.

"אתה לחוץ, אבל חבל על הכסף שתבזבז על האפוד. "יש חמישה שומרים מחוץ, לבית

הכנסת ובטח הפעם יהיו יותר."

"ומה אם הם יגיעו לפתחינו."

"אז אני מבטיחה שנחשוב על הכול."

"לאן את הולכת?"

"לחברה שלי, אתה מלחיץ אותי."

הפיגועים הופכים את ברלין לבית, מאחדים אותי עם היהודים הימנים, עם האשכנזים

ששונאים את הדיבור שלי על המזרחיות, ואפילו מאחדים אותי עם היהודים היקים

שרואים בגרמנית העילגת שלי מכשול להתמזג הגרמניות. כתמיד העם היהודי מאוחד אל

מול הניסיון לפגע אותו, אבל המציאות מדברת בשפה אחרת.

ראש הממשלה מתראיין לעיתונות וקורא ליהודי התפוצות לחזור לישראל, כאילו הוא היה

אושיק לוי שכותב ליונתן גפן, "יונתן בוא הביתה". אבל ישראל היא בירת המלחמות.

המדינה שבכל שנה עושה מלחמה עם גראדים, קסאמים ואין לי מקום בטוח שאליו אוכל

לחזור, כל עוד ראשי ממשלה אשכנזיים, בזה אחר זה, שופכים את דמם של אלפי

פלסטינים. ואין תחליף לעם הישראלי, שאותו אני אוהב כמו שאני אוהב את משפחתי ואת

חבריי ואת אשתי - השפה העברית.

אני בודק מחירים לקנות אפוד מגן, אחרי שחזרתי מבית כנסת בקרויצברג ואני מניח את

המחשבה עליו ליד הכיפה השחורה שלקחתי (מי יודע אולי יזמינו אותי פתאום לאיזו

הלוויה יהודית ואצטרך להשלים מניין.) איך נפריד את הכיפה מאפוד המגן ואת אפוד המגן מהכיפה? איני יודע. אבל שניהם הופכים למעין מרכיבים בזהות יהודית שמטרידה אותי. אבל כשאני מרים את הראש מהבוץ היהודי, אני מגלה שגם השאלה הפלסטינית, הפכה למקבילה לשאלה היהודית. והפיוט הנפלא שכתב אבן גבירול באנדלוסיה, ממחיש יותר מקרוב את המציאות הקשה במזרח התיכון, כמו גם אלו שהתרחקו ממנה. המציאות המזרח התיכונית לא עוזבת אותך, גם כשתעזוב אותה. ואין פתרון לגלות, חוץ מתפילה עזה לשמיים:

שער פתח דודי, קומה פתח שער!

כי נבהלה נפשי, גם שערה שער.

לי לעגה שפחת אמי, ורם ליבה

יען שמע אל קול צעקת נער.

מדי חצות ליל פרא רדפני

אחר אשר הכה אותי חזיר יער

הקץ אשר נחתם הוסיף עלי מכאוב ליבי

ואין מבין לי ואני בוער

אי אפשר לסגור את הגבולות של התרבות העברית

ההחלטה המצערת של מפעל הפיס ש: "מחבר הספר המועמד יהיה אזרח או תושב קבע שמרכז חייו בישראל וזאת במטרה לעודד סופרים חיים ויוצרים בישראל." באה מיד לאחר שזוכה הפרס בשנה שעברה היה רובי נמדר, עם ספרו "הבית אשר נחרב". רובי ישראלי המתגורר בניו יורק ניצח בזכות כשרונו והיה נדמה לרגע שפרס ספיר, כחלק מהשינוי התרבותי העובר על ישראל, הגדיר מחדש את האופק התרבותי. לרגע חשבנו שהתרבות הדיאספורית היהודית ניצחה עם רובי נמדר.

ובכל זאת משהו התרחש בין הניצחון של רובי ובין ההחלטה הקרתנית, הפרובינציאלית להגביל את התרבות הישראלית לשהות הסופר בישראל. מי מהסופרים הבינוניים קינא בסופר שנמצא מחוץ לישראל, או שאולי מנכ"ל מפעל הפיס הגנרל עוזי דיין שבז לתרבות הישראלית המתפתחת בגרמניה ושומר "היורדים לגרמניה מאוסים עלי" היו אלו ששינו את ההחלטה.

התרבות היהודית הייתה תמיד היברידית, שעטנזית. בארץ ישראל יצרו יצירות שהושפעו מתרבויות האיזור, למשל מגילת אסתר נכנסה לקאנון למרות שהיא טקסט פרסי עם השפעות יווניות ולא מוזכר בה שם אלוהים. משה היה מצרי דובר מצרי שגדל בארמון המצרי, והוא זה שהחל את המסע בחזרה לישראל. אברהם לפניו עזב את מולדתו. כל הסיפור התנכ"י הוא סיפור של גלות. תארו לכם את התרבות היהודית ללא התלמוד הבבלי. או שמא כדאי לנו לכנות את יהודה הלוי ואיבן גבירול כבוגדים כי הם יצרו את

תרבות אנדלוס. איך אפשר לחשוב על התרבות הישראלית ללא יצירות ברדיצ'בסקי שקבור כאן בברלין, או ללא בשביס זינגר זוכה פרס הנובל שנקבר בניו ג'רזי. איך אפשר לתאר את תרבויות העולם ללא הסופרים הגולים, בואו נסו לחשוב על אירלנד ללא סמואל בקט שגלה לפריז, או על גרמניה ללא וינפריד גיאורד זבאלד שגלה לאנגליה, או על פולין ללא ז'וזף קונארד ששהה ארוכות במסעות אל תוך הים הגדול ונפטר באנגליה. תארו לכם שמדינות העולם היו מגדירות את התרבות הלאומית רק לפי תושבות ולא לפי התרומה של הכישרון.

מי מהסופרים הבינוניים הישראלים רוצים לקחת את הכישרונות שכותבים בעברית בכל מקום אחר בעולם ורוצים להתמודד על הפרסים של הספרות העברית. מדוע בכלל להגדיר את הפרס של ספיר לפי לאומיות ולא לפי שפה. במקום לפתוח את הפרס לרעיונות חדשים, במקומות להקשיב ל"דברים שרואים מכאן, ולא רואים משם." מחליטים לסגור את הפרס ולהפוך אותו לעוד מכשיר תפל להגדרת לאומיות טריטוריאלית. היום אין מישהו מאיתנו שלא נמצא מחוץ לישראל ובתוך ישראל באותו הזמן. תפתחו פייסבוק לשניה ואתם מחוץ לישראל. אבל דוקא במועצת הפיס החליטו להתעלם באנכרוניזם מהגלובליזציה ומהגבולות הגמישים של ההגדרה של כל אזרח ואזרחית. ההחלטה לסגור את פרס ספיר לישראלים שכותבים מחוץ לישראל, מזכירה החלטות של סגירת אינטרנט במדינות סמכותניות כגון סין. והשאלה שנשאלת, אם תסגרו את הגבול ליצירה הישראלית הנכתבת ונוצרת מחוץ, האם תוכלו באמת להתעלם מהאופקים החדשים שהיא מציעה לתרבות הישראלית?

לדעתי נבהלו במפעל הפיס מהצעד האמיץ של השופטים שהראו שהתרבות הישראלית יכולה להציע מבנה תרבותי חדש, שרחוק שנות אור מהפוליטיקה המקומית. הגיע סופר, שלא היה מוכר, וניצח בכשרונו את כל הסופרים המוכרים. אך עממה, הוא היה מזרחי שמתגורר בארה"ב, וזה כבר היה יותר מדי [מעניין כשמאיה ערד הייתה מועמדת לפרס ספיר, לא עשו רעש בתוך הוועדה]. עדיין לא מאוחר לשנות את ההחלטה ולתת לתרבות להביא רעיונות חדשים לתוך החברה. הקשיבו לספרים הנכתבים בעברית בכל מקום. חומת הפרדה לא צריכה להימצא בתרבות.

המקורות האנטישמיים של הציונות נגלים אלי בברלין

אני יוצא מהבית לכיוון הגלריה מתקשר לחבר ישראלי. הטלפון שלו לא עובד. אני מנסה עוד פעם. לא עובד. שולח הודעה בפייסבוק. מגלה שהוא בישראל, כי דודתו נפטרה. מי יכתוב על המוות כסוכן נסיעות.

הלכתי לגלריית השפראכסל לשמוע את ההרצאה של הדוקטורנט החביב דקל פרץ, כחלק מהפרויקט "Die Asporas Project". הפרויקט הזמין הרצאות גם מעוד ישראליים יוצרים בברלין ביניהם מעצב הגרילה אבי בוחבוט, גלי כנעני, טל חבר-חיבובסקי (שהזכרתי את כתב העת הדיאספורי שלו בטור הראשון שלי בסדרה) וגבריאל מוזס. ההרצאה של דקל עמדה על שאלת הנרטיבים היהודים והגרמנים וכיצד הם משיקים בתוך האמנות האירופית היהודית, שליוותה את הקונגרסים הציונים.

בכניסה לגלריה ישבתי עם חברה ודיברנו על הפרידה שלה מחברה אחרת, ודיברנו על כמה הפרידות בחיים שלנו נעלמות מן העין, ורואים אותן רק כשהר הגעש מתפרץ. רק ברגע ההוא אתה מגלה שמתחת לזוגיות היה נהר של מאגמה רותחת ביותר. אם זוגיות משולה לציור, אז עלינו להסתכל בתחתית כן הציור, היכן שהנוזלים של הציור מתנקזים ולעקוב אחריו, אבל איננו יכולים ברגע האמת לראות תהליכים לא מודעים.

כך גם האמנות הציונית לא יכלה ברגע האמת לדעת כי היא מכילה נרטיבים גרמניים של פנטזיה על המזרח. הגרמנים שהיו נטולים פרויקט קולוניאלי, בעוד שכל החברות האירופאיות היו עסוקות בניצול, הרג, אונס ושיעבוד של המדינות הלא אירופאיות ברחבי העולם. אבל אט אט לתוך האמנות שלהם חדרה הפנטזיה על המזרח. והיה זה מיכאליס

ששיכנע את ממלכת דנמרק השכנה לשלוח משלחת של אמנים וחוקרים לחקור את המזרח. חלק מהחוקרים אמנם מתו בדרך, אך היצירה שלהם נותרה איתנו. וכך למדנו על איך היהודי הקדום מדומיין בעינים מודרניות. לתוך הדמיון של משה בהר סיני, חדרו הפירמידות של מצרים ולמדנו שהיהודי הקדום בעל אף ארוך ופרצוף מיוסר. וכך במקום להגיע ליהודי, או למזרח, החוקרים יותר אישרו את גבולות הזהות שלהם, כלומר את הדרך בה המערב רואה את עצמו, ומשתמש במזרח בכדי לאשר את תמונת ראי הזאת. היהודים רצו להיות הכי מעודכנים באמנות האירופית ולהתקבל לתוכה, אימצו את הנחות היסוד שלה, אך שילבו אותה עם הרעיון החדש האוונגרדי של תחיית היהודים. אפשר לראות למשל את הגלויה של אפרים משה ליליין עם הציור של מלאך הנוצרי ששולח את היהודי אל אדמתו... או ציור אחר ברקע פירמידות שמזכירות את יציאת מצרים, והשמש הזורחת צובעת את הנילוס באור ראשון.

המקורות האנטישמיים של הציונות, כפי שאפשר אולי להגדירם כטפיל, שחי על גבה של חיפושית שהלכה דרך רחוקה מביתה והגיעה למזרח הממשי, בעודה מתקיימת בתוך פנטזיות קולוניאליות גרמניות על המזרח.

יצאנו מהגלריה והלכנו לשתות במרכז קוטי, בבר שנקרא "פהימי". אוירה חשוכה, כהה, נירות, ומוזיקה רועשת. מעשנים בפנים. הודלקו כמה ג'ויינטים. ודיברנו על המון נושאים, בהתחלה פוליטיים אבל עברנו מהר מאוד לנושאים אישיים. ומשם המשכתי עם חבר אחד, למועדון שבו שומעים רק מוזיקה של אייטיז. מאות בחורות שצווחות שירים בנוסטלגיה דביקה ושיכורה.

יום ראשון ואני מתעורר בהנגאובר, ואני מנסה לחבר אחד ועוד אחד. איך הנרטיב הגרמני, היהודי, מתחבר עם הנרטיב של הבדידות של אלו (שנפרדו החודש מהזוגיות שלהם), עם הנרטיב של גלולת הנוסטלגיה של האייטיז, הנרטיב של הסמים הקלים והנרטיב של האבל מהמוות של יקירנו בגלות. לכל רגע בחיינו יש נרטיב, עם היסטוריה של נרטיב אחר. ויש משהו נהדר, כשאתה שומע הרצאה שעוצרת את הזמן ומבודדת שני נרטיבים ומסבירה להם את החיבור ביניהם. ויש משהו עצוב, כשאתה מבין שרוב חיינו עוברים בלי שום היסטוריון, גלריה וקהל שיבודדו את שבילי הנרטיבים שבהם פסענו במהירות לא אנושית.

המשורר מתי שמואלוף בהפגנה נגד המשורר מתי שמואלוף

"אני לא רוצה לארגן הפגנות, אני לא רוצה לזעוק בכיכרות," אני אומר לחברתי הגרמנית שמארגנת עם חבריה האיראנים והישראלים הפגנה נגד המלחמה בעזה. בברלין צריך יותר ממאה איש שיצטרפו להפגנה בכדי שיסגרו את הרחובות הראשיים של העיר.

"אני צריכה את העזרה שלך, אתה מכיר איזה עיתונאי אחד או שניים בישראל" היא לא מוותרת, ופותחת את בקבוק היין היבש הלימוני שאנחנו כל כך אוהבים.

"במשך עשור שלם, אירגנתי הפגנות עם גרילה תרבות, כתבתי מניפסטים, עמדתי בגופי מול מלחמות, ומה יצא לנו מכל זה. אני שחוק, אין לי כוח יותר, זה לא עובד יותר בתוכי"
 "אתה אנטי," היא מתעצבנת ומוזגת לעצמה כוס שנייה.

"אבל יש לי ספר שעומד לצאת, אני לא רוצה להפריע לו, עבדתי עליו מארבע שנים, ועכשיו את מחזירה אותי אחורה" אני שותה כבר את הכוס השלישית והיא משווה בתיקו כוסות. אני חולם על עוד 12 בקבוקי יין כאלו שינחו לנו במרפסת תחת השמש, מבלי שנצטרך לסחוב אותם חמש קומות ללא מעלית.
 היא קמה מהחדר, מתלבשת לקראת יציאה.

"לאן את הולכת?"

"יש לי פגישה עם הקבוצה לקראת ההפגנה, אני מכניסה אותך לקבוצת הפייסבוק שלנו"
 "טוב," אני אומר בהכנעה.

כמה ימים אחרי ההפגנה אני פותח את העיתון ונחרד. הכתבה מתחילה לתאר הפגנה אנטישמית שהייתה נגד המבצע בעזה. אני נושם לרווחה שזאת לא ההפגנה שלנו. זאת הפגנה שהייתה בחמישי ושלנו הייתה ברביעי.

"תמשיך לתרגם לי את הכתבה" חברה שלי, נוזפת בי בטלפון. אני בבית של חברים, מחפש מקלט. ניגש למרפסת. השכנים בטח מקללים אותי. כי בגרמניה אסור להרים את הקול.

"שלשום נערכה בעיר הפגנה נוספת נגד הפעולה בעזה בהשתתפות פלסטינים, ישראלים וגרמנים. אחד ממארגני ההפגנה היה המשורר הישראלי מתי שמואלוף. "אנחנו - פלסטינים, ישראלים וחברים - כואבים ומתנגדים למערכה הצבאית הנוכחית נגד עזה", נכתב בהזמנה להפגנה, שהפיץ בפייסבוק. המשתתפים נשאו שלטים בארבע שפות - אנגלית, ערבית, גרמנית ועברית - שבהם נכתב "מסרבים להיות אויבים", "די לטבח", "הפסיקו את הטבח בעזה" ו"די לפשע".

"יופי, אני אודיע למשתתפים של ההפגנה ואכתוב להם באנגלית את הדברים, יהיו גאים בך" החברה מתעודדת.

"אבל את ארגנת את ההפגנה, אני רק העברתי לעיתונאי את הפרטים" אני לא נותן לה ללכת. וחברים שלי צועקים לי שאעזוב אותה בשקט ואדבר אליה יפה, ואפסיק לרטון ולהאשים אותה.

"תראי מה הם כותבים בתגובות", אני ממשיך, "משורר מזרחי עוד יגרום לפרעות ביהודים אשכנזים"

"מצטערת" היא מתנצלת.

ביום למחרת לא נותנים לי להכנס לבית הכנסת היהודי, ההורים שלי מתקשרים עם טלפונים של איומים שקיבלו, וכשאני מופיע במוזיאון היהודי, יש הפגנת נגד וקריאות נגדי שאני פאשיסט, איסלאמיסט, שונא יהודים, אנטישמי.

אני מחליט לתקן את המעוות. ולוקח דגל ישראל. יוצא לעמוד מול שגרירות ישראל. בדרך אני שולח הודעה לעיתונות, "הפגנת של משוררים יהודים בעד הפלישה הקרקעית לעזה".

בדרך אני מקבל הודעה מחברתי שאחזור הביתה במהירות, כי יש הפגנת ימין מתחת
לבית שלנו. אני מגיע עם דגל ישראל וכולי, והמפגינים כורכים את היד שלהם סביבי
ורוקדים בצעקות "עם ישראל חי, מוות לערבים". צוות טלוויזיה מגיע ומצלם אותנו.
למחרת אני מופיע על שער העיתון, במרכז התמונה, כחלק מההפגנה נגד המשורר
מתי שמואלוף.

אין ישראלי שלא נפגש לפחות פעם אחת עם חוקרים על "ישראלים באירופה"

הענף של מחקרים על ישראלים שעוזבים את ישראל מלא עד הצוואר. זה מגיע מכל האוניברסיטאות באירופה ואף מחוצה לה, זה מגיע בשיתופי פעולה בין ישראלים לבין אירופאים, מחקרים הממומנים על ידי שתי האוניברסיטאות. ספרי עיון ממלאים את הספרייה על ישראלים באירופה. האוניברסיטאות כבר מתפוצצות מדוקטורטים, ממאסטרינים – כל המחקרים הולכים את הים, אך הים אינו מלא.

בהתחלה הייתי שמח מאוד להתראיין, ישבתי שתיתי קפה, אכלתי עוגת בננה בקפה שלי "הקפטיש", שהוא קולקטיב פוליטי (אין בו מנהלים, כל העובדים שותפים בצורה שווה). בכניסה לבית הקפה, יש שלט "מהגרים רצויים" תמונות קוויריות מפוזרות על קירות הקפה. יש עיתונים חינמיים לקריאה מכל רחבי העולם. ריצפת עץ מוזהבת וקולוניה של צעירים וצעירות מכל רחבי העולם שמתקתקים על המקלדות שלהם. הזמנתי את המראיינים לשבת איתי והסברתי שאין מלצרים ושצריך ללכת להביא מה שרוצים לשתות ולאכול. ודיברתי ללא סוף על כל חיי. "האם יש לך חברים ערבים? האם יש לך חברה גרמניה? האם יש לך אימא שהגיעה ממרוקו?", "מדוע עזבת? בעיות כלכליות? בעיות חברתיות? בעיות אתניות? כמה זמן תישאר? האם תחזור לישראל? האם ישראל היא בית בשבילך?".

בפעם השנייה שביקשו ממני כבר הייתי קצת יותר חשדן, אבל התמסרתי לראיון, ישבתי ודיברתי על המאמרים שלי ב"הארץ"; על החזון שלי שכל התפוצות יתאחדו ויגרמו לישראל לתת לישראלים בחו"ל זכות הצבעה. ושהפוליטיקאים הישראלים יפסיקו לדבר

בשם הישראלים בחו"ל, ושנוכל לייצר חברה שמאמינה שיהודים יכולים לגור בכל מקום ולא רק בישראל. ודיברתי ודיברתי.

בפעם השלישית הייתי הרבה יותר עצבני, ולא הסכמתי לעשות פגישה. אמרתי ננסה בסקייפ. ולא הצלחתי לענות האם חברים שלי ערביים, האם חברה שלי יהודייה? מה חושבים במשפחה שלי על התבוללות?. לא הצלחתי לומר בצורה ברורה את המסר הפוליטי, חברתי, כלכלי, מזרחי שלי לגבי מדינת ישראל והיהודים בתפוצות. במקום זה כל הזמן שאלתי את המנחה מה הוא רוצה ממני. מדוע הוא עושה את המחקר. האם המחקר ממומן. מה ענו חלק מהמרואיינים האחרים. את מי הוא ראיין לפני, את מי הוא יראיין אחרי. ולא יכולתי להקשיב איך הוא שואל אותי שאלות, ועונה עליהן, כאילו גם אני צריך לראיין אותו. לא יכולתי. פשוט לא. חזרתי עצבני הביתה. חברתי חיכתה לי והכינה משהו לאכול, וכשהיא ביקשה שאעביר את המלח, התפרצתי עליה.

"המלח.. המלח... מה שמשנה לך, זה אם חסר מלח באוכל, אבל את לא שואלת אותי מה אני מרגיש. אולי היה לי יום רע בעבודה. אולי אנסו אותי. אולי שדדו אותי." היא פתחה את עיניה ושאלה אותי מה קרה. סיפרתי לה על הראיון הקשה שהיה לי. היא אמרה לי שאני לא בסדר. אני לא בסדר. שאלתי מדוע אני לא בסדר, אם מצפים ממני להתראיין מבלי לקבל כסף, מבלי לתת תמורה למרואיינים, אבל לממן פרויקט שלם שמטיס חוקרים מצד אחד של העולם לצד השני. היא כעסה. ביקשתי סליחה. היא סלחה. בפעם הרביעית שפנו אלי לעשות ראיון, אמרתי תודה על המחשבה. תודה שפניתם אלי. אני מוכן ביותר להתראיין. החוקרים שמחו מאוד, אמרו שהם רוצים ראיון ארוך, ושיבואו

מנורווגיה ויראיינו אותי שעות על גבי שעות. אמרתי אין בעיה. ואז הוספתי. האם יש לך
תשלום עבור הראיון. אמרו אין תקציב. אמרתי שאני מצטער.

חזרתי הביתה הביתה שמח. מעכשיו אני מבקש כסף, הרבה כסף, העיקר שלא אתראיין
לשום מחקר על ישראלים בחו"ל.

באמצע צוק איתן אני נוסע במכונת זמן לבנונית

אחרי ההפגנה השלישית נגד המלחמה בעזה, מאז תחילת מבצע "צוק מתמוטט", מצאתי את עצמי יושב בבר עם המפגינים. מולי התיישב בחור לבנוני. סיפרתי לו שאני רואה את ביתו מהבית שלי בצפון, והוא חיך ואמר שהוא שונא את לבנון. מיד שאלתי אותו מה דעתו על נסראללה. איך דווקא הצורר השיעי, החליט להישאר בהפסקת אש עם ישראל ולא לקפוץ לקדחת האש, הזעם והבלגן עם ישראל והחמאס? האם זה קשור לכך שארה"ב בברית עם איראן מול איסיס בעיראק? האם זה חלק מההבנות לגבי פירוק הנשק הגרעיני ביחד עם המנהיגות האיראנית המתונה?

הבחור הלבנוני חיך. הוא לחץ על הבאזר. מעין כפתור שחור, שנח על השולחן ונראה כמו מנחת לחלליות ננסיות, עם נקודה אדומה שסימנה להן מתי אפשר לנחות. מיד הופיעה מלצרית והוא הזמין באנגלית מזרח תיכונית, הדומה לאנגלית השבורה שלי, בירה גדולה. "צווי, ביטה" ניסיתי את מעט המילים הגרמניות שבארסנל שלי. והיא ענתה משפט מהיר, שבקושי הצלחתי לתרגם ממנו מספר. בחרתי את סוג הבירה שהכרתי מהשמות הזרים שהציעה.

כל השולחן בבר ניסה למשוך את השיחה לנושאים אחרים, אף אחד לא רצה לדבר על נסראללה. "מסכן" חשבתי לעצמי, "הבנאדם, רק נחת מביירות וכבר אני מטיר עלי את השאלות הפוליטיות שלי" החבר הלבנוני קיבל את הבירה במהירות שהפתיעה אותי.

לעיתים קרובות הגרמנים יותר איטיים מהבדואים של ביר סוויר, בחצי האי סיני. שתינו כמה שלוקים והוא זרק מכונת זמן לשולחן:

"אתה חייב להבין אין יותר מזרח תיכון, לפי הגבולות האירופיים. המזרח התיכון אבוד. גם לבנון וגם ישראל, לא יישארו בעתיד לבוא. בדיוק כמו שקרה לסוריה, ועיראק. לישראל וללבנון אין שורשים, הן מדינות מדומיינות."

"אבל מה יקרה עם חיזבאללה?"

"נסראללה יתקיף את ישראל כשירצה. עכשיו אין לו שום רצון להתערב. אבל כשהוא יתקיף את ישראל, הוא ייקח אדמה."

"ומה יהיה עלינו?"

"לא יודע מה אתך, אבל אני לא רוצה לחזור ללבנון, אני רוצה לדרום אמריקה"

מסביבנו, אנשים החלו להצטופף עוד ועוד. ההפגנה שהסתיימה הביאה את שאריות המפגינים לאותו בר, שבו גומרים את המחאה בבירה. היינו כבר שתויים. הסתכלתי על החברה הגרמנית שלי. היא הסתכלה בחזרה וחייכה.

"אנחנו חייבים להתחתן" לחשתי לה.

"למה?"

"כרגע ראיתי את העתיד"

"ו...?"

"המזרח התיכון הולך לבעור"

"הוא כבר בוער, ואתה בכלל נוסע לשם להוציא את הספר שלך" היא ענתה. ראיתי בעיניה, שזה לא המקום המתאים, להחליט החלטות גדולות. מסביבנו השיחה עברה לדבר על איך איסיס הוציא להורג מאות בני נוער לאור יום בעיראק. ואיך הוא כבר שולט על שליש מסוריה. אחת מהחברות, שהסבירה על כל פרט שראתה בסרטונים, והסבירה לי שהרצח ההמוני, נעשה כאילו זה משחק מחשב. ונתנה לי רגע למחשבה על ההשפעה של משחקי מחשב על הלוחמים המערביים, שהצטרפו למליציות של איסיס.

"רגע, אז איסיס יפתח גם במלחמה עם ישראל?" שאלתי את החבר הלבנוני, ולחצתי על הבאזר, אך המלצרית שכבר הייתה עמוסה בהזמנות לא הגיעה, בכדי להרטיב לנו את הגרון. הוא לקח לי את היד מהבאזר, הרים את ידו והצביע על הבירה הריקה וסימן לה "שתים" (כמו וי של ניצחון), המלצרית הבינה מרחוק את המסר.

"איסיס ילחם בישראל, רק אם היא תהפוך לשיעית"

נשמתי לרווחה. זה לא יקרה לעולם. אחרי שסיימנו את הבירות, קמתי ללכת ואמרתי לו,

"אינשאללה שיהיה לך טוב"

החבר הלבנוני, קם גם הוא, והפציר בי, "תיפרד ממני, רק בלי אללה, והתעקש שיהיה לנו

טוב, רק ממעשינו."

הייאוש מפוליטיקה של זהויות אל מול הגרמני

לפתע אני מכיר את הימנים שאמרו לי את זה בכל חיי, ומסכים איתם. כי לא מרגיש טוב להקריא על סכסוך ישראלי פנימי מול הגרמנים. זה לא מרגיש טוב. סתם לשבת מולם ולדבר על ישראל. מעדיף לדבר על הספרות, על הגיבורים, אין להם פספורטים, הם חיים בתוך עולם ספרותי, חיים בתוך עולם אמנותי מנותק.

חזרתי מהשקה של "ואדי מילח" (הוצאת הקיבוץ המאוחד) של אורנה עקאד מחזאית ובימאית וידידה ישראלית שלי לגרמניה, היא דיברה על ההקשר הפוליטי והחברתי שמתוכה היא יצאה למסע הספרותי. בשכונת "מיטה" הטמפרטורות הקפואו את הבל הפה, ומעטים הלכו ברחוב שבו עמדה הגלריה. הלובן של המקום סנור אותי כשנכנסתי. אמנית ישראלית נכנסה עם חברה שלה וחיבקה אותי לשלום והזמינה לתערוכה שלה. ומסביבי, הדפסים של יצורים מכושפים שזרקו אותי לספר "אי המטמון".

אורנה עקאד חיברה בין הנכבה לאינתיפאדת אל אקצה וסיפרה איך עברה שם בתוכה, כשנסעה לבית הורי בעלה הפלסטיני. ההשתקה של הזיכרון הפלסטיני, הביאה אותה להחלטה ספרותית, והיא החלה לכתוב ספר שיכיל סיפור אהבה בין תלמידה ערבית למורה יהודי, שנשוי.

אבל ככל שהערב העמיק, והקשבתי לקטעים המרתקים שהוקראו בשתי השפות, מצאתי את עצמי לא מתחבר. הספר עזב אותי לרגע. וראיתי את הגרמנים מקשיבים ברצינות תהומית לרגשות האשמה של היהודים. אבל לא מצאתי גאולה בכך. אני כן רוצה לדמיין

עולם שבו ייכתב רומאן על חברה שמביטה ממרחק על המדיניות של האפרטהייד ומפרקת את המטענים הקולוניאליים של עצמה, כמו איזה קוטזי או זבלד שיופיעו בשדה הספרותית הפרובינציאלי. אבל הדבר לא קורה בספרות האשכנזית, והספרות המזרחית עסוקה בליקוק הפצעים של עצמה.

לא יכול לעמוד מול הגרמנים ולספר להם את הסיפור של החברה הישראלית. רוצה לראות את היהודים ואת הערבים, המזרחים והאשכנזים מדברים ביניהם וסוגרים את העסק ולומדים איך אפשר לחיות ביחד. אבל מדוע זה כל כך מפריע לי, כאותה הפרקטיקה שנוכסה בידי הימין. אולי בגלל הגעגועים. אולי בגלל הזהות היהודית-ערבית שרוצה לאחד את הצדדים שלה בלי האירופאי שסיכסך את הצדדים מלכתחילה.

אני לא מוותר לעצמי על השאלה הזאת, אך גם לא מתרסק בדרך לנסות לפתור את רזי השאלות הללו. פעם הייתי נכנס לתוך השאלות האלו ולא עוזב אותן, עד שהן לא עוזבות אותי. היום אין לי כוח. אני חושב על החוף של טנטורה שעאקד כותב את ההיסטוריה שלו רגע לפני בוא הציונות, מהרהר על הקשר בין אהוד ברק ולפתע נזכר, אני לא בישראל.

אני בגרמניה, מהרהר בשאלות, שכל כך רחוקות, אבל כל כך קרובות. הן חשובות כאן, בדיוק כמו שהן לא חשובות כאן. כי ברגע שאתה עוזב את המדינה שלך, הזהות הלאומית שלך קופאת ומתפוררת. אי אפשר לדבר עליה כדבר חי. היא מלאת אבק, ולא נושמת, מחוץ לביצה המסריחה.

מחיאות כפיים מסמנות לי שנגמר האירוע, התשובה מגיעה אולי, כשאני החוצה לקור הגדול. הפיתרון הוא כמו אותה מסה שכתבתי על הספר של תומר גרדי: אשכנזי לא יכול

לכתוב על הנכבה, מבלי לכתוב על הפליטות היהודית שלו. ואולי בגלל הפליטות האשכנזית שאני לוקח עליה אחריות, קשה לי לעמוד מול הגרמנים. כי אני לא יכול לראות אותנו מדברים על הנכבה הפלסטינית, מבלי לדבר על השואה. אבל משפחתי בכלל לא הייתה בשואה, (אני לא יודע אם זה חשוב אבל חצי ממנה גם לא בנכבה) אז מדוע אני לוקח את הסיפור שלהם לתוך המשוואה. אולי זוהי היהדות שלי, שתמיד מחפשת אתיקה ולא יכולה להישאר במקום לא חברתי. כל תנועה חייבת להיות מפורשת בתוך הקשר מדויק, גם בברלין, וגם בתל אביב.

לראות שואה של לנצמן בברלין

הלכתי עם חבר גרמני, וחברה ישראלית לקפה של ישראלים ליד גורליצר פארק. במקום ישנה חממה ואפשר לקטוף מצמחי המרפא המאחים את הכבד שעדיין שבור מקצב האלכוהול של הלילה הקפוא. יושבים אוכלים שקשוקה שלא מזכירה את השקשוקה של אימא, שותים צ'ייסר על חשבון הבית, מביטים בילדים המשחקים עם אימותיהם ובעיקר נהנים מהשיחה, שעוברת כל הזמן מעברית לאנגלית, לגרמנית ובחזרה. משפטים שנשברים בין השפות. החבר הגרמני מספר שהוא הולך ביום למחרת לראות את "שואה" של קלוד לנצמן. וזאת הסיבה שביום למחרת אנחנו הולכים לאיבוד בחיפושים אחר בית הקולנוע "ארסנל" שנמצא דווקא בצד המערבי של ברלין, ונוחתים קרוב לכנסיה שנשארה שבורה מאז הפצצות בעלות הברית, וגושי שלג עדיין מזכירים את הלילה שלפני יומיים. שותים קפה להתחמם, גוגל קצר, שיחה עם המקומיים וחברתי ואנוכי מוצאים את בית הקולנוע הנכון, מרחק של כמה תחנות עד לפוסטאדמר פלטאז. אנו יורדים לבית הקולנוע. 9.5 יורו לכרטיס, אפשר להיכנס עם משקאות. והסרט כבר בעיצומו. מגלים שהוא בתרגום לגרמנית. חברתי מתחילה לתרגם לי. בסרט, לנצמן והמתרגמת שלו עדיין מעשנים חופשי, רגע לפני שעישון הפך להיות מטפורה לאיש הרע בקולנוע. והסיגריה, העשן, האפר, הגחל שדולק בפה של לנצמן ומרואייניו, משמש כלא מודע מסוים. כל רגע בתוך העשן הזה חשבתי על "אפר ואבק" כפי שטבעו יפה את המושג יעקב גלעד ויהודה פוליקר. וגם בתוכי הלב נשבר. איך אפשר להבין את השואה, איך אני יכול להמשיך את חיי כיהודי על אדמת גרמניה, אחרי צפייה

בסרט האימה הכי נורא שניפקה לנו המאה העשרים. דפיקה על הדלת, חיילים, טרנספורט והופ את ואתה הופכים לחסרי זכויות, מתחננים ברכבת שלא עוצרת, למים; מוכנים למכור את כל היהלומים והזהב בעד כוס מים. המקומיים הפולניים מספרים שניסו להביא מים. אך מי יודע אם גם הם לעגו ליהודים והבטיחו להביא להם כוס מים ובזזו את אוצרותיהם.

איזה צופה בסרט מתעצבן שאני מדבר בקול רם, אני מקלל אותו בעברית. חברה שלי, מבקשת שאדבר בקול לחש. אני לוחש. כי כל מה שתגיד לי לעשות, אעשה. אנשים שואלים אותי איך אני יכול לחיות בגרמניה, כאילו אין יותר צדיקים בגרמניה, אבל הם טועים. דווקא הפחד שלהם הוא זה שמאשר זהויות קשיחות, ומונע היווצרות של קטגוריות גמישות. כל עוד מותר להכנס, אני נכנס.

אני חושב על האחריות של אירופה על האסון של היהודים, כמו גם של הצוענים, הרוסים, ושאר הקורבנות של המשטר הנאצי. האם המבנה המדינתי שנוצר אחרי מלחמת העולם השנייה באמת כלל איזה פתרון לקורבנות. ומדוע לא נוצרה איזו קטגוריה מיוחדת של הגירה דווקא בגרמניה, איזו זכות שיבה לכל היהודים, עם מענק קליטה מלא, ולא אותה בירוקרטיה הידועה לשמצה.

אנחנו יוצאים מהקולנוע, מתווכחים, כי הרגשות שלנו כמו מעיים שנשפכים החוצה על המדרכה. עוברים את הספריה הסגורה של "השטאבי"; הגלריה הלאומית שעדיין ריקה ולא החליפה את התערוכה האחרונה (עשרות גזעי עצים שעמדו עירומים בתוך חלל זכוכית ריק) ומגיעים לתחנת האוטובוס. החבר הגרמני ששלח לנו, מתברר שלא הגיע

לקולנוע, כי היה גמור מבילוי הלילה שעבר. מצחיק, שדווקא הגרמני שלח אותנו לראות את הסרט, ולא התעורר. אני בוחר לכנותו כגרמני, אבל אביו יהודי שגדל כגרמני. אז הדברים אולי יותר מסובכים, למרות שרציתם לקרוא אותם פשוטים וברורים.

אני חוזר הביתה ולא מצליח לכתוב אפילו מילה. חושב על כל החיים שנגדעו, ועל הכוח של האמנות להחיות רגע קטנטן מתוך אוקיינוס שנעלם בשכחה.

המתגרמנים.

יש שלושה סוגים של ישראלים שבאים לברלין: הנטמעים, ההיברידיים והמתגרמנים. אני שייך לאלו שהם היברידיים, שמבקשים לחיות מכל העולמות ולא להכריע בין הישראליות ולבין הגרמניות.

המתגרמנים הם אלו שמבקשים בכל כוחם להיות גרמנים. לעיתים הם יבוזו פוליטית, חברתית ואתנית לישראל. יראו בה קולוניה כובשת, או טיטאניק שבקרוב תתרסק על מול הקרחון של המלחמה הסופית במזרח התיכון. לעיתים הם פשוט יתעלמו מכל חדשה על ישראל ויחזיקו בדעה, שכמה שהם לא יודעים, כך טוב יותר. לעיתים הם לא יזדהו כישראלים. אולי יגידו מדינה אחרת, אולי יגידו יהודים, אולי יצחקו על השאלה בבדיחה. לעיתים הם יספרו שהשנאה שהם רוחשים לישראל, היא גם זו שקיימת בתוך משפחותיהם. כלומר יהיה איזה מעבר בין הרגשות שלהם להוריהם, לבין הרגשות דחייה שלהם למדינה שבה גדלו. לרוב יהיו אלו אשכנזים, אך באותה מידה אתה יכול למצוא גם מזרחים שיבקשו להתגרמן. רק שאת המזרחים שמתגרמנים יהיה קל יותר לזהות (צבע עור, מבנה פנים) והם יהפכו מיד לאותם "גרמנים" חדשים. כמו שהומצאה הקטגוריה של "נובו-רישים" לתאר אצולות חדשות שנכנסו אל האצולה הישנה.

המתגרמנים ישנו את שמם לשם גרמני, ישקיעו ימים כלילות בלימודי השפה. כי כידוע לכל ארץ מהגרים, השפה היא הדרך בה המקומי תמיד בוחן את האחר. השפה היא הדרך בה אפשר לעשות הדרה, לכל מי ששונה ממך. המתגרמנים יבוזו להיברידיים ויצחקו על

המבטא הישראלי שלהם כשידברו גרמנית ויתעלמו לחלוטין מאחיהם ואחיותיהם העברים שיהלכו לידם, וימנעו מלדבר איתם עברית ואף יתנשאו מעליהם.

מספרים שעגנון התגורר בברלין דווקא בבשכונה מערבית, בכדי שלא יזהו אותו עם האוסטיוודן, אותם יהודים-מזרח-אירופאים שלכאורה סימנו את היהדות הישנה, הדתית, הנחשלת, הפרימיטיבית וחסרת הידע. גם המתגרמנים החדשים יעשו אותו הדבר ויגורו בשכונות שלא יזהו עם המהגרים החדשים, הערבים, התורכים. הם ינסו להלבין, להצטרף ללובן, ולכתוב, לנשום ולחיות את הגרמניות. אך זה לא אומר שהגרמניות תקבל אותם. שגיאה קטנה והם שוב יחזרו להיות האוסלנדר (הזר, זה שחי מחוץ ללאנד, לטריטוריה, ללאומיות הגרמנית).

זה נכון שבין ההיברידיים לבין המתגרמנים יכולים להיות הרבה זוויות של השקה. למשל גם אני לומד גרמנית, או מנסה ללמוד על כל הערכים של המקומיים וכדומה. ולא פעם אני מוצא את עצמי מוקף רק בגרמנים, במקומות שאני הכהה היחיד, הזר היחיד, היהודי היחיד, שלא לדבר על המזרח תיכוני – בקיצור "שונה" בין שכבה שלמה של גרמנים לבנים.

בין ההיברידיים לבין הישראלים, שחיים בגטו יתרחשו תהליכים מורכבים של דחייה ומשיכה. ההיברידיים יעדיפו לשמור על קשר עם ישראלים, אך לא לדרוס ערכים מקומיים בשם הישראליות המיובאת. אם הישראלים יביאו עימם גזענות, קסנופוביה ושינאת גרמנים, אז ההיברידיים לא יסכימו איתה. אך אם הישראלים יביאו איתם רצון ללמוד, לעבור אינטגרציה, אז ההיברידיים יסייעו להם.

כל התהליך הזה של אינטגרציה (שילוב) מול אסימלציה (היטמעות, מחיקה) נכתב רבות במאה העשרים. בעבר חשבו שעל המהגרים להיטמע לגמרי, והיום בעידן האינטרנט, מתאפשר מצב שפעם היה בלתי אפשרי. היום ניתן לחיות בכמה מקומות באותו זמן. אפשר גם לשמוע כל רגע שמתרחש בישראל, אך גם לצאת החוצה למרחב של ברלין. אפשר לחיות בכמה קהילות, מבלי לוותר על קהילת המקור. אך כל יום שעובר, השאלה ברורה יותר, עד כמה תתגרמן, ועד כמה תישאר בגטו. דבר אחד ברור, זה כמו ניתוח אף. גם אם תסיר חלק מהאף, ואפילו אם אחד בחוץ לא יידע, תמיד תזכור שהיה לך פעם אף ארוך. זה יקרה בכל בוקר שתביט במראה.

הקהילה של הטסים בין ישראל לברלין

הטיסות בין ישראל לברלין, שונות מהטיסות נאמר בין ישראל לארה"ב או למדינות אחרות. הקהילה הישראלית-ברלינאית היא סוג של משפחה ולכן אין מנוס בכל טיסה מישראל לברלין או ההפך, לפגוש לפחות באדם אחד שאתה מכיר מתוכה.

אני עומד בתוך המטוס ומביט אל תוך הצינור הזה של האווירון, שבתוכו יושבים הגרמנים והישראלים ביחד. אני רואה את התיירים הישראלים עם מדריכי הטיולים, המקומות שהם מתכננים לראות בעיר, מגן החיות ועד למוזיאון היהודי במידה וירד גשם. אני מביט בנערים החומים, שניכר שהתאמנו בג'ים כי אין להם אפילו בדל של שומן על בשרם. לכולם אותו התספורת, ונדמה כי הם הסתפרו בלילה שלפני, אולי בדירה של אחד מהם: גלח מסביב לשיער בדרגה 3, וסירוק לפי פסקת השיער. הפיטמות שלהם מציצות מהגופייה הכל כך ישראלית. לפי הפרפורמנס וההתנהגות שלהם שלהם, אני מספר לעצמי, שהם גייז שבאים לחרוש את הברגהיין ומועדונים קווירים נוספים בעיר. יש בהם איזו שמחת חיים, שכבר איבדתי, שכוללת תקווה לעתיד וחיות בלתי אפשרית. הם מסתובבים בחבורה, כמו תיכונים טסים, ואולי הם בכלל לא עשו צבא וישר נסעו לברלין.

אני רואה את היהודי החרדי שמדבר יידיש עם אשתו. היא נמוכה ממנו בראש. האם הם נצר ליהודים ששרדו את השואה? או שהם נוסעים לטיול תורני? כשירדנו לבדיקת הדרכונים הם עברו לצד של בעלי הדרכון של האיחוד האירופאי. ניכר בבגדיהם, ובביטחון שלהם, שהם אינם תיירים. ומשהו בתוכי שמח לראות את החרדים האלו מתגוררים עם

היידיש בברלין. הם כמו סימן פיסוק קטן, שמזכיר שפעם הוא התגורר בתוך רומאן יהודי אדיר ממדים, שדפים התפזרו ואבדו.

אני רואה מישהי עם מראה אשכנזי אוכלת ביסלי בצל. אני נזכר שלא אכלתי ביסלי בצל כבר מעל שנתיים. אני רוצה להציע לה להחליף כמה ביסלים עם הפיצוחים שלי, שמטנפים את בטן המטוס. אני מביט בה מספר פעמים. היא בטח חושבת שאני מנסה להתחיל איתה. לבסוף אני אוגר אומץ ושואל אותה, האם היא רוצה פיצוחים. בתקווה שהיא תבין את הרמז ותציע לי מהביסלי. היא מסרבת באנגלית במבטא גרמני. אללה יסטור. הגרמנים האלו לא מבינים רמז. הישראלי מיד היה מבין.

בדרך לשירותים והופ, הנה האדם שאני מכיר סוף סוף. זה אדם הורוביץ הבסיסט לשעבר של "נושאי המגבעת" שהיה בעל של ברים בתל אביב. בפעם האחרונה נפגשנו אחרי ההופעה של עמיר לב בברלין. ישבנו במסעדה רוסית ולא הפסקנו להתענג על כל המאכלים והשתייה מרוסלאנד [Russland]. סיפרתי לו שעמיר הקדיש לו תוכנית רדיו שלמה, על ההיכרות ביניהם וכדומה. הוא לא ידע. אמר שהחורף שהיה קצת קשה. אמרתי, שתמיד קשה בחורף הראשון. אבל השני כבר קל יותר. והמשכנו לדבר על פוליטיקה, תרבות, מוסיקה, ספרים וחברים משותפים כמו הסופר איתמר הנדלמן סמית' שמתגורר בפריז וכותב לישראל בעברית, טורים וספרים.

אני חוזר למושב שלי וקורא את "מות הנזיר" של אלון חילו. הספר הבדיוני, כמו גם ספרים בדיונים אחרים [למשל "הפרדס של עקיבא"] מסתיים עם הקמתה של ישראל. ואני לא

מבין מדוע. האם אפשר לכתוב בדיון, ללא החדירה של הלאומיות אל תוך הנרטיב העלילתי?

המטוס נוחת בברלין, מחיאות כפיים מצד הישראלים. הגרמנים ישובים במקומותיהם. הישראלים קמים, משחררים את החגורה, עד שהדייל מעיר להם לשבת, כשהוא עצמו ישוב. זה מצחיק אותי. כי אסור לדייל לקום. להפתעתי הישראלים מקבלים את הפקודות מהדייל הגרמני ומתיישבים. החום הישראלי [עדיין חסר לחות] מתחלף בגשם האפור של סוף יוני.

האם יקום בברלין מרכז עברי עצמאי

כזה שיתכתב עם המרכז העברי שהיה קיים קודם לכן. האם הוא ידבר בעברית, גם אחרי שיידע לדבר בגרמנית. איך אפשר להישאר בעברית ולהעמיק שורשים במדינה אחרת. אני מהלך מעל הקבר של ברדיצ'בסקי ושוכח מהתשובות שלא מגיעות. הוא נשאר כאן קרוב אלי, והספרות שלו, איפה היא.

כמה שבטים יש פה, מצד אחד האקדמאים שנמצאים באוניברסיטאות של הומבולדט, ופרי יוניברסיטי, מצד אחד האמנים, שחיים בין רדיזנסי אחד למשנהו, על הדרך בין לייפציג לדיסלדוף, וחוזרים לאצור תערוכות במוזיאון הרצליה, וחיפה; ויש את אנשי התיאטרון, חלקם כבר יוצרים בגרמנית, חלקם מתורגמים, מספרים על מגוון של קרנות שרק אפשר לחלום עליהן בישראל. ובין כל השבטים השונים, יש את אלו שבאו עם דרכון ויש את אלו שבאים בלי דרכון (passport), וכמה כוח יש בPASS שכשאתה בא לנמל .PORT

נסעתי לאיזו טירה על הגבול עם פולין, ופתאום יער מסוג אחר שלא הכרתי. ערבות חקלאיות, והמחשבות הופכות לשואתיות. ובטיוול ראשון באיזור, עצים רזים, שיחים שאין במקלנבורג, אבן גדולה יוצאת מתוך הפחדים. אבן זיכרון למחנה ריכוז ששכן על הגבול בין גרמניה לפולין. אבל הנה, אני מוקף גרמנים, ואין אף שרודף אותי. האם השיחים, העצים, הציפורים, השמיים הגדולים שתכף שקיעה נופלת עליהם – זוכרים שפעם יהודים נרדפו, והיום הם לועסים מסטיק בשיעמום.

טירה גדולה הפכה להיות מלון. מעלינו שוכנים גרמנים שרוקדים לאיזה צליל אמריקאי, של פול אנקה. אבל למטה, באיזה איחוד משפחתי, קשה לשמוע את הריקודים. ורק כשיוצאים לעשן סיגריה, או לנשום אויר קפוא, אפשר לזכור שיש שני קומות נפרדות. הטיירה שפעם אחזה חיל ורעד בפני המקומיים, עברה לשלב הבא. היא מושכרת. הפיאודל כבר לא צריך לשבת בזמן שהנתינים שלו עובדים את האדמה. הפעם הנתינים שלו מזדיינים במיטותיו, והוא בטח בישראל או בבנקוק, או בוויינס איירס שותה את התה מאטה שלו, ואפילו הטיירה שלו כבר לא מעניינת אף אחד ממשפחתו, רק הכסף שיזרום בצינורות.

אני חוזר לחדר המלון, בטיירה, בזמן שהגרמנים מדברים גרמנית של חג מולד. וקורא סיפור אימה יפה של גדי טאוב מאסופה חדשה "תל אביב נואר" שערכו אתגר קרת ואסף גברון. הנשים שלו חייבות להציל את נפשן בעולם של גברים חזקים ומפחידים. הספרות האמריקאית, בלשון קצרה של קומיקס הגלובליזציה הופכת לעברית מקומית. ואי אפשר לקרוא אותו מבלי לחשוב על חיינו, ללא חיים של אחרים. אנו חיים את חיינו דרך אחרים. אבל בישראל, הדגים חושבים שהמים הם מים. ובברלין הם מגלים שהמים רק אפשרות למים. "מיליוני אנשים לבד, ואם כבר לבד שיהיה בתנועה" כתב מיכה שיטרית, שחגג את יומולדתו, אבל התנועה היא תמיד גם פנימית. ואני נזכר איך הייתי זז מדירה לדירה בתל אביב, אחרי שהיגרת אליה מחיפה. לאף אחד לא היה איכפת כשאיבדתי את ביתי בחיפה, רק כשהגעתי לברלין פתאום "החוסלארס" הפך לכל כך ממשי. ומהי ההגירה הפנימית מול ההגירה החיצונית

תחנת רכבת ריקה מאיש, רק להקות ציפורים נודדות, מבשרות תנועה. כל הלבוש החורפי פועל, והקור אינו נרגע. אנו מחכים לרכבת בחזרה לברלין. אני מסתכל סביב כאילו אנו במאה שעברה. אבל לוחות הזמנים של הרכבות הן קודש.

חוזרים לברלין. כמו שחוזרים לתל אביב, או ניו יורק, חזרה לעיר הגדולה על מערות הברים שלה, עם הקירות הלא גמורים, שעוות הנירות, של פולחני השיחות המבוסמות, ומי אנחנו בעידן הזה, לא מכאן ולא מכאן, ובכל זאת שפת עברית חדשה נבראת בין החניכיים, עברית ללא לאומיות.

איך אתה חי עם הנאצים

"נו, אז איך בברלין? טוב לך? בטח רע לך. איך אתה חי בתוך הנאצים האלו, עם הגרמנית שלך. בטח מת לחזור. אבל תישאר שם יא יורד, בשביל מה לחזור. נו מתי אתה מתכוון לחזור? אתה לשם לתמיד? אתה בחופשה או שחזרת אלינו? אתה רוצה ילדים? בגרמניה, עם השיקסע שלך? איך הגרמנית שלך? אתה לא לומד גרמנית? אני בחיים לא ילמד את הילדים שלי גרמנית. איזו שפה מגעילה. אז חזרת לתמיד? או שאתה חוזר. אל תשחק אותה תייר, כאילו סבבה לך שם, ואתה בא לעשות עלינו רושם פה. איך אתה חי בלי ים? לא מתגעגע לשמש? ללחות? לאוכל? אני לא מבין איך אתה חי שם..."

אלו מקצת מהדברים ששומעים כשחוזרים לביקור מולדת. השאלות, התגובות ותהיות כמו גם החבטות, החיבוקים, העלבונות והרמות הגבה – הכול מתערבב יחדיו. ולכל מקום אתה נע עם האות קין של ברלין על המצח. אתה לא יכול לחזור ולהיות ישראלי בכל רמ"ח איברך. אתה מתנהל מעכשיו עם גיבנת של זרות, על כל חודש שהברזת מהקשיים המקומיים. אלו שמתגוררים בין נמלי התעופה של שוננפלד, אל תיגל ונתב"ג מחזיקים על גביהם את המשקל הכבד של האטלס של המהגרים. הם שייכים לברלין ולתל אביב ולא שייכים לשום מקום. כי הם נקרעים בין שני מקומות שלא מצליחים להתקיים ביחד.

הולך לקפה "תמר" רגע לפני שנסגר, מקבל רק אהבה מכל החבורה היפה שנפרדת משרה שטרן, הקיסרית הסגולה. פוגש את נתן זהבי שאומר לי בצחוק "מה חזרת? תחזור לשם? החיבה המחוספסת שלו, מזכירה תמיד שיש מתח. כי אתה עזבת [שם]. אנחנו נשארנו [כאן]."

חוצה את שינקין לקרליבך שטוף השמש עם הזווית המיוחדת שאין למצוא אותה בגרמני..
 ושאלה ששאלה אותי חברה עדיין מהדהדת בתוכי, "האם טוב לי בגרמניה?" לוקח לי זמן
 לענות ואני מגלה שכן. טוב לי תמיד בכמה מקומות בו בזמן. אני לא רוצה לבחור.

והנה אני מזהה גרמני עם הגרביים בסנדלים שעומד באוטובוס, ואני מאזין לדברים שהוא
 מדבר עם בן זוגו ומבין אותם לגמרי. ובחומוס של אכרם, אני פוגש את חברה ישראלית
 מברלין, וזה נראה כאילו יש לכם סוד משותף על חיים משותפים בעברית בארץ אחרת.
 עיר שלמה של אותיות שהשארנו מעבר לגבולות השפה. האם אנחנו מתגעגעים לברלין,
 כשאנו בתל אביב? האם ברלין מתגעגעת אלינו?

"די אל תגיד לאף אחד שאני מברלין, אני רוצה שלא ידעו. מרגיש שזה רק מפריע לכולם
 ונמאס לי." אני מבקש מחברי הטוב. הוא צוחק ומגחך, כאילו רוצה לומר, ואם אשתוק, אז
 לא יידעו! והוא צודק. הרי אפשר לראות את הכניעה, העצבות בעיניי. אבל אני יודע
 שהבעיה היא לא בי. יש כאן משבר גדול יותר. אני מהגר, בן למהגרים, במדינת מהגרים,
 זאת ההגדרה של הישראליות. אבל אנשים מעדיפים לראות את עצמם כילידים, שחזרו
 לארץ אבות, שבית המקדש הפך אותה להארץ. וכל מי שיוצא מגבולותיה, הוא אויב
 פוטנציאלי. התפיסה הזאת של הגטו, היא זאת שמפריעה לי כל כך. איפה הנורמאליות?
 מה אי אפשר להיות קצת פה וקצת שם? מה אי אפשר להכנס ולצאת?

אני יורד לבננה ביץ', מסתכל על הרצועה הצרה הזאת, שהולכת ונהיה צרה משנה לשנה.
 בים כל האנשים מתפשטים ונהיים כמעט עירומים לרגע. לים הזה שגובל באירופה יש

השפעה שמכניעה את האנשים וחושפת את עור גופם. האם נוכל לתת לתרבות אחרת להישזר בתרבותינו. מדוע שתי התרבויות לא יכולות לחיות בגוף אחד.

על אובדן חבר שאין לו תחליף בברלין

חבר אחד חוזר לישראל ואין לו תחליף. ואולי גם לי אין תחליף מולו. כמו כולנו, הוא פוחד לחזור לישראל. הוא התרגל לחיים הקוסמופוליטיים, לשבת עם גולי המזרח התיכון, כשילדיו מתחנכים איתם וההפך. והנה הוא חוזר למציאות של הפרדה. ואני מנחם אותו, שיהיה לו אנרגיה טובה, עם החברים המשותפים שיתלהבו מחזרתו, ומהחום שיעניקו לו וכמובן, ממשפחתו שחסרה אותו כבר מספר שנים.

הוא השאיר אותי מחובר לאקדמיה, לתיאוריה, לחוקרים אחרים, ולמחקר הספרותי. ואילו אני לקחתי אותו אל המסע של דפוק, וזרוק בברלין. ושקיעות התחלפו בזריחות. וכשהקיץ הגיע שנינו נשארנו פעורי פה אל מול האגמים הנפלאים המקיפים אותה. הוא סיים את הדוקטורט בהצלחה רבה, ואני סיימתי את ספר הסיפורים שלי. אך למי אספר על הסיפורים החדשים, ומי מכיר אותי יותר טוב ממנו. דחפנו אחד את השני ופירגנו. והרוח הזאת של החום המזרח התיכוני חסרה. היא מזכירה לשנינו את הבית. כי הגענו דווקא לבירת הקור בכדי לחפש פשוט את אימא שלנו. ואי אפשר למצוא אותה, אלא רק למצוא לה מקום. חבר הוא תחליף למשפחה, לבית, לדמות הוריך, לזהותך. ואני חושב שבדרך הזאת, הזכרנו אחד לשני את המקום ממנו באנו.

באחד משיאי השירה הישראלית, המשורר העיוור ארז ביטון פונה לגדול פייטני מרוקו (שגם הוא עיוור) רבי דויד בוזגלו ומזמינו: "בוא מן הפְּנָה / אל במת הבמות / ר' דוד בוזגלו / משהו בי נתר אל הד צליליך / כי בלכתי אחרי הגעתי אחריך / ר' דוד בוזגלו." ואכן, רק כשנפרדים מגלים את עוצמות הזולתיות, ההדדיות, של החברות. ואכן כשאני מתחקה

אחר הפרידה הנוגסת בליבי, אני מגלה את את הרבי דויד בוזגלו שלי. ואין דוגמא יותר טובה לתאר את הקריאה של ביטון, לבוזגלו, כחלק מהעיוורון. כי הגלות כולה עיוורון. אנו עיוורים לחברה בה אנו מתגוררים, והיא עיוורת אלינו. ואנו פונים, עיוור אל עיוור, ורק צילי המילים מנתרים כשאנו מתחקים אחר השירה, שהיא תמצית החיים שלנו.

בספר "המונולוג של איקרוס" מסיים שמעון אדף את שירו "שדרות" במלים "רק מקומות חסרי אהבה זוכים לאהבה מוחלטת" וזוהי הדרך הטובה ביותר לציין את המצב הפריפריאלי שלנו כישראלים בברלין. המקום שממנו באנו, הוא חסר אהבה, אך הוא זוכה לאהבה מוחלטת, דווקא בגלל שבמרחק אפשר להעיר את הרגעים שבהם חמקנו מגבולות של משטר ההפרדה של לב אחד ממשנהו. וכשמתבגרים אפשר בו בזמן לשנוא ולאהוב; להרגיש דחייה, ומשיכה בו זמנית.

הקיץ הברלינאי מלא גשרים עמוססים בזוגות שמתנשקים, שיכורים בלילה, במדרכות מכוסות שברי בירות, בליל שיחות בשפות רבות, ואנו חולפים בפעם האחרונה לפני הפרידה הסופית, חבורה קטנה סביב חבר אחד. אף אחד לא רוצה לדבר על הסוף. אבל אוהבי ספרות, כמונו, מחליפים שורות שירה כמו מטבעות עתיקים של זהב. והנה עוד רגע והמלאך חותך את החברות שיכלה להיווצר רק פה. בישראל היינו חברים, אך כשאתה בתחנת החלל הזאת, יש קשר מיוחד שנטווה, כמו שני אסירים שאין להם יציאה מתוך התא.

"הי לי / פניך יפים / אל פני. // הי לי / פנים אל / פנים לי. // פה אל / פה. הגה / אל הגה."

שר יפה שי צברי את שירו של אבות ישורון, אני מודה לאודי אלוני, על התזכורת לשיר

הנפלא, כשאנו מתפרדים מהחבר. וישורון, כמו ביטון, מתנחם בהבל המילה, החולפת בינינו. וכמו בשיחה פרטית עם הגלות שלי, אני מבקש שיחזרו לי פני.

מה היה קורה לו ז'בוטינסקי היה נשאר באודסה וישראל לא הייתה קמה

"תחילת הסיפור הזה מחיי אודיסיא הקודמת נעוצה בעצם-ראשיתה של המאה שלנו." כך מתחיל הרומאן האוטוביוגרפי הנפלא "חִמְשָׁתָם" של ז'בוטינסקי שנכתב בשנת 1936 [תרגמו: י"ה ייבין וחנניה רייכמן]. ז'בוטינסקי כתב את הממואר הזה שלו אחרי שנים של פעילות ציונית, ואפשר לראות איך הרוחות שלו מתלהטות כשהוא נזכר באודסה. ברגע הזה שהיה רב לאומי, וחיו ביחד מבלי לשאול אחד את השני מיהו. רגע לפני שהלאומיות עלתה והחריבה ובראה עולמות:

"ברם, כשאני משקיף אחורנית ומתבונן בכל אלה ממרחק של שלושים שנה, הריני סבור כי התופעה המעניינת ביותר בחיינו בימים ההם היתה אחוות-השלום בין הלאומים. כל שמונת או עשרת העמים של אודיסיא הישנה נפגשו באותו מועדון, ועל דעת איש לא עלה כלל לציין, ולו רק בהרהור-הלב בלבד, בן איזה עם הוא פלוני או אלמוני. כעבור שנתיים נשתנה הדבר, אך בראשית שחרה של המאה שכן שלום-אמת בינינו." ומי זוכר לז'בוטינסקי או לציונים האחרים את הרגע שבו הם חוו רב-לאומיות, כמו שכל ישראלי חווה באופן רגיל כשהוא יוצא מחומות הגטו עם החומה.

עשרות שנים אחרי ז'בוטינסקי, הנה אני מוצא את עצמי באודסה, חוגג יומולדת 43 על גדות הים השחור, מהלך במקום שהלכו ענקים ואדירים כבאבל, מנדלה מוכר ספרים, שלום עליכם, ביאליק, פושקין, אחמטובה ואחרים. בדרך לקייב, אנחנו מדברים [איך הרבוטה? חרשו?] עם נהג המונית האוקראיני, בין שכונות אדירות, רחבות, ללא קץ, והוא עצוב, ואומר שאין הרבה עבודה, בגלל המלחמה. וגם אח"כ כשאנחנו נוחתים באודסה

נהג המונית מספר שעצוב מאוד, ואין תיירים בגלל מה שקורה בדונסק. והוא מוסיף, שהוא לא מבין מה הבעיה שהוא מדבר בשפה רוסית [באוקראינה] ומזדהה עם רוסיה ומדוע צריכה להגיע מלחמה עקובה מדם, שמביאה למעלה מעשרת אלפים הרוגים. על גבי הדשבורד שלו אני מזהה ספר תהילים כחלחל ושואל אותו, האם הוא יהודי. הוא עונה שלו, ומוציא מתחת למגן העינים את התמונות של ישו ומריה, ומספר שהוא מהזרם האורתודוקסי. חברה שלי מתרגמת אותנו. והוא מספר לנו שחבר שלו הכי טוב הוא יהודי והוא מחזיק את הספר תהילים שקיבל ממנו למזל טוב. לא במקרה מצאנו ספר תהילים לצד ישו. הרב דתיות, רב תרבותיות, רב לאומיות של אודסה נטועה עמוק בעבר ומגיעה עד ההווה.

בעבר הרחוק יהודי אודסה היו למעלה משליש מהעיר, משום שהיא העניקה תושבות לכל מי שהגיע לעיר, וכך זרמו אליה הרבה פושעים, פעילים פוליטיים שנרדפו ויהודים. היום היהודים מהווים שלושה אחוזים מהעיר. אנחנו מהלכים ברחוב פושקינסקיה [פושקין הגדול התגורר בעיר וכתב בה]. ומגלים מסעדה שיש בה פוסטר של בירה "מכבי". הבעלים יהודי, שבעה דורות בעיר הכיר את המפיץ של בירה "מכבי" וקיבל ממנו אפשרות למכור את הבירה. בלילה אנחנו יושבים במסעדה ומדברים איתו. למרות שהוא יהודי, הוא לא קשור לבית הכנסת של העיר. מספר שבעבר היו שבעה בתי כנסת. בזמן הסובייטים היה אחד. והיום יש שתיים. הוא גם מוטרד ממה שקורה בדונסק. בעיר אין כמעט תיירים וזה משפיע על כולם. הם מפחדים גם שהמתיחות תחזור לעיר [וכבר הפרו-מערביים העלו באש בניין עם פרו-רוסים וכמאה איש נהרגו באודסה].

אני זוכר כשגדלתי בחיפה, עם השם משפחה של "שמואלוף", שקיבלתי מאבי ז"ל שנולד בישראל, וסבי שנולד במשהד, שבאיראן. בבית הספר "רמות" נשאלנו: "מאיזה עדה אנחנו?". ואני, בלי לדעת, הפכתי את שם משפחתי "שמואלוף" לרוסי. וכשביקשו הסבר אמרתי ש"שמואלוף" זה מאודסה. טיפשות ותמימות של ילד שרצה להיות הכי רחוק מעצמו. רק כשהתבגרתי ולמדתי, הבנתי שרציתי להיות לבן, להזדהות עם החזק, כי הייתי חלש, וכהה. והנה היום באופן מסתורי אני באודסה, והיא נראית ממש כמו חיפה, עם המדרגות המפורסמות של פטיומקין שיורדות לנמל. ובלילה על אותן מדרגות, שאייזנשטיין הנציח, מוקרן סרט אילם "איש עם מצלמה" שמראה את העבר של אוקראינה וכל העיר יוצאת לצפות בו. ורק אני חושב על כמה דומים האוקראינים לישראלים. הם יוצאים לחגוג כשלא רחוק מביתם, יש מלחמה.

יוני 2014

שירת הגלות: ראיון של תומר דותן במגזין שפיץ

[תומר דותן / גיליון 11](#)

הוא היה פעיל חברתי, אבל נזקק לפסק זמן מ"הריקבון הפושה בחברה הישראלית".
 הצהיר שלא יכתוב עוד שירים, אבל בכל זאת פרסם את ספר השירה החמישי שלו. נפעם
 מהתרבות העברית המתהווה בברלין, אבל מרגיש שמצבו כאן כיהודי-ערבי שונה מזה של
 יהודי-אירופי. ראיון עם מתי שמואלוף

אני יושב עם מתי שמואלוף בדירתו השלווה בטמפלהוף, בידי כוס קפה שחור עם הל
 שקצץ בעצמו. הוא מקריא לי משיריו, בעיקר מספר השירה החמישי שלו, "פרידה
 בברלין", שיצא לאחרונה (הוצאת בוקסילה, מהדורה דיגיטלית בלבד, עורך: יובל גלעד).
 המילים מיטיבות לתאר את התנועה המוכרת הזו, מתל אביב לברלין. הן גורמות לי
 לחשוב על אופי התנועה שלי מישראל לכאן, האם בהליכה נינוחה, בזחילה על אדמת
 טרשים או פשוט כך בטיסה עם קונקשן באיסטנבול. מתי אמן של מילים, ואני מנסה
 לתפוס את כל מה שהוא אומר. אם לא בשבילכם, אז לפחות בשבילי.
 הוא הגיע לברלין לפני כשמונה חודשים. ההחלטה לעבור גמלה בלבו אחרי שהוזמן
 להשתתף כאן בסדנת תרגום ספרותית. "ראיתי שיש קהילה ישראלית ושיש לדבר הזה
 דופק, שהוא חי ונושם. ראיתי שיש מוצא מבית הכלא, מהבועה התל אביבית. מצאתי כאן
 תרבות אחרת, פוליטיקה אחרת."

איזו תרבות אחרת? איזו פוליטיקה אחרת?

"יש כאן הרגשה כאילו אני צולל בים, ואני מגיע לעומק חדש ומגלה צורות חיים חדשות
 שלא הכרתי. יש כאן עולם שלם שצריך ללמוד ולחקור. בהתחלה הכל זר, ואחר. ובעצם זו
 לא ברלין אחרת, אלא אתה הוא ה'אחר', ומרגילים אותך להיות אחר. אתה הולך למשרד
 הזרים, מדברים על זה שאתה Ausländer, שאתה לא מגרמניה, לא מה EU-מה זה

אאוסלנדר? זה מחוץ ללנד. מה זה לנד? ומה זה מחוץ? כל אלה דברים חדשים שאני מתעסק בהם. תרבות אחרת ופוליטיקה אחרת במובן של תרבות ופוליטיקה של המושג 'אחרות', 'זרות'."

לבד בברלין?

"בהחלט. בישראל אתה נפגש עם מעגלי חברים וחברות כל הזמן. כאן, אם אתה לא שומר על קשר מיוזמתך — נעלמים לך". בישראל באמת לא חסרו לו מעגלים: כפעיל חברתי (בין מקימי "גרילה תרבות", תנועה המחברת בין פעילות תרבותית ואמנותית למאבקים חברתיים), כפובליציסט (כותב דעות וביקורות ב"ישראל היום" ובעל בלוג ב"מאקו"), כמורה וכמרצה. הוא גדל בחיפה, אח בין שלוש אחיות, סיים תואר ראשון בחוג לתיאטרון באוניברסיטת תל אביב (במסלול כתיבה) ותואר שני בחוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת חיפה. את מחקר הדוקטורט שלו במחלקה לספרות משווה באוניברסיטה העברית זנח לטובת הכתיבה. שיריו תורגמו בין השאר לידיש, יפנית, אנגלית, גרמנית וערבית. מלבד "פרידה בברלין" הוא מתעתד להוציא בקרוב גם קובץ סיפורים קצרים, "מקלחת של חושך" (הוצאת זמורה-ביתן), קובץ הסיפורים הראשון שלו לאחר חמישה ספרי שירה.

"יש מחיר שצריך לשלם כשנכנסים לזירה הציבורית" צילומים: כפיר חרבי

"פרידה בברלין" מחולק לשני שערים: פרידה, וברלין. תחילה נדמה שמדובר בפרידה מתל

אביב, מישראל, אבל הרבה מהשירים בספר נוגעים לפרידה מאישה. או שאולי זו

מטפורה? באיזה אופן "פרידה?"

"קשה להפריד את המובנים, זה תמיד משהו באמצע. ברור שכתבתי על דמויות של אקסיות, וביטאתי תשוקות אינטימיות. הספר נכתב בחלקו הגדול, נערך ופורסם כשכבר הייתי בברלין, אחרי שהבטחתי שלא אכתוב יותר שירה ואפילו הצהרתי על זה בראיונות. אבל כשיצאתי מחוץ לישראל פתאום היתה לי תשוקה גדולה להוציא ספר שיכיל תכנים ליריים, בניגוד לספריי הקודמים שהיו בעיקרם פוליטיים וחברתיים. המניע להוציא אותו צמח כאן בברלין ובפרידה ממדינת ישראל, אף שבאופן פרדוקסלי רציתי כאמור דווקא לפרסם ספר שירה על אהבות ופרידות, ולשים בצד את האלמנט הפוליטי. בסופו של דבר הכל מתערבב. בשירים הכי ליריים יש עדיין אלמנט חברתי, לאומי ופוליטי."

למה בכלל הצהרת שתפסיק עם השירה?

"בחרתי להפסיק כי יש בשירה משהו מרג'ינלי, שולי. היא במקום קשה כי ויתרו עליה. אחרי עשור שעשינו ממש מהפכה תרבותית — גרילה תרבות, ערבי שירה, הרצאות, פעמיים בשבוע הייתי מקריא שירים איפשהו — עדיין יש הרגשה שלמרות הכל, קשה להגיע לתודעה הציבורית כמו סופרים. יש כאן גם תהליך פנימי שרציתי לעבור. הייתי מחזאי, עיתונאי, משורר — אני אוהב כל פעם להמציא שפה חדשה, והמעבר בין סוגי הכתיבה השונים מאפשר לי את זה. ב'מקלחת של חושך' אני מתעסק אפילו במדע בדיוני, באימה, בפנטזיה."

אז מה בברלין גרם לך לחזור כך?

"ארבעים ואחת שנים חייתי בישראל. כשכתבתי את הספר, הסתכלתי כמו 'מלאך ההיסטוריה'* על המקום שממנו באתי. המבט שלי הוא אל ישראל, ארץ של מהגרים. עכשיו בישראל, לאט לאט אנשים מתחילים לחזור ולכתוב בשפת האם שלהם. אז כמו בישראל, שמתתי את ההגירה במרכז. עשיתי לעברית ולישראל דה-טריטוריאליזציה — ישראל זה גם כאן, בעברית שאני כותב, כחלק מקהילה עברית שמתכוננת מחוץ לישראל. וזה מהלך חדש לגמרי. גם אתה חלק ממנו עם הכתיבה שלך, וגם מגזין שפיץ. אני מגלה תרבות חדשה בעברית. לא היה עוד מרכז תרבותי כל כך חזק בעברית מאז הקמת ישראל, ולא ברור מה הגבולות שלו. הרבה יוצרים עזבו את ישראל, אבל הם עדיין מרגישים אהבה לעברית ורוצים לדבר בה ביצירות שלהם. במקום הדיאספורי יש חירות גדולה יותר. אני רואה כאן הרבה אנשים שיוצרים דברים נפלאים. חוקרים-אקדמאים, אמנים — המקום הדיאספורי הביא אותם בין השאר לחופש הזה. יש פה מהפכה

מסוימת."

לדבריו, הוא עסוק בעיקר בשאלה איך השפה מייצרת אותנו, ולא איך אנחנו מייצרים את השפה. "כשאתה שואל אותי 'מה נשמע', אתה מייד מייצר את עצמך מולי, וכך ישראל בעצם מייצרת ונוצרת כאן כל הזמן. למשל 'תודנקה' — זו מילה שמייצרת את היהדות והעברית בתוך גרמניה, ואת גרמניה בתוך היהדות והעברית. זה הצ'רטר לתל אביב. יש למילה הזאת המון משמעותי בשבילי, היא מייצרת אותנו בתור סובייקטים בחברה." לצד ההתחדשות, הוא מזהה גם אפיקים שבהם ישראל משוכפלת לברלין באופנים אחרים. "יש אנשים שמגיעים לכאן ומביאים את כל המטענים הקסנופובים שלהם איתם, וגם מבחינת הפריווילגיות — אני לא רוצה לדבר במונחים של הנגדה, אבל לשישים אחוז מהאשכנזים בישראל יש דרכון אירופי, וגם כאן האחוזים גבוהים. אז העמדה הפריווילגית שוכפלה לכאן. ויחד עם זאת יש כאן גם כל מיני נקודות השקה מעניינות, למשל הדיאספוריות של היידיש, שמשיקה לערביות מבחינת שפה של תרבות המנותקת מטריטוריה. אז לא חייב להיות ניגוד, יש קווים תרבותיים משותפים, אבל אני יהודי-ערבי** בברלין, לא יהודי-אירופי, אני שונה."

כיהודי-ערבי אתה מחבר לכאורה בין שתי קבוצות מיעוט, איך זה בא לידי ביטוי במרחב הברלינאי?

"אימי נולדה בבגדד, עיראק. אבי נולד בישראל, אך אביו נולד במשהד בפרס ואימו נולדה בחאלב שבסוריה. כשאני נמצא בחלקים מסוימים של העיר — אוכל אצל הלבנוני, מסתפר אצל הסורי — מדברים איתי בערבית ואני הופך להיות גולה מזרח-תיכוני. זה קורה באיזור שבו דווקא גרמנים מרגישים מיעוט. עבורם אתה קודם כל זר, אחר כך יהודי או

ערבי או ישראלי. אתה מאבד את האפשרות לדבר על פרגמנטים בתוך הלאומיות. אבל לומר לעיראקי גולה שגם אמא שלי נולדה בבגדד, או לספר לגרמני שחצי מהיהודים בכלל לא אירופים — שם משיק היומיום שלי לשיח התרבותי של מיעוט, הגירה וזהות. בפן היהודי, גם אם אני מזרחי — אני עדיין חושב על ההיסטוריה היהודית של המקום. נקודת המפגש של השניים היא כשאני רואה את הערבים כאן וחושב על המשפחה שלי שפגשה את היהודים האירופים כשהגיעו לישראל."

במקומות אחרים תיארתי יחסי אהבה-שנאה עם מדינת ישראל .

"גם שנאה אתה יכול שתהיה לך רק כלפי משהו שאתה קשור אליו. אתה לא באמת שונא סתם מישהו בלי להכיר אותו. יש לי תשוקה מאוד גדולה לשינוי, להיפוך סדרי ההון-שלטון בישראל. אני שונא שחיתות ואי-צדק והתיעוב שלי מהריקבון הפושה בחברה הישראלית הוא חלק ממני. גם כאן בברלין יש לי רצון גדול להראות את המקומות האפלים הללו."

באמת, בניגוד למהגרים ישראלים "אנונימיים" לברלין, כשעברת לכאן מייד רואינת —

"ל"דר פרייטאג", "ל"ידישה אלגמיינה". מתייחסים אליך קצת כמו אל סוג של שגריר.

"זה לא כל כך חדש לי. מלבד הכתיבה העיתונאית שלי, כשעזבתי לברלין עשו ב'הארץ' כתבה על פעילי המחאה החברתית שעזבו, נוצר שיח על ישראלים בברלין, התראיינתי וכתבתי בנושא, התעמתתי על זה עם דן מרגלית בטלוויזיה, עם יאיר לפיד באינטרנט. זה מאוד טבעי לי. אבל אז, בהגירה, יצא שמהו מאוד אינטימי הפך להיות מאוד ציבורי."

אתה מתייחס לפומביות הזאת כאל דבר חיובי או שלילי?

"יש בי שני חלקים. יש את החלק האישי יותר, שלא משתף את כל חייו עם כל הסובבים אותו; ויש את החלק הציבורי. מצד אחד, אף אחד לא הכריח אותי להתראיין. אני רואה בחלק הפוליטי והחברתי באישיות שלי מקום מהותי של מימוש האזרחות שלי. אם אתה לא מדבר על הפוליטיקה היא תגיע אליך בדרכים אחרות. כל אזרח צריך לבטא את מחשבותיו בנושאים פוליטיים. פוליטיקה לא ניתנת לך כמובן מאליו מתוך האזרחות שלך, האזרחות היא מקום אקטיבי. מצד שני, יש מחיר שצריך לשלם כשנכנסים לזירה הציבורית. ואני מבין את הפחד לעמוד שם ולפרוש את חייך. זה לא נעים לשמוע את דן מרגלית מדבר עליך בשידור חי במונחים של בגידה. האמת שלקחתי ללב ובראיון הבא כבר לא נתתי שיסחבו אותי לפינה הזאת. מותר לי כאזרח ישראלי לשהות כמה זמן שאני רוצה מחוץ לישראל וזה לא מוריד מאהבתי למדינה. אבל בישראל רוצים הפרד ומשול ומעדיפים לסמן את הפעילים החברתיים שלוקחים פסק זמן כבוגדים, כדי להעצים את הימין ולקלס את השמאל. אגב, כשהתראיינתי ל'הארץ' מצאתי שהיו גם 'אנשי רוח' ששמחו לאיד על עזיבתי. אבל דווקא בברלין מצאתי רוח של שלום והתפייסתי עם אנשים שהייתי בריב איתם, והכל נראה כל כך מגוחך כשאתה חושב על הביצה הקטנה. מי שאוהב אותי בישראל, עדיין אוהב אותי, ואני אותו. ותמיד בכל מקום יהיו את אלו שיזרקו עליך אבן כשתסובב להם את הגב."

אתה מנסה להבין גם את הפוליטיקה המקומית? למשל — אתה גר בטמפלהוף ויש

משאל-עם בקרוב על הפארק, אתה מעורב? דיברת על זה עם אנשים?

"מצד אחד החלטתי לא לחזור על אותם דברים שעשיתי בישראל. ומצד שני, ברור שאני מעורב. בעידן שלנו, אדם שמחליט לא להיות פוליטי מאבד את האנושיות שלו. העני לא מבין מאיפה צרותיו מגיעות, והעשיר לא מבין את השלכות מעשיו במרחב החברתי. זו האחריות שלי כאדם וכאזרח, כאן ובארץ. אז כן, הלכתי לפגישות של די לינקה באנגלית. אני לומד על הפוליטיקה המקומית. אפילו חתמתי על העצומה שלא להפריט את הפארק ולמכור אותו ליזמי נדל"ן. אבל לדעתי לא יצליחו לעצור את היוזמה. גם בגלל שאני מתחיל

להכיר את השמאל כאן. אפשר לראות למשל את המצעד של אחד במאי שהפך יותר לקרנבל. לא שאני מזלזל בכוח של פסטיבל להביא לשינוי חברתי, אבל אין אופוזיציה כמו

בעבר, או שהיא רחוקה מעיני ומתארגנת בספרות שאיני מודע אליהן. הפרויקט בטמפלהוף, כמו הרבה פרויקטים אחרים של הון ושלטון, תמיד מתארגנים צעד קדימה, לפנינו. השמאל מתעורר להבין שהולכים לחסל לו עוד מרחב ציבורי רק אחרי שהקבלן

כבר ישב עם הפוליטיקאי והיחצ"ן והעיסקה בוצעה. אני מקווה שלא יצליחו כמובן, ואצטרף להפגנות נגדם, אבל השמאל בגרמניה כמו בישראל אמנם יושב על מתחים אחרים מאלו של המזרח התיכון, אבל בהחלט תואם את האימרה של הפילוסוף הסלובני סלובי ז'יז'ק, שעדיין לא השכלנו לדמיין אופוזיציה לקפיטליזם."

לכמה זמן באת? אתה רואה את עצמך כזמני כאן, או מקווה שהגלות תהפוך לבית?

"אני כאן לכמה שנים. הגלות לעולם לא יכולה להפוך לבית. אני בגלות גם בישראל וגם בגרמניה. הגלות היא אפיסטמולוגיה, היא הכרה ותודעה והדרך שבה אני מזהה את עצמי ואת סובביי. היא מצב רוחני מאז הגירוש מגן עדן, מאז המודרנה והעידן של החילון, מאז היציאה ממדינות ערב ומלחמת 48' ומעצם היותך ילד של מהגרות ומהגרים. המחשבה שתוכל להפוך גלות לבית תמיד מצחיקה אותי. הפוליטיקה אף פעם לא באמת יכולה להתיישב עם התיאולוגיה. אני תמיד בגלות."

*ב"תזות על מושג ההיסטוריה" כותב בנימין ולטר על נקודת מבטו של המלאך, הצועד מקדימה ומבטו אחורה, בניגוד לנקודת מבטו של האדם הצועד בדרך ומסתכל קדימה. האדם חווה את רצף האירועים בזה אחר זה כאילו אינם קשורים, ואילו המלאך רואה את ההתקדמות ההיסטורית כהתנוספות של עוד ועוד אסונות והרס לכדי ערימה הולכת וגדלה.

**יהודי-ערבי הינו מונח היסטורי, סוציולוגי וביקורתי המתייחס לזהות של יהודים שהיגרו ממדינות ערב והאיסלאם לישראל. בניגוד למונחים הבינאריים הישנים של מזרחים ואשכנזים, הקטגוריה של הזהות אינה מונגדת לזאת של יהודים-אירופים. ישנה השקה

בשאלות רבות בין ההיסטוריה של היהודים-הערבים, לבין זאת של היהודים-האירופים.
את המושג טבעו סופרים כגון אלבר ממי, שמעון בלס, חוקרים כגון אלה שוחט, יהודה
שנהב ועוד .

השיר שלא נכתב לבן שלא ייוולד לי

בני

מערכות יחסים בורחות לי

כמו חול מהידיים

בני

אל תסלח לי

על שהתמכרתי לרוך של המילים

בני

חבק אותי חיבוק גדול

גם כשאני שיכור

בני

למרות שלא הכרנו

אני מוצא עצמי דואג שתמות לפניי

אבי

למה אני חולם שאתה נוסע ומתאבד

איפה אתה בלילה בין כל שיריי

כשאני מתעורר מפוחד

שמואלוף איירליינס לא טס לשומקום

מאבטחי הזהות עוצרים אותנו

ללא מחסום חוקרים אותנו

הוא היחיד שאין לו דרכון או משפחה

הוא בדיוטי-פרי של המילים

מחליף אותיות במקום מזומנים

שורד מדינה אחר מדינה

מי הוא שיחליט על מסלול בריחה

בורח אל פינות העישון ולא יודע לדמיין סקס במילה

תחקרו אותו כמה שאתם רוצים

אבל בסוף תתיאשו מרוב

I'd Rather Not

חיי השירה שעזבתי

מכרתי שלושים עותקים

חילקתי מאתיים וחמישה עותקים

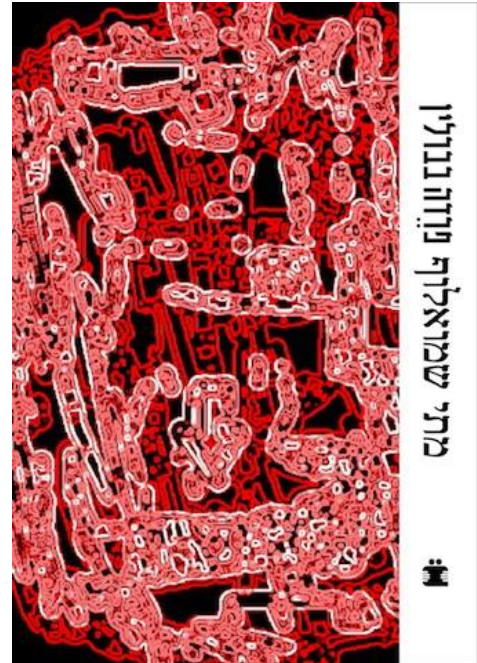
משורר עקף אותי בביקורת

התקשרתי למו"ל לשאול האם להציק לעורך ב...

חולם על פרסים שיתגלו בדוא"ל

חי בתודעת סופרים מצליחים

עסקן שוב מתעורר בבהלה שהוא משורר

השירים מתוך "פרידה בברלין"

מאת מתי שמואלוף

הוצאת בוקסילה

עורך: יובל גלעד

[לרכישת עותק דיגיטלי של הספר](#)

הנה אני יושב, עם שני פליטים ממשדה

בפרלמנט האיראני הגולה שפתחנו בקפה קוטי בברלין, אני מסתכל על החברים החדשים שלי, ושואל את עצמי, כיצד האזרחים יוכלו להפיל את החומות שהפוליטיקאים בנו בהיעדר דמיון, חזון, תעוזה ואהבה אנושית בסיסית? אין פה דיון תיאורטי, מדובר בנו באחד מהערבים המיוחדים שעברתי בברלין, קפצתי מעל החומות של ישראל ואיראן ופתחתי פרלמנט גולים משהאדים-איראנים עם שני גולים אחרים. ישבנו [בקפה קוטי](#) (שהוא האלבי המקומי). היכן שכל המהגרים מהמזרח התיכון וממדינות אחרות יושבים בשילוב עם המערב גרמנים והמזרח גרמנים. התקרה מצוירת בציורים ילדותיים, המוזיקה יכולה להגיע לסלסה ולערבית, ואז לעבור לרוק. המקום כולו מלא עשן, הכורסאות אדומות, והאווירה חברותית ביותר, ואפשר להתחיל לדבר עם כל מי שרוצים. הצגתי את עצמי כפליט יהודי-איראני, לא בצורה הצינית שבה [ישראל עושה שימוש בפליטות של היהודים-הערבים](#), בכדי לבטל הזכויות של הפלסטינים הגולים. סיפרתי שעד היום איני יכול ללכת ולהשתטח על קברי הורי סבי, הנמצאים במשדה. אינני רומנטיקן, סבי ברח ממשדה, בגלל הפונדמנטליזם המוסלמי. יחד עם זאת, גם הצד האחר לא בדיוק היה שוחר שלום: הציונים המשיכו עם המלחמות שלהם בכל מדינות ערב, תוך כדי כיבוש פלסטין ועד לימינו שביבי הולך לשיחות שלום, בכדי לא להשיג שלום, אלא למשוך את הזמן עד חזרת המפלגה הרפובליקנית לשלטון ([ממליץ לראות את ה"דיילי שואו" של ג'ון סטיוארט](#)), שתיאר בבדיחות דעת את העלייה לרגל של מנהיגי המפלגה הרפובליקנית לקבל את ברכת התרומות של שלדון אדלסון).

אז הנה אני יושב, עם שני הפליטים ממשדה. אחד עם שיער ארוך, מזכיר לי את עצמי לפני עשר שנים, והשני עם שיער קצר. האחד מתוסכל מאוד מגרמניה, מתגורר אצל חברים ולא עבר תהליך של אינטגרציה לחברה הגרמנית. השני ויתר על חיי החברה שלו, למד גרמנית מהבוקר עד הערב ונרשם לאוניברסיטה. אחד בעל ביקורת מאוד גדולה על גרמניה והיחס שלה לפליטים, מהגרים ומבקשי המקלט, השני ביישן יותר, מנסה כמה שיותר לעזור לאח האיראני שלו. אנחנו פוצחים בשיחה, ומזמינים אחד את השני לבירה, אני מספר מדוע עזבתי את ארץ הקודש. הסיפור שלהם הרבה יותר קשה משלי. אח של הבחור המתוסכל יותר נרצח על ידי השלטונות. הם לא יכולים לחזור לאיראן, כי המשטר רודף אותם. הם, כמוני, פעילים חברתיים. אבל בישראל, אני עדיין לא מבוקש על הפעילות שלי.

[לפני שנה וחצי הוזמנתי לסדנת תרגום בברלין](#) ונחשפתי לעיר על כל רבדיה, הן המחאתיים (הצטרפתי להפגנה של איראנים ויהודים נגד חימוש המזרח התיכון), הן האמנותיים (שרצתי בבינאלה) והן היהודים-ישראלים (הכרתי את הקהילה הגולה). זרע

הפורענות נכנס למחזור הדם שלי. עם בואי בפעם השנייה לעיר, אני מודה ששמתי לי למטרה לא לחזור על אותם שבילים שפעלתי בהם בעבר בישראל. למרות שאני מכיר את הפעילים המקומיים ואף הלכתי להרצאות לשמוע על המתרחש מבחינת האקטיביזם המקומי. אך אני מקשיב, מתעניין, סקרן מאוד, הייתי במחנה הפליטים בעיר, שמוקם בבית ספר ושם יש פליטים ומבקשי מקלט, למדתי על חוקי ההגירה ובעיקר אני מקשיב לסיפורים העוברים דרכי ומעבד אותם לסיפורים.

מצחיק, אבל יש את תל אביב הלבנה ותל אביב השחורה גם כאן, למרות שכולם יושבים באותו "בית קפה", יעני לא רחוק אחד מהשני. יש אלו שיש להם את הדרכונים האירופאיים, הזיכרון האירופי, ההזדהות האירופית, הלובן, ההיסטוריה האירופית, ויש אלו שאין להם. שמזוהים באירופה מיד עם הצד הכהה, זה שמאיים על השפע, על הכוח, על החלוקה הלא צודקת של המשאבים, זה שמזכיר את האחר הפוליטי, והתיאולוגי בגופו (היהודי-ערבי). אבל מי שכבר מודע להיסטוריה שלו, נושא אתה בגאון לכל מקום אליו הוא הולך.

הסיבה לחגיגה בקפה קוטי, היא הנסיעה של אחת מהחברות שלנו בחזרה לישראל. אני מביט בשני החברים האיראנים שלי ובהוריי ובהוריי חבריי וחברותיי שהגיעו לישראל. באיזה אפשרות אני בוחר: האם אני אלמד גרמנית ואעבור מחיקה? האם אני אהיה מתוסכל ואבקר את החברה המקומית וזאת שממנה הגעתי ואשמור בכול הכוח על השפה שלי? הדור השני המזרחי בישראל עבר מחיקה שאת רישומיה אנו מרגישים עד היום. כל השמות שעוברתו, כל המסורות שנכחדו, הפצע קשה מנשוא. אך הדור השלישי המזרחי לא הסכים למחיקה, והוא בונה מחדש את זכרונו, השפה שלו ואת המוזיקה שלו. לא

במקרה דיקלה, רביד כחלני, דודו טסה, נטע אלקיים ואחרים חזרו לשיר בשפות המוצא של הוריהם.

בסרט [Forget Bagdad](#), במאי עיראקי-שווייצרי ששמע סיפורים מאביו על העיראקים היהודים, נסע לישראל ופגש את הסופרים סמי מיכאל, שמעון בלס, סמיר נקאש ואחרים. כולם מדברים בסרט בערבית ומסבירים את היחס שלהם להגירה בישראל. סמי מיכאל עבר בקלות יותר לכתוב בעברית. שמעון בלס חש את הנקמה של המילים הערביות על שעבר לכתוב בעברית. ורק [סמיר נקאש](#) לא הסכים לעבור לעברית. הוא נשאר לכתוב בדיאלקט העיראקי של יהודי בגדאד. הסבל שלו היה קשה מנשוא, ואף בערוב ימיו הוא גלה למנצ'סטר. בזכותו השתמרה השפה המיוחדת, והוא זכה לשבחים אפילו מהסופר המצרי הידוע נגיב מחפוז, זוכה פרס הנובל לספרות.

בביקור שלי בבית ספר שהפך למקום מקלט לגולים צפון אפריקאיים בקרויצברג, ראיתי המון תסכול. ואף כשדיברתי עם שני גולים מצפון אפריקה, הם סיפרו לי על בעיות רבות של שכרות וסמים. הקושי הוא כמובן לא רק בגולים עצמם, ובאפשרויות שהם בוחרים (למרות שהימין אוהב להציג את כל התהליך כאישי). הבעיה היא במבנה החברתי. האם החברה המקומית רוצה לקלוט את המהגרים החדשים אליה? מחד גיסא, [לראשונה אחרי שנות התשעים, גרמניה נחשבת כמקלט המדיני המועדף על הפליטים בעולם](#), כך על פי דו"ח נציבות האו"ם לפליטים לשנת 2013. מבחינת קליטת מהגרים לתוכה. מאידך גיסא, יש הרבה קשיים, מחסומים וסלקציות בדרך.

בחזרה לפרלמנט האיראני הגולה שפתחנו בקפה קוטי, אני מסתכל על החברים החדשים שלי, ושואל את עצמי, כיצד האזרחים יוכלו להפיל את החומות שהפוליטיקאים בנו בהיעדר דמיון, חזון, תעוזה ואהבה אנושית בסיסית? אין פה דיון תיאורטי, מדובר בנו. מדובר באזרחי המזרח התיכון שמדמם את עצמו למוות, שהמערב מחמש מהבוקר עד הערב, ושהאזרחים חייבים להחזיר בו את השליטה. אם נדע לשבת ביחד, להכיר, לדבר, החומות יפלו, ואולי לא נצטרך לגלות, להגר, לנוע רחוק מהאביב, אל תוך השלג המקפיא הגרמני. ואם כבר גלינו כיצד נוכל להפיל את החומות בינינו לבין החברה המקומית? מדוע שנזכה ליחס אחר? האם אין אנחנו אנשים כמו הגרמנים או האירופאים? האם רצינו

לעזוב את כל מה שידענו בארצות המוצא? איך יוצרים חברה אנושית, שבה כל בני האדם שווים? האם היא אפשרית?

ממה אתה בורח? זאת השאלה המרכזית שנשאלתי על ידי ישראלים (בעיקר יהודים), מאז שעברתי לברלין. ניסיתי בכל הכוח שלא לומר שאני מהגר. מדוע שאהגר. יש לי משפחה, אהבה, חברים, שפה, תרבות, וספרים מתוכננים לצאת בשנה הקרובה. ובכל זאת אני פה, אלפי קילומטרים מהמקום שבו גדלתי, משכיר דירה בשכונת נויקלן. הסתיו היה נאה ביותר. עשרות אלפי עלים בכל הצבעים שמכסים את המדרכות, שקיעות ארוכות, המגדל של אלכסנדר בין שני עמודי גיברלטר של רחוב קרל מרקס אלי במזרח, הימם אותו ביופיו. מספר פעמים בשבוע הייתי נוסע לכיוונו באופניי ומרגיש חופשי. צועק "אני חופשי." ותמיד חזר אלי ההד "אתה חופשי" ואז הייתי חושב את המילים של האדמו"ר סחרוף "כולנו חופשיים, אבל ממה אלוהים, ממה?" ([השיר "עבדים" באלבום "נגיעות", 1998](#)).

בהתחלה ניסו לומר לי לא לדבר על ישראל: "בשביל מה לכתוב על מה שקורה אצלנו, תכתוב על דברים טובים אצלכם". הצחיקו אותי. באמת. כאילו שאני יכול להיות לגמרי בגרמניה ולשכוח את ארבעים ואחת שנותיי בישראל. ניסיתי להסביר שאני לא מהגר. אבל גם אם הייתי מהגר, אז תמיד הייתי חצוי לשניים. צד אחד עם הזכרון של לגדול בישראל וצד שני של להיות במקום, בתרבות, בשפה ובמנהגים החדשים.

אני לא מהגר, אך ההיי של הניתוק מישראל היה גבוה, יצאתי למסיבות רבות, הופעות, הכרתי כמה שיותר אנשים, התפרשתי על העיר, בלילה נסעתי מרחקים בכדי לחזור

לביתי שיכור. שלושה חודשים הראשונים בסיפור האהבה שלי עם ברלין היו השתוללות מתמדת. אבל כמו כל מערכות היחסים, לכל היי יש בור שמחכה לו. ואחרי תקופה ברלין ואני התחלנו לדבר על מה ואיך. "כמה זמן תתני לי?" שאלתי אותה. "כמה אתה רוצה?" ענתה במהירות. "שנתיים", חשבתי לעצמי או פחות. "קח את כל הזמן שבעולם, אבל תדע שאין פה התחייבות ואני רוצה ספייס", היא החזירה והלכה להשתרלל עם מהגרות אחרות.

אני לא מהגר, אך השלג החל לנזול מהשמים כמו נזלת, הקרח הקפיא את המדרכות, הלכלוך התכסה בלובן שהשחיר את אט. עפרי אילני ידידי כתב על חמישים גוונים של שלג ואכן התחלתי ללמוד על הדרכים השונות שבהן אפשר לתפוס את השלג. השלג של המדרכות, זה של הלב הקפוא בין האנשים שמרפיקהם הופכים קשים כקרח, השלג של הכבישים, השלג של האוטובוסים, השלג שמכסה את האופניים, זה של המהגרים האחרים שהופכים אט-אט לגרמנים וכיוצא בזה.

אני לא מהגר, אבל עם החורף הקשה הגיעו הגעגועים, הרצון להיות במקום הטבעי, מוקף בסלנג, בהתחדשות של המילים, עם אנשים שיבינו אותך. אז במקום לנסוע בחזרה לישראל כל פעם שהלב מתגעגע, הקפתי את עצמי בחברים ישראלים, ויש לנו סלון שבו אנו יושבים לפחות פעם בשבוע ומדסקסים בעברית. אבל הגעגוע היה הרבה יותר גדול מהיכולת שלי באמת לספק אותו.

אני לא מהגר, אבל אני מהגר מהלב, מהרצון לגאולה ושינוי חברתי. כי אני כבר לא פעיל חברתי, פוליטי. ניהול, ריכוז ופעילות גרילה תרבות עברה לידי המשוררת והפעילה איילה חננאל, מדור השירה של באסטה שערכתי עבר לידי העורכת והמשוררת עדי קיסר. ונותרתי רק עם המילים, והן היחידות שסיפקו אותי. בארבעת החודשים שאני בארץ ההונים, כתבתי עשרות אלפי מילים. אבל הפחדים קשים וגדולים, הבדידות עצומה ואין מקום שבו ארגיש בבית.

אני לא מהגר, אבל גם בבית עם בנט, לפיד, ליברמן ונתניהו איני בבית. ואני תקוע בין לבין ומה שנשאר ללב הוא להגר ללב של מהגרים ומהגרות אחרים. וכל דרום אירופה נמצאת פה (יוונים, איטלקים וספרדים), הגולה הערבית (איראנים, פלסטינים, לבנונים, תורכים, צפון אפריקאים), ומכל רחבי העולם מצטרפים עוד ועוד. חוויה מרוממת נפש, להיות במרכז של אוקיינוס של גלי ענק של מהגרים.

הלב אומר שכל אדם מהגר, ברגע שהוא יוצא מרחם אימו. ואלוהים אומר שכולנו מהגרים, ברגע שגורשנו מגן עדן. ואני אומר לעצמי, תגביר את המוזיקה בפלאפון, כשאביב גדג' זועק "[אם זאת גאולה, עדיף גלות](#)"... ("ילדם של מהגרים", 2013).

אני פחות שואל שאלות

יותר מתמסר לג'אז של ברלין

שמגיע מגלויית שונות,

בלילה מטפס על חלונות נשים,

בבוקר בעבודות פרך

ובשבת עם המילים הקדושות

מדבר לעצמי בעברית, ללא ארץ

מדבר לאחרים באחרות, ללא ארץ

ונעדרתי מאזכרה של אבי,

ונזכרתי בו בכל מילה ממילותיי

איני יודע מאיפה באתי ולאן אני הולך

אבל גם לזרות יש רגע הולדת

ואתעורר בזרועות

בגפיים ארוכים

בזיכרונות

כילד

סוכות, גלות וברלין

זמן | ערב, בשירו של אהוד בנאי, כל היום במסע, מי שמחכה לו היא אהובתו – המלנכוליה עצמה. בסוכות אני יוצא למסע. המטרה שלי, היא יציאה לגלות. אותה ארעיות תחכה לי בכל ערב, כאותה מלנכוליה של אהוד בנאי בשירו המפורסם מסוף שנות השמונים.

לא בכדי מלווה עצמו אהוד בנאי בלהקת "הפליטים" ולא להקת "הבורגנים". דווקא בסוכות שבו עולים לרגל, אני יוצא לנדודים. הסוכה שלי תהיה ארעית. נקודת ההתחלה – ברלין. אחריה מי יודע מה יוליד יום. המקדש הוא הכתיבה, כי עם רוחי גוויתי. אני עולה לרגל המילים. יהודים מאז ומעולם לקחו את המילים על גבן כך נשמר התנ"ך הקדוש. גם היום איני שוכח את אותיות העברית, אני לוקח אותן על גבי, כי עברית היא השפה שבתוכה אני יוצר. סוכות הוא אחד משלושת הרגלים, ועכשיו עם בואי לגלות, אעלה לרגל רוחנית, יהודית ודתית מבלי להיצמד לטריטוריה כזאת אחרת. בית המקדש שלי הוא ספר הסיפורים, אליו אני מתכוון בכל השנה.

המסע אליו יצאתי

התארך אל תוך הלילה

לבד בצד הדרך

בנופים לא מוכרים

פרצופים זרים

בתים דולקים בתוך החושך

מדורה של נוודים

רכבת של חצות

מלנכולי, אהוד בנאי

כמו בשיר של אהוד בנאי, גם אני מלנכולי, מתרוקן ומתמלא במרה שחורה (וגם צבעים אחרים), לא רגוע (גם שם משפחתי היה "שלו"), ולא שקט (קול באס) עם העולם (הוא התחיל ולא אני). אנל"א מוכן להיכנס לתוך הסדר המצופה ממני (רווק, עדיין כותב, מקריח ולא דווקא בסדר הזה). מדוע מלנכוליות מוציאה אותך למסע וארעיות. ובכן אחת הסיבות לכך, שאתה חסר בית (מחירי הדיור בישראל רק גואים), ולכן אתה בתזוזה לקראת בניין בית חדש. שרק אותו בית רענן לא קיים בנמצא, אז הנה אני נוסע להתארח בבתי זרים, אל המקום שבו נרדפו בעבר יהודים ועכשיו חוזרים בגדול (בין 20,000 אלף, לבין 30,000 אלף ישראלים בברלין).

יש שטוענים שהסוכות היו ענני הכבוד האלוהי שהיו סכוכים על ישראל במדבר. אני מוצא את הפרשנות הזאת מתאימה, לרוח הנדודים, של אותה מדבריות אליה אני קופץ. במדבר אתה נאחז בעננים שבאו וחולפים ומי יכול לתאר מראה יותר יפה וארעי מענני הכבוד של השם. אולי בעזרתו אראה את ענניו דווקא כשאצא למסע.

בכל עיר נמל מוארת

או בכפר יושב על המים

בשעות מעורפלות

שנמוגו כעשן

לא עזבה אותי

היתה לאורך כל הדרך

ילדה של נוודים

בצל הסמטאות

מלנכולי, אהוד בנאי

המסע מתחיל בעיר נמל מוארת, אבל הופכת לדרך. כי כשיוצאים אל תוך הלא ידוע, לא יודעים היכן מסיימים את המסע. הדבר היחיד שאני יודע בתור סופר יהודי, הוא מאין באת (מתוך המילים) ולאן אתה הולך (לכיוון של כתיבת ספר) ובפני מי אתה עומד ליתן דין וחשבון (העורך שלי ששואל איפה כתב היד שהבטחתי). הסוכה היא ארעית, המסע של הוא ארעי, וגם הכתיבה שלי היא ארעית. הכול נעשה, אבל מי אנחנו שנוכל להשאיר רושם על גבי הכדור הארץ הזה, שהגיע מתוך הבוהו, וממשיך אל התוהו. ובכל זאת, אני

כאותה ילדה של נוודים, בתנועה, המילים בתנועה, הספר בתנועה ובסוכות מתחיל
ההתרגשות.

הצללית שלה חומקת

מרחפת על המים

בשעות מעורפלות

שנמוגו כעשן

מלנכולי, אהוד בנאי

אין בסופו של הפוסט הזה גאולה, גאולה קיימת רק בסרטים הוליוודים עם סוף טוב הכול
טוב. אני יוצא לגלות. אך מעולם לא הפסקתי להיות גלות גם במקום בו ישבתי (עזבתי את
חיפה לתל אביב). גם אחרי שאפרסם את ספרי הבא, אמשיך לשאת את המילים על גבי
ולהתדפק על גבי ערים, כפרים, בשעות מעורפלות, שימוגו כעשן. כאותו רוכל זקן, היהודי
הנווד, בסיפורי עגנון.

"עוזב, כי אין לי כוחות יותר"

כן, אני נוסע. אני לא יורד מהארץ. כי זאת לא ארץ קודש ואי אפשר להעלות אליה או לרדת אליה. בטח לא למדינת הלאום שהתמקמה פה ב-48 ומכנה את עצמה קדושה. אני עוזב לתקופה לא מוגבלת.

פעלתי משנת 2004 ועד היום במגוון של פעולות מחאה בכדי לשנות את דמותה של החברה האזרחית בתוך מדינת ישראל הכובשת והמפקירה את אזרחיה לעוני וחוסר כבוד. הייתי מעורב בהקמת סלון מזל בחיפה. הקמתי ביחד עם רועי צ'יקי ארד את גרילה תרבות וערכנו ביחד עשרות פעולות אמנותיות להשמיע את קול הסולידריות בחברה הישראלית.

אבל רגע לפני כניסת 2014 אני חש מיצוי. אין לי כוחות יותר. אני לא יכול לצאת להפגנה כמו שעשיתי בעבר. אני לא מצליח להחזיק את המגפון ולצעוק, ולצעוק את נשמת. אולי נגמרו לי הכוחות כי יש כוח מוגבל לצאת להפגנה. ואולי אני עייף גם כלכלית וחברתית. כמה אפשר לחיות במדינה שבה המחירים מאמירים והתושבים יושבים בשקט? כמה זמן אפשר לשבת אל מול הגזענות שצובטת את לבנו ומקצרת את ימינו? כל בנאדם נורמאלי יבקש לחיות במקום אחר, שבו הוא לא יצטרך לקחת את עתיד המדינה על גבו ויוכל להעניק טיפה של נורמליות לנשמתו.

כואב לנסוע, כואב יותר להישאר

אינני מגלומן, שחושב ששינוי דרכו, הוא שינוי חייה של המדינה. אך אני מספיק מודע לכך, שהגלות שלי, כמו של אחרים, היא סוג של קריאה לישראל להתעורר ולחשוב על ילדיה העוזבים אותה. האם החליטן מהמלין ייתן לילדים שהוא לקח להודו, לדרום אמריקה, לברלין, לגלויות שונות ומשונות לדבר עם הוריהם. ואם הם ידברו האם הם יעזו לדבר על מה שאסור לדבר?! אני בא מהעיר חיפה, איפה ילדיה ואיפה נעוריה, העיר חרבה ללא צעירה שעוזבים אותה. ומה בדבר ישראל האחרת, האם היא לא מהגרת לתל אביב? ישראל ארץ אוכלת יושביה. אבל זאת קודם כל מדיניות כלכלית וחברתית שדואגת לעשירה ולא לעניה.

החיים בישראל הולכים ונהיים קשים, מהחרם הבינלאומי, והיוקרה המדרדרת עד למחירי הפרטים הכי קטנים של החיים. מחיר החלב שעולה. מחיר הלחם שעולה. הדירה שמחירה מאמירים לשחקים. הטיילים שנופלים על ראשינו והמנהיגים חסרי האחריות שמתעמרים בחיינו. הם מבזבזים לנו עשור, אחרי עשור. הם לוקחים את הנעורים שלנו והופכים אותנו למקומטים, ומיואשים יותר. התרבות חוגגת, הקולות מתקיפים מכל הכיוונים. אביב גדג' והבילויים, אבל את קולותיהם אפשר גם לשמוע ממרחק. ולא צריך להיות בתוך הגטו הצבאי הזה שסוגר על עצמו בחומה ומותיר את עושרו בידי מעטים.

כואב לי לנסוע, כואב לי להישאר, אז בחרתי בתקופה בלתי מוגבלת של יציאה מכאן. ויש לי סימפטיה לאנשים שמשנים בישראל ואין לי נאמנות למנהיגי המשטר שבגדו בתקוות המתחלפות של דור אחר דור. המחאה שייצרנו כבר נשמעת, אבל עד שתחלחל לתוך בגדי המנהיגות הישראלית, נצטרך כנראה להחליף דור שלם במדבר.

אבל אסור להפסיק לדמיין את הארץ המובטחת, שבה ערבים ויהודים יחיו בשוויון בין
הים לבין הירדן.

אחרית דבר

אין כזה דבר "הספרות העברית שנכתבת מחו"ל". משום שההגדרה של מחוץ לארץ, לא מתייחסת באמת לאמנות בכלל ולספרות בפרט. הספרות נוצרת במרחב שהוא לא מדינה, ולא ארץ. ההגדרה הזאת של ספרות שנכתבת מחוץ, או בתוך ארץ היא בעייתית. בתוך כך, עלינו להבין שהספרות העברית מלכתחילה שייכת לכל ארץ, שבה יש כותבים בעברית, או ישראלים שהחוויה העברית עיצבה את זכרונם, או אזרחי העולם שחיים את הספרות הישראלית בדרך כזאת או אחרת. לכן, תסלחו לי, אבל אשתמש במונח הספרות הדיאספורית, זאת שנכתבת לפעמים מתוך תודעת של גלות; לפעמים מתוך מרחב קטן בין חיי היהודיים לבין חיי התרבות המקומית הנכתבת בשפה המקומית.

הספרות הדיאספורית מנתקת את העברית, היהדות והישראליות, מגבולות הלאומיות, מחדדת את המשקל של חשיפה לתרבויות חדשות והופכת משפה של רוב למיעוט. הסופר זוכה פרס ספיר, רובי נמדר הכותב בעברית בניו יורק, או הסופרת הישראלית שספרה הראשון זכה לבחירת עורכי "הניו יורק טיימס", איילת צברי, הכותבת באנגלית-קנדית על חוויותיה כפתח תקוואית, או האנו האונשטיין, גרמני, שעורך את "אביב" - כתב עת עברי-גרמני, יוסף סוויד שכותב טור בעברית, בכתב העת Spitz Magazine Berlin מגזין שפיץ ברלין בברלין, וכמובן סייד קשוע, פלסטיני-ישראלי שכותב בארה"ב בעברית -

כולם שייכים לתרבות הדיאספורית הזו. אתה לא חייב להיות יהודי, עברי, או ישראלי, בכדי להצטרף לתרבות הדיאספורית. התודעה קובעת ולא המוצא.

לספרות הדיאספורית יש בהחלט שפה משלה, זאת משום שהיא נוצרת בתוך תרבות, ערכים ומושגים שונים לגמרי מהתרבות הישראלית, אך נשארת שייכת לה, כמו גם שייכת לתרבות המקומית. למשל החלק השלישי של ספר הסיפורים הראשון שלי מקלחת של חושך וסיפורים נוספים, שייך בהחלט גם לתרבות הברלינאית ומהווה חלק בלתי ניתן להפרדה מהחברה הישראלית כמו כל הספרים של כל המהגרים בעיר, שהם חלק מהתרבות הברלינאית, למרות שלא נקראים בתוכה.

בשנה וחצי הראשונות לבואי לברלין, היה לי באופן ספרותי רצון לחגוג מצד אחד את החיים במטרופולין, ולכן הוצאתי ספר דיגיטלי של שירי פרידה מלאי רגש ושירי הגירה ראשוניים שנקרא פרידה בברלין מצד שני היה לי רצון לתעד את החיים החדשים, ולכן כתבתי את הטור "ישראלי בברלין"

<http://www.haaretz.co.il/misc/writers/1.2541656> אבל היום אני לא חוגג את

ההגירה.

ההמשכיות של התרבות הדיאספורית לפעמים תלויה בילדים, שלרוב לא ממשיכים לכתוב בעברית. אך ישנה תנועה בלתי פוסקת של תרבות ישראלית, והדיאספוריות רק מתעוררת ובודקת את גבולותיה.

הרומאן המלא הראשון שלי, שעליו אני עומל בשנים האחרונות, נכתב בבטן המטוס של כְּלִיּוֹן נֶפֶשׁ עם דרכון של הַמְּיִת לֵב, אל עבר כְּסוּפִים. הוא משקף את נפש המסטיק שלי שנמתח בין גרמניה לבין ישראל, ומראה את הדרך בה שתי התרבויות לא ניתנות להפרדה פשוטה. לאחרונה קרה לי משהו מעניין, כשהייתי בין היוזמים של חאפלות פואטיות בעיר, ושמתי לב שהשירים שכתבתי בעברית, מופנים לקהל בעברית ולא לקהל המקומי. והחלטתי לכתוב שיר אחד באנגלית שישמש אותי לחאפלה הבאה. נראה איך זה יעבוד.

אני לא מתגעגע לאלו שעושים הפרדות. כמו סגירת פרס ספיר לאלו שחיים מחוץ לקולוניה. האם זה אותה הציונות שרוצה עם אחד, עם שפה אחת, בארץ אחת? האם אנחנו באמת נמצאים במקום אחד, בעידן של האינטרנט? האם אנחנו באמת יכולים לצמצם את הישראליות, לתוך גבולות פיזיים, בעידן הגלובלי? האם נרצה להשיל את כל הספרים שנכתבו בכל התקופות מחוץ לגבולות של ישראל? (אותה המדינה ללא גבולות ברורים מרגע הולדתה).

ספרות צריכה להימדד ביופי שלה, בכוח שלה לדמיין חיים חדשים ולא בדרכון של יוצריה.
כך היה בעבר, וכך יהיה בעתיד.

מתי שמואלוף. נויקלן, ברלין, 2016. [הדברים התפרסמו בגירסא מקוצרת יותר, בכתבה מיוחדת על סופרים החיים מעבר לים, לחג הפסח, בעיתון "הארץ".](#)